คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนธัมมปทัฏฐกถาเป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง จึงได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบ เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหากุฏราชวิทยาลัย

๕ เมษายน ๒๔๘๑

๖. บัณฑิตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระราธเถระ* [๖๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านพระราธะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" นิธีนํว ปวตฺตารํ "** เป็นต้น.

[ราธพราหมณ์ซูบผอมเพราะไม่ได้บวช]

ได้ยินว่า พระราธะนั้น ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้เป็นพราหมณ์ตกยากอยู่ในกรุงสาวัตถี. เขาคิดว่า " เราจักเลี้ยงชีพอยู่ในสำนักของภิกษุทั้งหลาย " ดังนี้แล้ว ไปสู่วิหาร ดายหญ้า กวาดบริเวณ ถวายวัตถุมีน้ำล้างหน้าเป็นต้น อยู่ในวิหารแล้ว. ภิกษุทั้งหลายได้สงเคราะห์เธอแล้วก็ตาม, แต่ก็ไม่ปรารถนาจะให้บวช. เขาเมื่อไม่ได้บวช จึงซูบผอมแล้ว.

[ราธพราหมณ์มีอุปนิสัยพระอรหัต]

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า " เหตุอะไรหนอ ? " ดังนี้แล้ว ทรงทราบว่า " ราธพราหมณ์จักเป็นพระอรหันต์ " ในเวลาเย็น เป็นเหมือนเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จไปสู่

* พระมหาเปลี่ยน ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล. ปัจจุบันเป็นพระราชวรญาณมุนี ป. ธ. ๙ วัดบูรณศิริมาตยาราม.

สำนักของพราหมณ์แล้วตรัสถามว่า " พราหมณ์ เธอเที่ยวทำอะไรอยู่ ? " เขากราบทูลว่า " ข้าพระองค์ทำวัตตปฏิวัตรแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. เธอได้การสงเคราะห์จากสำนักของภิกษุเหล่านั้นหรือ ?

พราหมณ์. ได้พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์ได้แต่เพียงอาหาร, แต่ท่านไม่ให้ข้าพระองค์บวช.

[พระสารีบุตรเป็นผู้กตัญญูกตเวที]

พระศาสดารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเรื่องนั้นแล้ว ตรัสถามความนั้นแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้ มีอยู่บ้างหรือ ? " พระสารีบุตรเถระกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ระลึกได้, เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์นี้ให้คนถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน, ข้าพระองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้. " เมื่อพระศาสดาตรัสว่า " สารีบุตร ก็การที่เธอเปลื้องพราหมณ์ผู้มีอุปการะอันกระทำแล้วอย่างนี้ จากทุกข์ ไม่ควรหรือ ? " ท่านกราบทูลว่า " ดีละ พระเข้าข้า, ข้าพระองค์จักให้เขาบวช " จึงให้พราหมณ์นั้นบวชแล้ว.

[พราหมณ์บวชแล้วเป็นคนว่าง่าย]

อาสนะที่สุดแห่งอาสนะในโรงฉันย่อมถึงแก่ท่าน, ท่านลำบาก

อยู่ ด้วยอาหารวัตถุมีข้าวยาคูและภัตรเป็นต้น. พระเถระพาท่านหลีกไปสู่ที่จาริกแล้ว. กล่าวสอน พร่ำสอนท่านเนือง ๆ ว่า " สิ่งนี้ คุณควรทำ, สิ่งนี้ คุณไม่ควรทำ " เป็นต้น. ท่านได้เป็นผู้ว่าง่าย มีปกติรับเอาโอวาทโดยเบื้องขวาแล้ว, เพราะฉะนั้น เมื่อท่านปฏิบัติตามคำที่พระเถระพร่ำสอนอยู่ โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. พระเถระพาท่านไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมนั่งแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกะท่านแล้ว ตรัสว่า " สารีบุตร อันเตวาสิกของเธอเป็นผู้ว่าง่ายแลหรือ ? "

พระเถระ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, เธอเป็นผู้ว่าง่ายเหลือเกิน, เมื่อโทษไร ๆ ที่ข้าพระองค์แม้กล่าวสอนอยู่, ไม่เคยโกรธเลย.

พระศาสดา. สารีบุตร เธอเมื่อได้สัทธิวิหาริกเห็นปานนี้ จะพึงรับได้ประมาณเท่าไร ?

พระเถระ. ข้าพระองค์พึงได้รับแม้มากทีเดียว พระเจ้าข้า.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระสารีบุตรและพระราธะ]

ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า " ได้ยินว่า พระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญูกตเวที ระลึกถึงอุปการะสักว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง ให้พราหมณ์ตกยากบวชแล้ว; แม้พระราธเถระก็เป็นผู้อดทนต่อโอวาท ได้ท่านผู้ควรแก่การสั่งสอนเหมือนกันแล้ว. "

[พระศาสดาทรงแสดงอลีนจิตตชาดก]

พระศาสดาทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ

ทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน สารีบุตรเป็นผู้กตัญญูกตเวทีเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เพื่อจะประกาศความนั้น จึงตรัสอลีนจิตตชาดก[๑] ในทุกนิบาตนี้ ให้พิสดารว่า :-

" เสนาหมู่ใหญ่อาศัยเจ้าอลีนจิตตกุมาร ร่าเริงทั่วกันแล้ว ได้ให้ช้างจับพระเจ้าโกศลทั้งเป็นผู้ไม่พอพระทัยด้วยราชสมบัติ, ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยนิสัยอย่างนี้ เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้วเจริญกุศลธรรมอยู่, เพื่อบรรลุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ พึงบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวงโดยลำดับ. "

ได้ยินว่า ช้างตัวหนึ่งเที่ยวไปตัวเดียว รู้อุปการะที่พวกช่างไม้ทำแล้วแก่ตน โดยภาวะคือทำเท้าให้หายโรค แล้วให้ลูกช้างตัวขาวปลอด ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรเถระแล้ว.

[ภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่ายอย่างพระราธเถระ]

พระศาสดาครั้นตรัสชาดกปรารภพระเถระอย่างนั้นแล้ว ทรงปรารภพระราธเถระ ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่ายเหมือนราธะ, แม้อาจารย์ชี้โทษกล่าวสอนอยู่ ก็ไม่ควรโกรธ, อนึ่ง ควรเห็นบุคคลผู้ให้โอวาท เหมือนบุคคลผู้บอกขุมทรัพย์ให้ฉะนั้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๕๒. ตทฏฺฐกถา. ๓/๒๓.

" บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญาใด ซึ่งเป็นผู้กล่าว
นิคคหะ ชี้โทษ ว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้,
พึงคบผู้มีปัญญาเช่นนั้น ซึ่งเป็นบัณฑิต, (เพราะว่า)
เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น มีแต่คุณอย่างประเสริฐ
ไม่มีโทษที่ลามก. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิธีนํ** ได้แก่ หม้อแห่งขุมทรัพย์อันเต็มด้วยเงินทองเป็นต้น ซึ่งเขาฝังเก็บไว้ในที่นั้น ๆ.

บทว่า **ปวตฺตารํ** คือ เหมือนอย่างผู้ทำความอนุเคราะห์คนเข็ญใจ ซึ่งเป็นอยู่โดยฝืดเคือง แล้วชักชวนว่า " ท่านจงมา, เราจักชี้อุบายเลี้ยงชีพโดยสะดวกแก่ท่าน " ดังนี้แล้ว นำไปยังที่ขุมทรัพย์แล้วเหยียดออกบอกว่า " ท่านจงถือเอาทรัพย์นี้เลี้ยงชีพตามสบายเถิด."

วินิจฉัยในบทว่า **วชฺชทสฺสินํ** : ภิกษุผู้ชี้โทษมี ๒ จำพวก คือ ภิกษุคอยแส่หาโทษ ด้วยคิดว่า " เราจักข่มภิกษุนั้นด้วยมารยาทอันไม่สมควร หรือด้วยความพลั้งพลาดอันนี้ในท่ามกลางสงฆ์ " ดังนี้ จำพวก ๑. ภิกษุผู้ดำรงอยู่แล้วตามสภาพ ด้วยสามารถแห่งการอุ้มชูด้วยการแลดูโทษนั้น ๆ เพื่อประโยชน์จะให้รู้สิ่งที่ยังไม่รู้ เพื่อต้องการจะได้ถือตามเอาสิ่งที่รู้แล้ว เพราะความเป็นผู้ปรารถนาความเจริญแห่งคุณมีศีลเป็นต้นแก่ผู้นั้น จำพวก ๑; ภิกษุจำพวกหลังนี้

๑. พระราชกวี (อาบ) วัดบวรนิเวศวิหาร แปลออกสอบเปรียญ ๖ ประโยค ในสนามหลวง พ. ศ. ๒๔๖๔.

พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์ ในบทว่า **วชฺชทสฺสนํ** นี้. คนเข็ญใจถูกผู้อื่นคุกคามก็ดี ตีก็ดี ชี้ขุมทรัพย์ให้ว่า " แกจงถือเอาทรัพย์นี้ " ย่อมไม่ทำความโกรธ, มีแต่ปราโมทย์อย่างเดียว ฉันใด; เมื่อบุคคลเห็นปานดังนั้น เห็นมารยาทมิบังควรก็ดี ความพลาดพลั้งก็ดี แล้วบอกอยู่, ผู้รบบอกไม่ควรทำความโกรธ ควรเป็นผู้ยินดีอย่างเดียว ฉันนั้น. ควรปรารถนาทีเดียวว่า " ท่านเจ้าข้า กรรมอันใหญ่ อันใต้เท้าผู้ตั้งอยู่ในฐานเป็นอาจารย์ เป็นอุปัชฌาย์ ของกระผมแล้ว สั่งสอนอยู่กระทำแล้ว, แม้ต่อไป ใต้เท้าพึงโอวาทกระผม " ดังนี้.

บทว่า **นิคฺคยฺหวาทึ** ความว่า ก็อาจารย์บางท่านเห็นมารยาทอันมิบังควรก็ดี ความพลั้งพลาดก็ดี ของพวกศิษย์มีสัทธิวิหาริกเป็นอาทิแล้ว ไม่อาจเพื่อจะพูด ด้วยเกรงว่า " ศิษย์ผู้นี้อุปัฏฐากเราอยู่ด้วยกิจวัตรมีให้น้ำบ้วนปากเป็นต้น แก่เรา โดยเคารพ; ถ้าเราจักว่าเธอไซร้, เธอจักไม่อุปัฏฐากเรา, ความเสื่อมจักมีแก่เรา ด้วยอาการอย่างนี้ " ดังนี้ ย่อมหาชื่อว่าเป็นผู้กล่าวนิคคหะไม่, เธอผู้นั้น ชื่อว่าเรี่ยรายหยากเยื่อลงในศาสนานี้. ส่วนอาจารย์ใด เมื่อเห็นโทษปานนั้นแล้ว คุกคาม ประณาม ลงทัณฑกรรม ไล่ออกจากวิหาร ตามสมควรแก่โทษ ให้ศึกษาอยู่. อาจารย์นี้ ชื่อว่าผู้กล่าวนิคคหะ; แม้เหมือนอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. สมจริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้ไว้ว่า " ดูก่อนอานนท์ เราจักกล่าวข่ม ๆ, ดูก่อนอานนท์ เราจักกล่าวยกย่อง ๆ, ผู้ใดเป็นสาระ, ผู้นั้นจักดำรงอยู่ได้. "

บทว่า **เมธาวึ** คือ ผู้ประกอบด้วยปัญญามีโอชะเกิดแต่ธรรม.

บทว่า **ตาทิสํ** เป็นต้น ความว่า บุคคลพึงคบ คือพึงเข้าไปนั่งใกล้ บัณฑิตเห็นปานนั้น, เพราะเมื่ออันเตวาสิกคบอาจารย์เช่นนั้นอยู่, คุณอย่างประเสริฐย่อมมี โทษที่ลามกย่อมไม่มี คือมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเสีย.

ในที่สุดเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระราธเถระ จบ.

๒. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ* [๖๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โอวเทยฺยานุสาเสยฺย "** เป็นต้น. ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วที่กิฏาคีรี.

[ภิกษุลามกต้องถูกปัพพาชนียกรรม]

ดังได้สดับมา ภิกษุ ๒ รูปนั้น แม้เป็นสัทธิวิหาริกของพระอัครสาวกก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอก็กลายเป็นอลัชชี เป็นภิกษุชั่ว. ภิกษุ ๒ รูปนั้น เมื่ออยู่ที่กิฏาคีรี กับภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นบริวาร-ของตน (ล้วน) เป็นผู้ชั่วช้า ทำอนาจารหลายอย่างหลายประการ เป็นต้นว่า ปลูกต้นไม้กระถางเองบ้าง ใช้ให้เขาปลูกบ้าง ทำกรรมแห่งภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล เลี้ยงชีพด้วยปัจจัยอันเกิดแต่กรรมนั้น ได้ทำอาวาสนั้นมิให้เป็นที่อยู่แห่งพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก. พระศาสดาทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมด้วยบริวารมา เพื่อทรงประสงค์ทำปัพพาชนียกรรมแก่พวกภิกษุพวกนั้นแล้ว ตรัสว่า " สารีบุตรและโมคคัลลานะ เธอพากันไปเถิด, ในภิกษุเหล่านั้นเหล่าใดไม่เชื่อฟังคำของเธอ, จงทำปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น; ส่วนเหล่าใดเชื่อฟังคำ, จงว่ากล่าวพร่ำสอนเหล่านั้น, ธรรมดาผู้ว่ากล่าวสั่งสอน ย่อมไม่เป็นที่รักของผู้ที่มิใช่บัณฑิตเท่านั้น, แต่เป็นที่

*แปลออกสอบเปรียญ ๖ ประโยค ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๙.

รักที่ชอบใจของบัณฑิตทั้งหลาย " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ผู้ใดพึงว่ากล่าว พึงสอน และพึงห้ามจาก
ธรรมของอสัตบุรุษ, ผู้นั้นแล ย่อมเป็นที่รักของ
สัตบุรุษทั้งหลาย, ไม่เป็นที่รักของพวกอสัตบุรุษ. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โอวเทยฺย** ความว่า เมื่อเกิดเรื่องขึ้นแล้ว จึงกล่าว ชื่อว่าย่อมโอวาท, เมื่อยังไม่เกิดเรื่อง ชี้โทษอันยังไม่มาถึง ด้วยสามารถเป็นต้นว่า " แม้โทษจะพึงมีแก่ท่าน " ดังนี้ ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์; กล่าวต่อหน้า ชื่อว่าย่อมโอวาท, ส่งฑูตหรือศาสน์ไปในที่ลับหลัง ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์. แม้กล่าวคราวเดียว ชื่อว่าย่อมโอวาท, กล่าวบ่อย ๆ ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์. อีกอย่างหนึ่ง กำลังโอวาทนั่นแล ชื่อว่าอนุศาสน์ พึงกล่าวสั่งสอนอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อสุพภา** ความว่า พึงห้ามจากอกุศลธรรม พึงให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม. บทว่า **สตํ** ความว่า บุคคลเห็นปานนี้นั้น ย่อมเป็นที่รักแห่งสัตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น; แต่ผู้ว่ากล่าวผู้สั่งสอนนั้น ย่อมไม่เป็นที่รักแห่งพวกที่ไม่เห็นธรรม มีปรโลกอันข้ามล่วงแล้ว ผู้เห็นแก่อามิส บวชเพื่อประโยชน์แก่การเลี้ยงชีพเหล่านั้น ชื่อว่าอสัตบุรุษ ผู้ทิ่มแทงด้วยหอกคือปากอย่างนี้ว่า " ท่าน

ไม่ใช่พวกอุปัชฌาย์อาจารย์ของพวกเรา, ว่ากล่าวพวกเราทำไม ? "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

ฝ่ายพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ไปที่กิฏาคีรีนั้น ว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นแล้ว. ในภิกษุเหล่านั้น บางพวกก็รับโอวาทตั้งใจประพฤติปฏิบัติ, บางพวกก็สึกไป, บางพวกต้องปัพพาชนียกรรมดังนี้แล.

เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ จบ.

๓. เรื่องพระฉันนเถระ* [๖๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระฉันน-เถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น ภเช ปาปเก มิตฺเต "** เป็นต้น.

[พระฉันนเถระด่าพระอัครสาวก]

ดังได้สดับมา ท่านพระฉันนะนั้นด่าพระอัครสาวกทั้ง ว่า " เราเมื่อตามเสด็จออกมหาภิเนษกรมน์ กับพระลูกเจ้าของเราทั้งหลาย ในเวลานั้น มิได้เห็นผู้อื่นแม้สักคนเดียว, แต่บัดนี้ ท่านพวกนี้เที่ยวกล่าวว่า ' เราชื่อสารีบุตร, เราชื่อโมคคัลลานะ, พวกเราเป็นอัคร-สาวก. " พระศาสดาทรงสดับข่าวนั้นแต่สำนักภิกษุทั้งหลายแล้ว รับสั่งให้หาพระฉันนเถระมา ตรัสสอนแล้ว. ท่านนิ่งในชั่วขณะนั้นเท่านั้น ยังกลับไปด่าพระเถระทั้งหลายเหมือนอย่างนั้นอีก. พระศาสดารับสั่งให้หาท่านซึ่งกำลังด่ามาแล้ว ตรัสสอนอย่างนั้นถึง ๓ ครั้งแล้ว ตรัสเตือนว่า " ฉันนะ ชื่อว่าอัครสาวกทั้ง ๒ เป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษชั้นสูง ของเธอ, เธอจงเสพ จงคบกัลยาณมิตรเห็นปานนี้ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลไม่ควรคบปาปมิตร, ไม่ควรคบบุรุษต่ำช้า,
ควรคบกัลยาณมิตร, ควรคบบุรุษสูงสุด. "

*แปลออกสอบเปรียญ ๖ ประโยค ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๙.

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " คนผู้ยินดีในอกุศลกรรม มีกายทุจริตเป็นต้น ชื่อว่าปาปมิตร, คนผู้ชักนำในเหตุอันไม่สมควร มีการตัดช่องเป็นต้นก็ดี อันต่างโดยการแสวงหาไม่ควร ๒๑ อย่าง[๑]ก็ดี ชื่อว่าบุรุษต่ำช้า. อนึ่ง ชน ๒ จำพวกนั้น ชื่อว่าเป็นทั้งปาปมิตร ทั้งบุรุษต่ำช้า; บุคคลไม่ควรคบ คือไม่ควรนั่งใกล้เขาเหล่านั้น; ฝ่ายชนผู้ผิดตรงกันข้าม ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร ทั้งสัตบุรุษ, บุคคลควรคบ คือควรนั่งใกล้ท่านเหล่านั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

[พระศาสดาตรัสสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์พระฉันนะ]

ฝ่ายพระฉันนเถระ แม้ได้ฟังพระโอวาทแล้ว ก็ยังด่าขู่พวกภิกษุอยู่อีกเหมือนนัยก่อนนั่นเอง. แม้พวกภิกษุก็กราบทูลแด่พระศาสดาอีก. พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ พวกเธอจักไม่อาจ เพื่อให้ฉันนะสำเหนียกได้. แต่เมื่อเราปรินิพพานแล้วจึงจักอาจ " ดังนี้แล้ว, เมื่อพระอานนท์ทูลถาม ในเวลาจวนจะเสด็จปรินิพพานว่า " พระเจ้าข้า อันพวกข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในพระฉันนเถระอย่างไร ? จึงตรัสบังคับว่า " อานนท์ พวกเธอพึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันนภิกษุเถิด. "

๑. ปรมัตถโชติก หน้า ๒๖๕.

พระฉันนะนั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้ฟังพรหมทัณฑ์ ที่พระอานนทเถระยกขึ้นแล้ว มีทุกข์ เสียใจ ล้มสลบถึง ๓ ครั้ง แล้ววิงวอนว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าให้กระผมฉิบหายเลย " ดังนี้แล้ว บำเพ็ญวัตรอยู่โดยชอบ ต่อกาลไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระฉันนเถระ จบ.

๔. เรื่องพระมหากัปปินเถระ* [๖๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหากัปปินเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ธมฺมปีติ สุขํ เสติ "** เป็นต้น. ในเรื่องนั้น มีอนุบุพพีกถา ดังต่อไปนี้ :-

[พระปัจเจกพุทธะทูลขอหัตถกรรมทำเสนาสนะ]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ท่านพระมหากัปปินะ มีอภินิหารได้ทำไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร เกิดเป็นนายช่างหูกผู้เป็นหัวหน้า ในบ้านช่างหูกแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี. ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธะประมาณพันองค์ อยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน อยู่ในชนบท ๔ เดือนอันเป็นฤดูฝน. คราวหนึ่ง พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น พักอยู่ในที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี แล้วส่งพระปัจเจกพุทธะ ๒ รูปไปยังสำนักพระราชาด้วยคำว่า " ท่านทั้งหลายจงทูลขอหัตถกรรมเพื่อประโยชน์แก่การทำเสนาสนะ. " ก็ในกาลนั้น เป็นคราววัปปมงคลแรกนาขวัญของพระราชา. ท้าวเธอทรงสดับว่า " ได้ยินว่า พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายมา " จึงเสด็จออกไป ตรัสถามถึงเหตุที่มา แล้วตรัสว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญวันนี้ยังไม่มีโอกาส. (เพราะ) พรุ่งนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะมีการมงคลแรกนาขวัญ, ข้าพเจ้าจักทำในวันที่ ๓ " ไม่ทรงอาราธนาพระปัจเจก-

*พระมหาเฉย (พระราชปัญญากวี) ป.ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล.

พุทธะทั้งหลายไว้เลย เสด็จเข้าไปแล้ว. พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย คิดว่า " เราทั้งหลายจักเข้าไปสู่บ้านอื่น " หลีกไปแล้ว.

[พวกบ้านช่างหูกทำบุญ]

ในขณะนั้น ภรรยาของนายช่างหูกผู้หัวหน้า ไปสู่กรุงพาราณสี ด้วยกิจบางอย่าง เห็นพระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น นมัสการแล้วถามว่า " ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้ามาในกาลมิใช่เวลา เพราะเหตุไร ? " ได้ทราบความเป็นไปนั้นตั้งแต่ต้น เป็นหญิงมีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยปัญญา นิมนต์ว่า " ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงรับภิกษาของดิฉันทั้งหลายในวันพรุ่งนี้. "

พระปัจเจก. น้องหญิง พวกเรามีมาก.

หญิง. มีประมาณเท่าไร ? เจ้าข้า.

พระปัจเจก. มีประมาณพันรูป น้องหญิง.

หญิงนั้นกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันมีประมาณพันคน อยู่ในบ้านนี้, คนหนึ่ง ๆ จักถวายภิกษาแด่พระผู้เป็นเจ้ารูปหนึ่ง ๆ ขอท่านทั้งหลาย จงรับภิกษาเถิด, ดิฉันคนเดียวจักให้ทำแม้ที่อยู่แก่ท่านทั้งหลาย. "

พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายรับ (อาราธนา) แล้ว. นางเข้าไปสู่บ้าน ป่าวร้องว่า " เราเห็นพระปัจเจกพุทธะประมาณพันองค์ นิมนต์ไว้แล้ว, ท่านทั้งหลายจงจัดแจงที่เป็นที่นั่งแด่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย, จงจัดอาหารวัตถุทั้งหลายมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น แด่พระผู้เป็น

เจ้าทั้งหลายเถิด " แล้วให้สร้างปรำในท่ามกลางบ้าน ลาดอาสนะไว้ ในวันรุ่งขึ้น จึงให้นิมนต์พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายนั่ง อังคาสด้วยโภชนะอันประณีต ในเวลาเสร็จภัตกิจ จึงพาหญิงทั้งหมดในบ้านนั้น พร้อมกับหญิงเหล่านั้น นมัสการพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายแล้ว รับเอาปฏิญญาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ตลอดไตรมาส แล้วป่าวร้องชาวบ้านอีกว่า " แม่และพ่อทั้งหลาย บุรุษคนหนึ่ง ๆ แต่ตระกูลหนึ่ง ๆ จงถือเอาเครื่องมือมีมีดเป็นต้นเข้าไปสู่ป่า นำเอาทัพพสัมภาระมาสร้างที่เป็นที่อยู่ของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย. "

พวกชาวบ้านตั้งอยู่ในถ้อยคำของนางแล้ว คนหนึ่ง ๆ ทำที่แห่งหนึ่ง ๆ แล้วให้สร้างศาลามุงด้วยใบไม้พันหลัง พร้อมกับที่พักกลางคืนและกลางวัน แล้วอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธะผู้เข้าจำนำพรรษาในบรรณศาลาของตน ๆ ด้วยตั้งใจว่า " เราจักอุปัฏฐากโดยเคารพ, เราจักอุปัฏฐากโดยเคารพ. "

ในเวลาออกพรรษาแล้ว นางชักชวนว่า " ท่านทั้งหลายจงตระเตรียมผ้าเพื่อจีวร (ถวาย) แด่พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายผู้อยู่จำพรรษาในบรรณศาลาของตน ๆ เถิด. " แล้วให้ถวายจีวรมีค่าพันหนึ่งแด่พระปัจเจกพุทธะองค์หนึ่ง ๆ. พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายออกพรรษาแล้ว ทำอนุโมทนาแล้วก็หลีกไป.

[อานิสงส์ทานนำให้เกิดในดาวดึงส์]

แม้พวกชาวบ้าน ครั้นทำบุญนี้แล้ว จุติจากอัตภาพนั้นแล้วเกิด

ในภพดาวดึงส์ ได้มีนามว่าคณะเทวบุตรแล้ว. เทวบุตรเหล่านั้น เสวยทิพยสมบัติในภพดาวดึงส์นั้น ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ากัสสปะ (มา) เกิดในเรือนของกุฎุมพี ในกรุงพาราณสี. หัวหน้าช่างหูกได้เป็นบุตรของกุฎุมพีผู้ใหญ่. ฝ่ายภรรยาของเขา ก็ได้เป็นธิดาของกุฎุมพีผู้ใหญ่เหมือนกัน. หญิงเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ถึงความเจริญวัยแล้ว เมื่อจะไปสู่ตระกูลผัว ก็ได้ไปสู่เรือนของบุรุษเหล่านั้นนั่นแล.

[กุฎุมพีถวายมหาทาน]

ต่อมาวันหนึ่ง เขาป่าวร้องการฟังธรรมในวิหาร. กุฎุมพีเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้ยินว่า " พระศาสดาจะทรงแสดงธรรม " ปรึกษากันว่า " เราทั้งหลายจักฟังธรรม " แล้วได้ไปสู่วิหารกับภรรยา. ในขณะที่ชนเหล่านั้น เข้าไปสู่ท่ามกลางวิหาร ฝนได้ตั้งเค้าแล้ว, บรรพชิตทั้งหลายมีสามเณรเป็นต้น ผู้เป็นกุลุปกะหรือเป็นญาติของชนเหล่าใดมีอยู่; ชนเหล่านั้นก็เข้าไปสู่บริเวณของบรรพชิตเหล่านั้น. แต่กุฎุมพีเหล่านั้นไม่อาจจะเข้าไปในที่ไหน ๆ ได้ เพราะความที่กุลุปกะหรือญาติเห็นปานนั้นไม่มี ได้ยืนอยู่ท่ามกลางวิหารนั่นเอง.

ลำดับนั้น กุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า จึงกล่าวกะกุฎุมพีผู้บริวารเหล่านั้นว่า " ท่านทั้งหลาย จงดูอาการอันน่าเกลียดของพวกเรา, ธรรมดากุลบุตรทั้งหลาย ละอายด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ สมควรแล้ว. "

บริวาร. นาย พวกเราจะทำอย่างไรเล่า ?

กุฎุมพี. พวกเราถึงอาการน่าเกลียดนี้ เพราะไม่มีสถานที่ซึ่งมี

คนคุ้นเคยกัน, เราทั้งหมดรวมทรัพย์กัน สร้างบริเวณเถอะ.

บริวาร. ดีละ นาย.

คนผู้หัวหน้า ได้ให้ทรัพย์พันหนึ่ง, ชนที่เหลือให้คนละ ๕๐๐, พวกหญิงให้คนละ ๒๕๐. ชนเหล่านั้นรวบรวมทรัพย์นั้นแล้วเริ่ม (สร้าง) ชื่อบริเวณใหญ่ เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของพระศาสดา ซึ่งมีเรือนยอดพันหลังเป็นบริวาร. เมื่อทรัพย์ไม่เพียงพอ เพราะความที่นวกรรมเป็นงานใหญ่, จึงได้ออกอีกคนละกึ่ง จากทรัพย์ที่ตนให้แล้วในก่อน. เมื่อบริเวณเสร็จแล้ว, ชนเหล่านั้นเมื่อจะทำการฉลองวิหาร จึงถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตลอด ๗ วัน แล้วจัดจีวรเพื่อภิกษุสองหมื่นรูป.

[ภรรยาของกุฎุมพีถวายดอกอังกาบ]

ฝ่ายภรรยาของกุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า ไม่ทำให้มีส่วนเสมอด้วยชนทั้งหมด ตั้งอยู่ด้วยปัญญาของตน คิดว่า " เราจักบูชาพระศาสดาทำให้ยิ่ง (กว่าเขา) " จึงถือเอาผอบดอกอังกาบ กับผ้าสาฎกมีสีดังดอกอังกาบราคาพันหนึ่ง ในเวลาอนุโมทนา บูชาพระศาสดาด้วยดอกอังกาบแล้ว วางผ้าสาฎกนั้นไว้ แทบบาทมูลของพระศาสดา ตั้งความปรารถนาไว้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอสรีระของหม่อมฉันจงมีสีดุจดอกอังกาบนี่แหละ ในที่หม่อมฉันเกิดแล้ว ๆ, และขอหม่อมฉันจงมีนามว่า อโนชานั่นแล. "

พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมทนาว่า " จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด. "

[กุฎุมพีภรรยาและบริวารเกิดในราชตระกูล]

ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดำรงอยู่จนตลอดอายุแล้ว จุติจากอัตภาพนั้นแล้วก็เกิดในเทวโลก ในพุทธุปบาทกาลนี้ จุติจากเทวโลกแล้ว. กุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า เกิดในราชตระกูล ในกุกกุฏวดีนคร ถึงความเจริญวัยแล้ว ได้เป็นพระราชาพระนามว่า พระเจ้ามหากัปปินะ. ชนที่เหลือได้เกิดในตระกูลมหาอำมาตย์; ภรรยาของกุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า เกิดในราชตระกูล ในสาคลนคร ในมัททรัฐ. พระนางได้มีพระสรีระเช่นกับสีดอกอังกาบนั่นเทียว. พระญาติขนานพระนามแก่พระนางว่า " อโนชา " นั่นแล. พระนางทรงถึงความเจริญวัยแล้ว ก็ไปสู่พระราชมณเฑียรของพระเจ้ากัปปินะ ได้เป็นพระเทวีมีพระนามว่าอโนชาแล้ว. แม้หญิงทั้งหลายที่เหลือ เกิดในตระกูลอำมาตย์ทั้งหลาย ถึงความเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปสู่เรือนแห่งบุตรอำมาตย์เหล่านั้นเหมือนกัน. ชนเหล่านั้นแม้ทุกคน ได้เสวยสมบัติเช่นกับสมบัติของพระราชา. ในกาลใด พระราชาทรงประดับเครื่องอลังการทั้งปวง ทรงช้างเที่ยวไป; ในกาลนั้น แม้ชนเหล่านั้นก็เที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น. เมื่อพระราชาเสด็จเที่ยวไปด้วยม้าหรือด้วยรถ, แม้ชนเหล่านั้น ก็เที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น. ชนเหล่านั้นเสวยสมบัติร่วมกัน ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่ทำร่วมกัน ด้วยประการฉะนี้.

ก็ม้าของพระราชามีอยู่ ๕ ม้า คือ ม้าชื่อพละ ๑ พลวาหนะ ๑ ปุปผะ ๑ ปุปผวาหนะ ๑ สุปัตตะ ๑. บรรดาม้าเหล่านั้น ม้าชื่อสุปัตตะ พระราชาทรงเอง. ๔ ม้านอกนี้ ได้พระราชาแก่พวกม้า

ใช้ เพื่อประโยชน์นำข่าวสาสน์มา.

[พระราชาให้สืบข่าวพระรัตนตรัย]

พระราชาให้ม้าใช้เหล่านั้น บริโภคแต่เช้าตรู่แล้ว ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า " พวกท่านไปเถิด, เที่ยวไป ๒ หรือ ๓ โยชน์แล้ว ทราบว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์อุบัติแล้ว จงนำข่าวที่ให้เกิดสุขมาแก่เรา. " ม้าใช้เหล่านั้น ออกโดยประตูทั้ง ๔ เที่ยวไปได้ ๒-๓ โยชน์ ไม่ได้ข่าวแล้วก็กลับ.

[พระราชาได้ข่าวพระรัตนตรัยจากพ่อค้าม้า]

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทรงม้าชื่อสุปัตตะ อันอำมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม เสด็จไปพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ ผู้มีร่างอ่อนเพลียกำลังเข้าสู่พระนคร แล้วทรงดำริว่า " ชนเหล่านี้ลำบากในการเดินทางไกล, เราจักฟังข่าวดีอย่างหนึ่งจากสำนักแห่งชนเหล่านี้เป็นแน่ " จึงรับสั่งให้เรียกพ่อค้าเหล่านั้นมาแล้วตรัสถามว่า " ท่านทั้งหลายมาจากเมืองไหน ? "

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์มาจากนครชื่อสาวัตถี ซึ่งมีอยู่ในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์ แต่พระนครนี้.

พระราชา. ก็ข่าวอะไร ๆ อุบัติขึ้นในประเทศของพวกท่านมีอยู่หรือ ?

พ่อค้า. พระเจ้าข้า ข่าวอะไร ๆ อย่างอื่นไม่มี, แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว.

พระราชาทรงมีสรีระอันปีติมีวรรณ ๕ ถูกต้องแล้ว ในทันใด

นั้นนั่นเอง ไม่อาจเพื่อกำหนดอะไร ๆ ได้ ทรงยับยั้งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสถามว่า " พวกท่านกล่าวอะไร ? พ่อ. " พวกพ่อค้ากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว. " แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ พระราชาก็ทรงยับยั้งอยู่เหมือนอย่างนั้น. ในวาระที่ ๔ ตรัสถามว่า " พวกท่านกล่าวอะไร ? พ่อ " เมื่อพ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว. " จึงตรัสว่า " พ่อทั้งหลาย เราให้ทรัพย์แก่พวกท่านแสนหนึ่ง " แล้วตรัสถามว่า " ข่าวอะไร ๆ แม้อื่นอีก มีอยู่หรือ ? พ่อ. " พวกพ่อค้ากราบทูลว่า " มีอยู่ พระเจ้าข้า, พระธรรมอุบัติขึ้นแล้ว. " พระราชาทรงสดับแม้คำนั้นแล้ว ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๓ วาระโดยนัยก่อนนั่นแล, ในวาระที่ ๔ เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลบทว่า " ธมฺโม " จึงตรัสว่า " แม้ในเพราะบทนี้ เราให้ทรัพย์พวกท่านแสนหนึ่ง " แล้วตรัสถามว่า " ข่าวแม้อื่นอีก มีอยู่หรือ ? พ่อ. " พวกพ่อค้ากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า มีอยู่, พระสังฆรัตนะอุบัติขึ้นแล้ว. " พระราชาทรงสดับแม้คำนั้นแล้ว ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๓ วาระอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวาระที่ ๔ เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลบทว่า " สงฺโฆ " จึงตรัสว่า " แม้ในเพราะบทนี้ เราให้ทรัพย์แก่พวกท่านแสนหนึ่ง " แล้วทรงแลดูอำมาตย์พันหนึ่งตรัสถามว่า " พ่อทั้งหลาย พวกท่านจักทำอย่างไร ? "

อำมาตย์. พระเจ้าข้า พระองค์จักทรงทำอย่างไรเล่า ?

พระราชา. พ่อทั้งหลาย เราได้สดับว่า ' พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว, พระธรรมอุบัติขึ้นแล้ว, พระสงฆ์อุบัติขึ้นแล้ว ' จักทรง

ไม่กลับมาอีก, เราจักอุทิศต่อพระศาสดาไปบวชในสำนักของพระองค์.

อำมาตย์. แม้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ก็จักบวชพร้อมด้วยพระองค์ พระเจ้าข้า.

[พระราชาออกผนวชพร้อมกับอำมาตย์]

พระราชารับสั่งให้เจ้าพนักงานอาลักษณ์จารึกอักษรลงในแผ่นทองแล้ว ตรัสกะพวกพ่อค้าม้าว่า " พระเทวีพระนามว่าอโนชา จักพระราชทานทรัพย์ ๓ แสนแก่พวกท่าน ; ก็แลพวกท่านพึงทูลอย่างนี้ว่า ' ได้ยินว่า พระราชทรงสละความเป็นใหญ่ถวายพระองค์แล้ว, พระองค์จงเสวยสมบัติตามสบายเถิด ; ก็ถ้าพระเทวีจักตรัสถามพวกท่านว่า ' พระราชาเสด็จไปที่ไหน ? ' พวกท่านพึงทูลว่า ' พระราชาตรัสว่าจักบวชอุทิศพระศาสดา ' แล้วก็เสด็จไป. "

แม้อำมาตย์ทั้งหลายก็ส่งข่าวไปแก่ภรรยาของตน ๆ อย่างนั้นเหมือนกัน. พระราชาทรงส่งพวกพ่อค้าไปแล้ว อันอำมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม เสด็จออกไปในขณะนั้นนั่นแล.

ในวันนั้น แม้พระศาสดาเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกในกาลใกล้รุ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามหากัปปินะพร้อมบริวาร ทรงดำริว่า " พระเจ้ามหากัปปินะนี้ ได้ทรงสดับความที่รัตนะ ๓ อุบัติขึ้นแต่สำนักของพวกพ่อค้าแล้ว ทรงบูชาคำของพ่อค้าเหล่านั้นด้วยทรัพย์ ๓ แสน ทรงสละราชสมบัติ อันอำมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม ทรงประสงค์เพื่อจะผนวช อุทิศเรา จักเสด็จออกไปในวันพรุ่งนี้, ท้าวเธอพร้อมทั้งบริวารจักบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย, เรา

จักทำการต้อนรับท้าวเธอ" ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้น ทรงบาตรและจีวรด้วยพระองค์เองทีเดียว เสด็จต้อนรับสิ้นทาง ๑๒๐ โยชน์ ดุจพระเจ้าจักรพรรดิ์ทรงต้อนรับกำนันฉะนั้น ประทับนั่งเปล่งพระรัศมี มีพรรณ ๖ ณ ภายใต้โคนต้นนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำจันทภาคานที.

ฝ่ายพระราชาเสด็จมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งแล้ว ตรัสถามว่า "นี่ชื่อแม่น้ำอะไร ?"

อำมาตย์. ชื่ออารวปัจฉานที พระเจ้าข้า.

พระราชา. พ่อทั้งหลาย แม่น้ำนี้มีประมาณเท่าไร ?

อำมาตย์. โดยลึก คาวุตหนึ่ง, โดยกว้าง ๒ คาวุต พระเจ้าข้า.

พระราช. ก็ในแม่น้ำนี้ เรือหรือแพมีไหม ?

อำมาตย์. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชาตรัสว่า "เมื่อเราทั้งหลายมัวหายานมีเรือเป็นต้น, ชาติย่อมนำไปสู่ชรา, ชราย่อมไปสู่มรณะ, เราไม่มีความสงสัย ออกบวชอุทิศพระรัตนตรัย, ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น น้ำนี้ อย่าได้เป็นเหมือนน้ำเลย" ดังนี้แล้ว ทรงระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงพุทธานุสติว่า "แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า" เป็นต้น พร้อมทั้งบริวารเสด็จไปบนหลังน้ำด้วยม้าพันหนึ่ง. ม้าสินธพทั้งหลายก็วิ่งไป ดุจวิ่งไปบนหลังแผ่นหิน. ปลายกีบก็ไม่เปียก[๑].

๑. ถ้าบาลีเป็น อคฺคาเนว เตมึสุ ก็แปลว่า ปลายกีบเท่านั้น เปียกน้ำ.

พระราชาเสด็จข้ามแม่น้ำนั้นแล้ว เสด็จไปข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำอื่นอีก จึงตรัสถามว่า " แม่น้ำนี้ชื่ออะไร ? "

อำมาตย์. ชื่อนีลวาหนานที พระเจ้าข้า.

พระราชา. แม่น้ำนี้ประมาณเท่าไร ?

อำมาตย์. ทั้งส่วนลึก ทั้งส่วนกว้าง ประมาณกึ่งโยชน์พระเจ้าข้า.

คำที่เหลือก็เช่นกับคำก่อนนั่นแหละ.

ก็พระราชา ทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำนั้นแล้ว ทรงระลึกถึงธรรมนานุสติว่า " พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว " เป็นต้น เสด็จไปแล้ว. ครั้นเสด็จข้ามแม่น้ำแม้นั้นไปได้แล้ว ทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำอื่นอีก จึงตรัสถามว่า " แม่น้ำนี้ชื่ออะไร ? "

อำมาตย์. แม่น้ำนี้ชื่อว่าจันทภาคานที พระเจ้าข้า.

พระราชา. แม่น้ำนี้ประมาณเท่าไร ?

อำมาตย์. ทั้งส่วนลึก ทั้งส่วนกว้าง ประมาณโยชน์หนึ่ง พระเจ้าข้า.

คำที่เหลือก็เหมือนกับคำก่อนนั่นแล.

ส่วนพระราชาทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำนี้แล้ว ทรงระลึกถึงสังฆานุสติว่า " พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว " เป็นต้น เสด็จไปแล้ว. ก็เมื่อเสด็จข้ามแม่น้ำนั้นไป ได้ทอดพระเนตรเห็นพระรัศมีมีพรรณ ๖ แต่พระสรีระของพระศาสดา. กิ่ง ค่าคบ และใบ แห่งต้นนิโครธ ได้เป็นราวกะว่าสำเร็จด้วยทองคำ.

[พระราชาและอำมาตย์ได้บรรลุคุณวิเศษ]

พระราชาทรงดำริว่า " แสงสว่างนี้ ไม่ใช่แสงจันทร์, ไม่ใช่แสงอาทิตย์, ไม่ใช่แสงสว่างแห่งเทวดา มาร พรหม นาค ครุฑเป็นต้นผู้ใดผู้หนึ่ง, เราอุทิศพระศาสดามาอยู่ จักเป็นผู้อันพระมหาโคดมพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วโดยแน่แท้. " ในทันใดนั้นนั่นแล ท้าวเธอเสด็จลงจากหลังม้าทรงน้อมพระสรีระ เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ตามสายพระรัศมี เสด็จเข้าไปภายในแห่งพระพุทธรัศมี ราวกะว่าดำลงไปในมโนสิลารส ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมกับอำมาตย์พันหนึ่ง

พระศาสดาทรงแสดงอนุปุพพีกถาแล้ว. ในเวลาจบเทศนาพระราชาพร้อมด้วยบริวาร ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. ลำดับนั้นชนเหล่านั้นทั้งหมด ลุกขึ้นทูลขอบรรพชาแล้ว.

พระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า " บาตรจีวรสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ของกุลบุตรเหล่านี้ จักมาหรือหนอแล ? " ทรงทราบว่า " กุลบุตรเหล่านี้ ได้ถวายจีวรพันผืน แด่พระปัจเจกพุทธะพันองค์. ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ได้ถวายจีวรสองหมื่น แม้แก่ภิกษุสองหมื่นรูป. ความมาแห่งบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ของกุลบุตรเหล่านี้ ไม่น่าอัศจรรย์ " ดังนี้แล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ขวา ตรัสว่า " ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด, ท่านทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด. " ทันใดนั้นนั่นเอง

กุลบุตรเหล่านั้นเป็นราวกะพระเถระมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ทรงบริขาร ๘ เหาะขึ้นสู่เวหาส กลับลงมาถวายบังคมพระศาสดานั่งอยู่แล้ว.

[พระนางอโนชาเทวีเสด็จออกผนวช]

ฝ่ายพ่อค้าเหล่านั้นไปสู่ราชตระกูลแล้ว ให้เจ้าหน้าที่กราบทูลข่าวที่พระราชาทรงส่งไป, เมื่อพระเทวีรับสั่งว่า " จงมาเถิด " เข้าไปถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง, ลำดับนั้น พระเทวีตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า " พ่อทั้งหลาย พวกท่านมาเพราะเหตุอะไร ? "

พ่อค้า. พระราชาทรงส่งพวกข้าพระองค์มายังสำนักของพระองค์. นัยว่า ขอพระองค์จงพระราชทานทรัพย์ ๓ แสนแก่พวกข้าพระองค์.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย พวกท่านพูดมากเกินไป. พวกท่านทำอะไร แก่พระราชา, พระราชาทรงเลื่อมใสในอะไรของพวกท่านจึงรับสั่งให้พระราชทานทรัพย์มีประมาณเท่านี้ ?

พ่อค้า. พระเจ้าข้า อะไร ๆ อย่างอื่น พวกข้าพระองค์มิได้ทำ, แต่พวกข้าพระองค์ได้กราบทูลข่าวแด่พระราชา.

พระเทวี. พ่อค้าทั้งหลาย ก็พวกท่านสามารถบอกแก่เราบ้างได้ไหม ?

พ่อค้า. ได้ พระเจ้าข้า.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย ถ้ากระนั้น พวกท่านจงบอก.

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

แม้พระเทวีทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระสรีระอันปีติถูกต้อง

แล้ว โดยนัยก่อนนั่นแล ทรงกำหนดอะไร ๆ ไม่ได้ถึง ๓ ครั้ง, ในวาระที่ ๔ ทรงสดับบทว่า " พุทฺโธ " แล้วจึงตรัสว่า " พ่อทั้งหลายในเพราะบทนี้ พระราชาพระราชทานอะไร ? "

พ่อค้า. ทรัพย์แสนหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย พระราชาทรงสดับข่าวเห็นปานนี้แล้ว พระราชทานทรัพย์แสนหนึ่งแก่ท่านทั้งหลาย (ชื่อว่า) ทรงกระทำไม่สมกันเลย. แต่เราจะให้แก่พวกท่าน ๓ แสน ในเพราะของกำนัลอันขัดสนของเรา, ข่าวอะไรอีก ? ที่ท่านทั้งหลายกราบทูลแล้ว.

พ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลข่าว ๒ อย่าง แม้อื่นอีกว่า " ข่าวอย่างนี้ แลอย่างนี้. "

พระเทวีมีพระสรีระอันถูกต้องแล้ว โดยนัยก่อนนั่นแล ทรงกำหนดอะไร ๆ ไม่ได้ถึง ๓ ครั้ง, ในครั้งที่ ๔ ทรงสดับอย่างนั้นเหมือนกันแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละ ๓ แสน. พ่อค้าเหล่านั้น ได้ทรัพย์ทั้งหมดเป็น ๑๒ แสน ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระเทวีตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า " พ่อทั้งหลาย พระราชาเสด็จไปไหน ? "

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พระราชารับสั่งว่า " เราจักบวชอุทิศพระ-ศาสดา " แล้วก็เสด็จไป.

พระเทวี. ข่าวอะไร ? ที่พระองค์พระราชทานแก่เรา.

พ่อค้า. นัยว่า พระองค์ทรงสละความเป็นใหญ่ทั้งหมด ถวายพระองค์. นัยว่า พระองค์จงเสวยสมบัติตามพระประสงค์เถิด.

พระเทวี. ก็พวกอำมาตย์ไปไหน ? พ่อ.

พ่อค้า. แม้อำมาตย์เหล่านั้นกล่าวว่า 'เราจักบวชกับพระราชาเหมือนกัน' แล้วก็ไป พระเจ้าข้า.

พระนาง รับสั่งให้เรียกภรรยา ของอำมาตย์เหล่านั้นมาแล้วตรัสว่า "แม่ทั้งหลาย สามีของพวกเจ้า กล่าวว่า 'เราจักบวชกับพระราชา' แล้วก็ไป, พวกเจ้าจักทำอย่างไร ?"

หญิง. พระเจ้าข้า ก็ข่าวอะไร ? ที่พวกเขาส่งมาเพื่อพวกหม่อมฉัน.

พระเทวี. ได้ยินว่า อำมาตย์เหล่านั้น สละสมบัติของตน ๆ แก่พวกเจ้าแล้ว, ได้ยินว่า พวกเจ้าจงบริโภคสมบัตินั้นตามชอบใจเถิด.

หญิง. ก็พระองค์จักทรงทำอย่างไรเล่า ? พระเจ้าข้า.

พระเทวี. แม่ทั้งหลาย ทีแรก พระราชานั้นทรงสดับข่าวแล้วประทับยืนในหนทางเทียว ทรงบูชาพระรัตนตรัยด้วยทรัพย์ ๓ แสนทรงสละสมบัติดุจก้อนน้ำลาย ตรัสว่า เราจักบวช แล้วเสด็จออกไป ; ส่วนเราได้ฟังข่าวพระรัตนตรัยแล้ว บูชาพระรัตนตรัยด้วยทัพย์ ๙ แสน ; ก็แล ชื่อว่าสมบัตินี้ มิได้นำทุกข์มาแด่พระราชาเท่านั้น, ย่อมเป็นเหตุนำทุกข์มา แม้แก่เราเหมือนกัน, ใครจักคุกเข่ารับเอาก้อนน้ำลายที่พระราชาทรงบ้วนทิ้งด้วยปากเล่า ? เราไม่ต้องการด้วยสมบัติ, แม้เราก็จักไปบวชอุทิศพระศาสดา.

หญิง. พระเข้าข้า แม้พวกหม่อมฉันก็จักบวชกับพระองค์เหมือนกัน.

พระเทวี. ถ้าพวกเจ้าอาจ, ก็ดีละแม่.

หญิง. อาจ พระเจ้าข้า.

พระเทวี ตรัสว่า " ถ้ากระนั้น พวกเจ้าจงมา " ดังนี้แล้ว รับสั่งให้เทียมรถพันคัน เสด็จออกไปกับหญิงเหล่านั้น ทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำสายที่หนึ่งในระหว่างทาง ตรัสถามเหมือนพระราชาตรัสถามแล้วเหมือนกัน ทรงสดับความเป็นไปทั้งหมดแล้ว ตรัสว่า " พวกเจ้าจงตรวจดูทางเสด็จไปของพระราชา " เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลว่า " พวกหม่อมฉันไม่เห็นรอยเท้าม้าสินธพ พระ-เจ้าข้า " ทรงดำริว่า " พระราชาจักทรงทำสัจจกิริยาว่า ' เราออกบวชอุทิศพระรัตนตรัย ' แล้วเสด็จไป, ถึงเราก็ออกบวชอุทิศพระรัตนตรัย, ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนะเหล่านั้นนั่นแล ขอน้ำนี้อย่าได้เป็นเหมือนน้ำเลย " ดังนี้แล้ว ทรงระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทรงส่งรถพันคันไป. น้ำได้เป็นเช่นกับหลังแผ่นหิน. ปลายเพลาและเกลียวกงแห่งล้อก็ไม่เปียกเลย. พระเทวีเสด็จข้ามแม่น้ำทั้ง ๒ แม้นอกนี้ไปได้ โดยอุบายนั้นเหมือนกัน.

พระศาสดาทรงทราบความเสด็จมาของพระเทวี ได้ทรงทำโดยประการที่ภิกษุทั้งหลาย ผู้นั่งอยู่ในสำนักของพระองค์ ไม่ปรากฏได้. แม้พระเทวีเสด็จไปอยู่ ๆ ทอดพระเนตรเห็นพระรัศมีพุ่งออกจากพระสรีระของพระศาสดา ทรงดำริอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วเสด็จไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้ามหา-

กัปปินะ เสด็จออกผนวชอุทิศพระองค์, ท้าวเธอชะรอยจะเสด็จมาในที่นี้แล้ว. ท้าวเธอประทับอยู่ไหน ? พระองค์ไม่แสดงแม้แก่พวกหม่อมฉันบ้าง."

พระศาสดาตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงนั่งก่อน, จักเห็นพระราชาในที่นี้เอง." หญิงเหล่านั้นแม้ทุกคน มีจิตยินดี นั่งแล้ว ด้วยคิดว่า "นัยว่า พวกเรานั่งในที่นี้แหละ จักเห็นพวกสามี."

พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว. ในเวลาจบเทศนา พระนางอโนชาเทวี พร้อมทั้งบริวาร บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

พระมหากัปปินะพร้อมทั้งบริวาร สดับพระธรรมเทศนาที่พระศาสดาทรงขยายแก่หญิงเหล่านั้นแล้ว ก็ได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ในขณะนั้น พระศาสดา ทรงแสดงภิกษุเหล่านั้น ผู้บรรลุพระอรหัตแล้ว แก่หญิงเหล่านั้น.

ได้ยินว่า ในขณะที่หญิงเหล่านั้นมานั่นเทียว จิต (ของเขา) ไม่พึงมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เพราะเห็นสามีของตน ๆ ทรงผ้าย้อมน้ำฝาด, มีศีรษะโล้น เพราะเหตุนั้น หญิงเหล่านั้น จึงไม่พึงอาจเพื่อบรรลุมรรคผลได้; เพราะฉะนั้น ในเวลาหญิงเหล่านั้น ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหวแล้ว พระศาสดาจึงทรงแสดงภิกษุเหล่านั้น ผู้บรรลุพระอรหัตแล้ว แก่หญิงเหล่านั้น. แม่หญิงเหล่านั้น เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว นมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ กิจบรรพชิตของท่านทั้งหลาย ถึงที่สุดก่อน" ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลขอบรรพชา.

อาจารย์บางพวก กล่าวว่า "ได้ยินว่า เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้ว, พระศาสดาทรงดำริการมาของพระอุบลวรรณาเถรี."

แต่พระศาสดาตรัสกะอุบาสิกาเหล่านั้นว่า "ท่านทั้งหลายพึงไปสู่กรุงสาวัตถี บรรพชาในสำนักแห่งภิกษุณีเถิด." อุบาสิกาเหล่านั้น เที่ยวจาริกไปโดยลำดับ มีสักการะและสัมมานะอันมหาชนนำมาในระหว่างทาง เดินทางไปด้วยเท้าสิ้นหนทาง ๑๒๐ โยชน์ บวชในสำนักแห่งนางภิกษุณี ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. แม้พระศาสดาก็ได้ทรงพาภิกษุพันรูป เสด็จไปสู่พระเชตวัน ทางอากาศนั่นแล.

ได้ยินว่า ในภิกษุเหล่านั้น ท่านพระมหากัปปินะเที่ยวเปล่งอุทานในที่ทั้งหลายมีที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันว่า "สุขหนอ สุขปนอ." ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากัปปินะ เที่ยวเปล่งอุทานว่า 'สุขหนอ สุขหนอ,' ท่านเห็นจะกล่าวปรารภความสุขในราชสมบัติของตน."

พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระมหากัปปินะนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า "กัปปินะ ได้ยินว่าเธอเปล่งอุทานปรารภ สุขในกาม สุขในราชสมบัติ จริงหรือ ?"

พระมหากัปปินะทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงทราบ การเปล่งหรือไม่เปล่งปรารภกามสุขและรัชสุขนั้นของข้าพระองค์."

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราย่อมเปล่งอุทานปรารภสุขในกาม สุขในราชสมบัติ หามิได้, ก็แต่ว่า ความ

เอิบอิ่มในธรรม ย่อมเกิดขึ้นแก่บุตรของเรา, บุตรของเรานั้นย่อมเปล่งอุทานอย่างนั้น เพราะปรารภอมตมหานิพพาน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า : -

" บุคคลผู้เอิบอิ่มในธรรม มีใจผ่องใส ย่อม
อยู่เป็นสุข, บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้า
ประกาศแล้วทุกเมื่อ. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธมฺมปีติ** ความว่า ผู้เอิบอิ่มในธรรม อธิบายว่า ผู้ดื่มธรรม. ก็ชื่อพระธรรมนี่ อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะดื่มได้ เหมือนดื่มข้าวยาคูเป็นต้น ด้วยภาชนะฉะนั้น. ก็บุคคลถูกต้องโลกุตรธรรม ๙ อย่าง ด้วยนามกาย ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์ แทงตลอดอริยสัจมีทุกข์เป็นต้น ด้วยกิจมีการบรรลุธรรมด้วยความกำหนดรู้เป็นต้น ชื่อว่าย่อมดื่มธรรม.

คำว่า **สุขํ เสติ** นี้ สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า ย่อมอยู่เป็นสุข แม้ด้วยอิริยาบถ ๔.

บทว่า **วิปฺปสนฺเนน** คือ ไม่ขุ่นมัว ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า **อริยปฺปเวทิเต** ความว่า ในโพธิปักขิยธรรม อันต่างด้วยสติปัฏฐานเป็นต้น อันพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ประกาศแล้ว.

สองบทว่า **สทา รมติ** ความว่า บัณฑิตผู้เอิบอิ่มในธรรมเห็นปานนั้น มีใจผ่องใสอยู่ มาตามพร้อมแล้วด้วยความเป็นบัณฑิต

ย่อมยินดี คือย่อมชื่นชมทุกเมื่อ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัปปินะเถระ จบ.

๕. เรื่องบัณฑิตสามเณร* [๖๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบัณฑิตสามเณร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อุทกํ หิ นยนฺติ "** เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสอนุโมทนากถา]

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป มีพระขีณาสพ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร ได้เสด็จไปสู่กรุงพาราณสี. มนุษย์ทั้งหลายกำหนดกำลังของตน ๆ แล้ว รวมกัน ๘ คนบ้าง ๑๐ คนบ้าง ได้ถวายอาคันตุกทานแล้ว.

ต่อมาวันหนึ่ง ในกาลเป็นที่เสร็จภัตกิจ พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมทนากถาอย่างนี้ว่า " เราอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย คนบางคนในโลกนี้ คิดว่า ' เราให้ของ ๆ ตนเท่านั้นควร, ประโยชน์อะไรด้วยการชักชวนคนอื่น ' ดังนี้แล้ว จึงให้ทานด้วยตนเท่านั้น ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่ ๆ ตนเกิดแล้ว, บางคนชักชวนผู้อื่น ไม่ให้ด้วยตน, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ ไม่ได้โภคสมบัติ ในที่ ๆ ตนเกิดแล้ว, บางคนทั้งไม่ให้ด้วยตน ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ เป็นคนกินเดนเป็นอยู่ ในที่ ๆ ตนเกิดแล้ว; บางคนทั้งให้ด้วยตน ทั้งชักชวนผู้อื่น, เขาน่อมได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ในที่ ๆ ตนเกิดแล้ว. "

* พระมหาจับ ป.ธ. ๗ (พระธรรมปัญญาจารย์ ป.ธ. ๘) วัดโสมนัสวิหาร แปล.

[ผู้เลื่อมใสในอนุโมทนากถา]

ชายบัณฑิตผู้หนึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ ได้ฟังอนุโมทนากถานั้นแล้ว คิดว่า " บัดนี้ เราจักทำอย่างที่สมบัติทั้ง ๒ จักมีแก่เรา. " เขาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " พรุ่งนี้ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า "

พระศาสดา. ต้องการภิกษุเท่าไร ?

บัณฑิต. ก็บริวารของพระองค์ มีเท่าไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. มีภิกษุ ๒ หมื่นรูป.

บัณฑิต. พระเจ้าข้า พรุ่งนี้ ขอพระองค์กับภิกษุทั้งหมด จงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์.

พระศาสดาทรงรับนิมนต์แล้ว. เขาเข้าไปบ้านแล้ว เดินบอกบุญว่า " แม่และพ่อทั้งหลาย พรุ่งนี้ ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขไว้ (เพื่อรับภิกษา), ท่านทั้งหลายจงถวายแก่ภิกษุเท่าจำนวนที่สามารถ (ถวายได้). " เมื่อชนทั้งหลายกำหนดกำลังของตน ๆ แล้วกล่าวว่า " พวกเรา จักถวาย ๑๐ รูป, พวกเราจักถวาย ๒๐ รูป, พวกเรา ๑๐๐ รูป, พวกเรา ๕๐๐ รูป " ดังนี้แล้ว จึงจดคำของคนทั้งหมดลงไว้ในบัญชีตั้งแต่ต้นมา.

[ชายเข็ญใจยินดีรับเลี้ยงภิกษุ]

ก็ในสมัยนั้น ในกรุงมีชายคนหนึ่งปรากฏชื่อว่า " มหาทุคคตะ " เพราะความเป็นผู้ยากจนยิ่งนัก. ชายบัณฑิตเห็นชายเข็ญใจแม้นั้นมาเฉพาะหน้า จึงบอกว่า " เพื่อนมหาทุคคตะ ข้าพเจ้า

ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานไว้ เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้. พรุ่งนี้ ชาวเมืองจักถวายทานกัน, แกจักเลี้ยงภิกษุสักกี่รูป ?"

มหาทุคคตะ. คุณ ผมจะต้องการอะไรด้วยภิกษุเล่า ? ชื่อว่าความต้องการภิกษุ เป็นของคนมีทรัพย์, ส่วนผมแม้สักว่าข้าวสารทะนานหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่ข้าวต้มพรุ่งนี้ ก็ไม่มี, ผมทำงานรับจ้างเลี้ยงชีพ, ผมจะต้องการอะไรด้วยภิกษุ ?

ธรรมดาผู้ชักชวนพึงเป็นผู้ฉลาด, เพราะฉะนั้น ชายบัณฑิตนั้น แม้เมื่อมหาทุคคตะพูดว่า " ไม่มี " ก็ไม่นิ่งเฉย ยังกล่าวอย่างนี้ว่า " เพื่อนมหาทุคคตะ คนเป็นอันมาก ในเมืองนี้ บริโภคโภชนะอย่างดี นุ่งผ้าเนื้อละเอียด แต่งตัวด้วยเครื่องอาภรณ์ต่าง ๆ นอนบนที่นอนอันสง่างาม ย่อมเสวยสมบัติกัน, ส่วนแกทำงานรับจ้างตลอดวัน ยังไม่ได้อาหารแม้พอเต็มท้อง; เมื่อเป็นเช่นนี้ แกยังไม่รู้สึกว่า ' เราไม่ได้อะไร ๆ เพราะไม่ได้ทำบุญอะไร ๆ ไว้แม้ในกาลก่อน. "

มหาทุคคตะ. ผมทราบ คุณ.

บัณฑิต. เมื่อเช่นนั้น ทำไมบัดนี้แกจึงไม่ทำบุญเล่า ? แกยังเป็นหนุ่ม มีเรี่ยวแรงสมบูรณ์ แกแม้ทำงานจ้างแล้ว ให้ทานตามกำลัง จะไม่ควรหรือ ?

มหาทุคคตะนั้น เมื่อชายบัณฑิตกล่าวอยู่ ถึงความสลดใจ จึงพูดว่า " คุณจงลงบัญชีภิกษุให้ผมบ้างสักรูปหนึ่ง, ผมจักทำงานจ้างอะไรสักอย่างแล้ว จักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ชายบัณฑิต

นอกนี้ คิดว่า " ภิกษุรูปเดียว จะจดลงในบัญชีทำไม ? " ดังนี้แล้ว จึงไม่จดไว้.

ฝ่ายมหาทุคคตะ ไปเรือนแล้ว พูดกะภรรยาว่า " หล่อน พรุ่งนี้ ชาวเมืองเขาจัดภัตรเพื่อพระสงฆ์, แม้ฉันก็ถูกผู้ชักชวนบอกว่า ' จงถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. พวกเราจักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง พรุ่งนี้. " ลำดับนั้น ภรรยาของเขาไม่พูดเลยว่า " พวกเราเป็นคนจน, แกรับคำเขาทำไม ? " กล่าวว่า " นาย แกทำดีแล้ว, เมื่อก่อนเราไม่ให้อะไร ๆ ชาตินี้จึงเกิดเป็นคนยากจน, เราทั้ง ๒ คน ทำงานจ้างแล้ว จักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง " แม้ทั้ง ๒ คน ได้ออกไปสู่ที่ทำงานจ้าง. มหาเศรษฐี เห็นมหาทุคคตะ จึงถามว่า " เพื่อนมหาทุคคตะ เธอจักทำงานจ้างหรือ ? "

มหาทุคคตะ. ขอรับ กระผม.

มหาเศรษฐี. จักทำอะไร ?

มหาทุคคตะ. แล้วแต่ท่านจักให้ทำ.

มหาเศรษฐีกล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น พรุ่งนี้ เราจักเลี้ยงภิกษุ ๒-๓ ร้อย, จงผ่าฟืนเถิด " แล้วก็ให้หยิบมีดและขวานมาให้. มหาทุคคตะถกเขมนอย่างแข็งแรง ถึงความอุตสาหะ วางมีด คว้าขวาน ทิ้งขวาน ฉวยมีด ผ่าฟืนไป.

ลำดับนั้น เศรษฐีพูดกะเขาว่า " เพื่อน วันนี้ เธอขยันทำงานเหลือเกิน, มีเหตุอะไรหรือ ?

มหาทุคคตะ. นาย ผมจักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว มีใจเลื่อมใส คิดว่า "น่าเลื่อมใสจริง มหาทุคคตะนี้ ทำกรรมที่ทำได้ยาก, เขาไม่ถึงความเฉยเมยด้วยคิดว่า 'เราจน' พูดว่า 'จักทำงานจ้างแล้วเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง."

ฝ่ายภรรยาของเศรษฐี เห็นภรรยาของมหาทุคคตะนั้นแล้ว ก็ถามว่า "แม่ เจ้าจักทำงานอะไร ?" เมื่อนางตอบว่า "แล้วแต่จะใช้ดิฉันให้ทำ" จึงให้เข้าไปสู่โรงกระเดื่องแล้ว ให้มอบเครื่องมือมีกะด้งและสากเป็นต้นให้แล้ว. นางยินดีร่าเริง ทั้งตำข้าวและฝัดข้าวเหมือนจะรำละคร.

ลำดับนั้น ภรรยาเศรษฐีถามนางว่า "แม่ เจ้ายินดีร่าเริงทำงานเหลือเกิน, มีเหตุอะไรหรือ ?"

นาง. คุณนาย พวกดิฉันทำงานจ้างนี้แล้ว จักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

ฝ่ายภรรยาเศรษฐี ฟังคำนั้นแล้ว เลื่อมใสในนางว่า "น่าเลื่อมใส ! นางนี้ทำกรรมที่ทำได้ยาก."

ในเวลาที่มหาทุคคตะผ่าฟืนเสร็จ เศรษฐีสั่งให้ ๆ ข้าวสาลี ๔ ทะนาน ด้วยพูดว่า "นี้ค่าจ้างของเธอ" แล้วสั่งให้ ๆ แม้อีก ๔ ทะนาน ด้วยพูดว่า "นี้เป็นส่วนที่เพิ่มให้เพราะความยินดีแก่เธอ."

เขาไปสู่เรือน บอกกะภรรยาว่า "ฉันรับจ้างได้ข้าวสาลีมา, ส่วนนี้ จักเป็นกับ, เจ้าจงถือเอาของ คือ นมส้ม น้ำมัน และเครื่องเทศ ด้วยค่าจ้าง (แรงงาน) ที่เจ้าได้แล้ว."

ฝ่ายภรรยาเศรษฐี สั่งให้จ่ายเนยใสขวดหนึ่ง ๑ นมส้มกระปุก ๑ เครื่องเทศ ๑ และข้าวสาลีอย่างเป็นตัวทะนานหนึ่งแก่นาง, เรา

ทั้ง ๒ ได้มีข้าวสารรวม ๕ ทะนาน ด้วยประการฉะนี้.

ทั้ง ๒ ผัวเมียนั้น ยินดีร่าเริงว่า " เราได้ไทยธรรมแล้ว " ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่. ภรรยาพูดกะมหาทุคคตะว่า " ไปหาผักมาซิ นาย " เขาไม่เห็นผักในร้านตลาด จึงไปฝั่งแม่น้ำ มีใจร่าเริงว่า " จักได้ถวายโภชนะแก่พระผู้เป็นเจ้า " ร้องเพลงพลาง เลือกเก็บผักพลาง. ชาวประมงยืนทอดแหใหญ่อยู่ รู้ว่า " เป็นเสียงของมหาทุคคตะ " จึงเรียกเขามาถามว่า " แกมีจิตยินดีเหลือเกิน ร้องเพลงอยู่, มีเหตุอะไรหรือ ? "

มหาทุคคตะ. เก็บผัก เพื่อน.

ชาวประมง. จักทำอะไรกัน ?

มหาทุคคตะ. จักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

ชาวประมง. โอ ! อิ่มละ ภิกษุที่ฉันผักของแก.

มหาทุคคตะ. จะทำอย่างไรได้ ? เพื่อน, กันต้องเลี้ยงภิกษุด้วยผักที่กันได้.

ชาวประมง. ถ้าอย่างนั้น มานี่เถิด.

มหาทุคคตะ. จะทำอย่างไร ? เพื่อน.

ชาวประมง. จงถือเอาปลาเหล่านี้ ร้อยให้เป็นพวง มีราคาบาทหนึ่งบ้าง กึ่งบาทบ้าง กหาปณะหนึ่งบ้าง. เขาได้กระทำอย่างนั้น.

ชาวเมืองซื้อปลาที่มหาทุคคตะร้อยไว้ ๆ ไป เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุที่ตนนิมนต์แล้ว ๆ. เมื่อเขากำลังร้อยปลาอยู่นั้นแล, ก็ถึงเวลาภิกขาจารแล้ว. เขากำหนดเวลาแล้ว กล่าวว่า " จักต้องไป เพื่อน,

นี้ เป็นเวลาที่ภิกษุมา."

ชาวประมง. ก็พวงปลายังมีอยู่ไหม ?

มหาทุคคตะ. ไม่มี เพื่อน, หมดสิ้นแล้ว.

ชาวประมง. ถ้าอย่างนั้น ปลาตะเพียน ๔ ตัว ข้าหมกทรายไว้เพื่อประโยชน์แก่ตน, แม้ถ้าแกต้องการจะเลี้ยงภิกษุ, จงเอาปลาเหล่านี้ไปเถิด" ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้ปลาตะเพียนเหล่านั้นแก่เขาไป.

[มหาทุคคตะได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า]

ก็วันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมหาทุคคตะ เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงรำพึงว่า "จักมีเหตุอะไรหนอ ?" ทรงดำริว่า "มหาทุคคตะ คิดว่า 'จักเลี้ยงภิกษุรูปหนึ่ง, จึงได้ทำงานจ้างกับภรรยาแล้วในวันวาน, เขาจักได้ภิกษุรูปไหนหนอ ?" จึงทรงใคร่ครวญว่า "คนทั้งหลาย จักพาภิกษุไปตามชื่อที่จดไว้ในบัญชีแล้ว ให้นั่งในเรือนของตน ๆ. มหาทุคคตะเว้นเราเสียแล้ว จักไม่ได้ภิกษุอื่น."

ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงทำความอนุเคราะห์ในพวกเข็ญใจ. เพราะฉะนั้น พระศาสดาทรงทำสรีรกิจแต่เช้าตรู่แล้ว เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี ประทับนั่ง ด้วยทรงดำริว่า "จักสงเคราะห์มหาทุคคตะ." แม้เมื่อมหาทุคคตะ กำลังถือปลาเข้าไปสู่เรือน, บัณฑุกัมพลสิลาอาสน์ของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อน. ท้าวเธอทรงพิจารณาว่า "เหตุอะไรกันหนอ ?" ทรงดำริว่า "วานนี้มหาทุคคตะได้ทำงานจ้างกับภรรยาของตน ด้วยตั้งใจว่า 'จักถวาย

ภิกษาแก่ภิกษุสัก ๑ รูป' เขาจักได้ภิกษุรูปไหนหนอ ?" ทรงทราบว่า "ภิกษุอื่นไม่มีสำหรับเขา, แต่พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎี นั่นเอง ด้วยตั้งพระทัยว่า 'จักสงเคราะห์มหาทุคคตะ,' มหาทุคคตะ พึงถวายข้าวต้มข้าวสวย แม้มีผักเป็นกับ อย่างที่ตัวบริโภคเอง แด่พระตถาคต, ถ้ากระไร เราควรไปยังเรือนของมหาทุคคตะ ทำหน้าที่เป็นพ่อครัว" ดังนี้แล้ว จึงทรงจำแลงเพศมิให้ใครรู้จัก เสด็จไปใกล้เรือนของมหาทุคคตะนั้นแล้ว ตรัสถามว่า "ใคร ๆ มีงานจ้างอะไรบ้างหรือ ?" มหาทุคคตะเห็นท้าวสักกะแล้ว จึงกล่าวว่า "จักทำงานอะไร ? เพื่อน."

ชายแปลง. ข้าพเจ้ารู้วิชาการทุกอย่าง นาย, ชื่อว่าวิชาการสิ่งไร ที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ไม่มีเลย, รู้จนการปรุง ข้าวต้มข้าวสวยเป็นต้น.

มหาทุคคตะ. เพื่อน พวกข้าพเจ้ามีความต้องการด้วยการงานของท่าน, แต่ยังไม่เห็นค่าจ้างที่ควรจะให้แก่ท่าน.

ชายแปลง. ก็ท่านต้องการทำอะไร ?

มหาทุคคตะ. ข้าพเจ้าประสงค์จะถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ประสงค์จัดแจงข้าวต้มข้าวสวยถวายภิกษุนั้น.

ชายแปลง. ถ้าท่านจะถวายภิกษาแก่ภิกษุ, ข้าพเจ้าไม่ต้องการค่าจ้าง. ท่านให้บุญแก่ข้าพเจ้า ไม่ควรหรือ ?

มหาทุคคตะ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นการดีละ เพื่อน, เชิญเข้าไปเถิด.

ท้าวสักกะนั้น เสด็จเข้าไปในเรือนของมหาทุคคตะนั้นแล้ว ให้นำข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว ทรงส่งมหาทุคคตะนั้นไปด้วยคำว่า "ไปเถิดท่าน, จงนำภิกษุที่ถึงแก่ตนมา."

ฝ่ายผู้จัดการทาน ได้จ่ายภิกษุไปสู่เรือนของพวกชนเหล่านั้น ๆ ตามรายการที่จดไว้ในบัญชีนั่นแล. มหาทุคคตะไปยังสำนักของเขาแล้ว พูดว่า "จงให้ภิกษุที่ถึงแก่ผมเถิด" เขาได้สติขึ้นในขณะนั้น จึงพูดว่า "ฉันลืมภิกษุสำหรับแกเสียแล้ว" มหาทุคคตะเป็นเหมือนถูกประหารที่ท้องด้วยหอกอันคม ประคองแขนร่ำไรว่า "เหตุไรจึงให้ผมฉิบหายเสียเล่า? คุณ, แม้ผมอันท่านชวนแล้วเมื่อวาน ก็พร้อมด้วยภรรยา ทำงานจ้างตลอดวัน วันนี้ แต่เช้าตรู่ เที่ยวไปที่ฝั่งแม่น้ำ เพื่อต้องการผักแล้วจึงมา, ขอท่านจงให้ภิกษุแก่ผมสักรูปหนึ่งเถิด."

[มหาทุคคตะไปนิมนต์พระศาสดา]

คนทั้งหลายประชุมกันแล้ว ถามว่า "มหาทุคคตะ นั่นอะไรกัน?" เขาบอกเนื้อความนั้น. คนเหล่านั้น ถามผู้จัดการว่า "จริงไหม? เพื่อน, ได้ยินว่า มหาทุคคตะนี้ ท่านชักชวนว่า 'จงทำงานจ้างแล้วถวายภิกษาแก่ภิกษุสักรูปหนึ่ง."

ผู้จัดการ. ขอรับ นาย.

คนเหล่านั้น. ท่านจัดการภิกษุมีประมาณถึงเท่านี้ ไม่ได้ให้ภิกษุแก่มหาทุคคตะนี้สักรูปหนึ่ง ทำกรรมหนักเสียแล้ว.

เขาละอายใจ ด้วยคำพูดของคนเหล่านั้น จึงพูดกะมหาทุคคตะ

นั้นว่า " เพื่อนมหาทุคคตะ อย่าให้ฉันฉิบหายเลย, ฉันถึงความลำบากใหญ่ เพราะเหตุแห่งท่าน, คนทั้งหลาย นำภิกษุที่ถึงแก่ตน ๆ ไปตามรายการที่จดไว้ในบัญชี, ชื่อว่าคนผู้ซึ่งจะถอนภิกษุผู้ซึ่งนั่งในเรือนของตนให้ ไม่มี, ส่วนพระศาสดา สรงพระพักตร์แล้ว ประทับนั่งอยู่ในพระคันธกุฎีนั่นเอง, พระเจ้าแผ่นดิน ยุพราช และคนโต ๆ มีเสนาบดีเป็นต้น นั่งแลดูการเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแห่งพระศาสดา คิดว่า ' จักรับบาตรของพระศาสดาไป, ' ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงทำอนุเคราะห์ในคนยากจน, ท่านจงไปวิหาร กราบทูลพระศาสดาว่า ' ข้าพระองค์เป็นคนยากจน พระเจ้าข้า, ขอพระองค์ จงทรงทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระองค์เถิด; ถ้าท่านมีบุญ, ท่านจักได้แน่ " เขาได้ไปสู่วิหารแล้ว.

[พระศาสดาประทานบาตรแก่มหาทุคคตะ]

ลำดับนั้น พระเจ้าแผ่นดินและยุพราชเป็นต้น ตรัสกะเขาว่า " มหาทุคคตะ ไม่ใช่เวลาภัตรก่อน, เจ้ามาทำไม ? " เพราะเคยเห็นเขาโดยความเป็นวิฆาสาทในวิหาร ในวันอื่น ๆ. มหาทุคคตะกราบทูลว่า " ข้าพระองค์ทราบอยู่ว่า ' ไม่ใช่เวลาภัตรก่อน ' แต่ข้าพระองค์มาก็เพื่อถวายบังคมพระศาสดา " ดังนี้แล้ว จึงซบศีรษะลงที่พระคันธกุฎี ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า " ผู้ที่ยากจนกว่าข้าพระองค์ในพระนครนี้ไม่มี พระเจ้าข้า, ขอทรงเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระองค์เถิด, ขอทรงทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระ-

องค์เถิด." พระศาสดาทรงเปิดพระทวารพระคันธกุฎี ทรงนำบาตรมาประทานในมือของเขา. เขาได้เป็นเหมือนบรรลุจักรพรรดิสิริ. พระเจ้าแผ่นดินและยุพราชเป็นต้น ต่างทรงแลดูพระพักตร์กันและกัน.

แท้จริง ใคร ๆ ชื่อว่าสามารถเพื่อจะรับบาตรที่พระศาสดาประทานแก่มหาทุคคตะ ด้วยอำนาจความเป็นใหญ่ หามีไม่, เป็นแต่กล่าวอย่างนี้ "เพื่อนมหาทุคคตะ ท่านจงให้บาตรของพระศาสดาแก่พวกเรา, พวกเราจักให้ทรัพย์มีประมาณเท่านี้ คือ พันหนึ่งหรือแสนหนึ่ง แก่ท่าน, ท่านเป็นคนเข็ญใจ จงเอาทรัพย์เถิด, ประโยชน์อะไรของท่านด้วยบาตรเล่า ?" มหาทุคคตะ ตอบว่า "ข้าพเจ้าจักไม่ให้ใคร, ข้าพเจ้าไม่มีความต้องการด้วยทรัพย์, จักให้พระศาสดาเท่านั้นเสวย." ชนทั้งหลายที่เหลือ อ้อนวอนเขา ไม่ได้บาตรแล้วจึงกลับไป.

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน ทรงดำริว่า "มหาทุคคตะ แม้ถูกเขาเล้าโลมล่อด้วยทรัพย์ ก็ไม่ให้บาตรของพระศาสดา, ก็ใคร ๆ ไม่อาจจะรับบาตรที่พระศาสดาประทานแล้วด้วยพระองค์เองได้, อันไทยธรรมของมหาทุคคตะนี้ จักมีประมาณเท่าไร ? ในเวลามหาทุคคตะนี้ถวายไทยธรรมเสร็จแล้ว เราจักนำพระศาสดาไปยังเรือน ถวายอาหารที่เขาจัดไว้สำหรับเรา" ดังนี้แล้ว จึงได้ตามเสด็จไปพร้อมด้วยพระศาสดาทีเดียว.

[พระศาสดาเสด็จไปเรือนของมกาทุคคตะ]

ฝ่ายท้าวสักกเทวราช จัดอาหารภัตรมีข้าวต้มข้าวสวยและผัก

เป็นต้น พร้อมมูลแล้ว ปูอาสนะที่สมควรเป็นที่ประทับแห่งพระศาสดา แล้วประทับนั่ง. มหาทุคคตะนำพระศาสดาออกไปแล้ว กราบทูลว่า " จงเสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า. " ก็เรือนที่อยู่ของเขาต่ำ, ผู้ที่ไม่ก้ม ไม่อาจเขาไปได้, ก็แต่ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเสด็จเข้าสู่เรือน ไม่ต้องก้มเสด็จไป. เพราะว่า ในเวลาเสด็จเข้าสู่เรือน แผ่นดินใหญ่ ย่อมยุบลงภายใต้. หรือเรือนสูงขึ้น. นี่เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นถวายไว้ดีแล้ว. ในเวลาที่พระองค์เสด็จออกไปแล้ว ทุกสิ่งเป็นปกติเหมือนเดิมอีก; เพราะฉะนั้น พระศาสดา ทั้งประทับยืนอยู่นั่นเอง เสด็จเข้าสู่เรือนแล้ว ประทับนั่งบนอาสนะที่ท้าวสักกะปูไว้แล้ว. เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว, พระราชารับสั่งว่า " เพื่อนมหาทุคคตะ ท่านไม่ให้บาตรของพระศาสดา แก่พวกเรา แม้ผู้อ้อนวอนอยู่, พวกเราจะดูก่อน, สักการะที่ท่านจัดถวายพระศาสดาเป็นเช่นไร ? " ลำดับนั้น ท้าวสักกะเปิดข้าวยาคูและภัตรออกอวด, กลิ่นเครื่องอบอาหารภัตรเหล่านั้น ได้กลบทั่วพระนครตั้งอยู่. พระราชาทรงตรวจดูข้าวยาคูเป็นต้นแล้ว กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉัน คิดว่า ' ไทยธรรมของมหาทุคคตะจักมีสักเท่าไร ? เมื่อมหาทุคคตะนี้ถวายไทยธรรมแล้ว จักนำเสด็จพระศาสดาไปยังเรือน ถวายอาหารที่เขาจัดไว้สำหรับตน ' ดังนี้ จึงมาแล้ว, อาหารเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยเห็นเลย, เมื่อหม่อมฉันอยู่ในที่นี้ มหาทุคคตะต้องลำบากเหลือเกิน หม่อมฉันจะกลับ " ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว เสด็จหลีกไป.

[บ้านของมหาทุคคตะเต็มด้วยแก้ว ๗ อย่าง]

ฝ่ายท้าวสักกะ ถวายยาคูเป็นต้น ทรงอังคาสพระศาสดาโดยเคารพ. แม้พระศาสดา ทรงทำภัตรกิจแล้ว ทรงทำอนุโมทนา เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. ท้าวสักกะได้ให้สัญญาแก่มหาทุคคตะ. เขารับบาตร ตามเสด็จพระศาสดา. ท้าวสักกะเสด็จกลับ ประทับยืนอยู่ที่ประตูเรือนของมหาทุคคตะ ทรงแลดูอากาศแล้ว. ฝนแก้ว ๗ ประการตกลงจากอากาศ เต็มภาชนะทั้งหมดในเรือนของเขาแล้ว ยังล้นไปทั่วเรือน. ในเรือนของเขาไม่มีที่ว่าง. ภรรยาของเขาได้จูงมือพวกเด็ก นำออกไปยืนอยู่ภายนอก. เขาตามเสด็จพระศาสดาแล้วกลับมาเห็นเด็กข้างถนน จึงถามว่า " นี่อะไร ? " ภรรยาของเขาตอบว่า " นาย เรือนของเราเต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการทั่วทั้งหลัง, ไม่มีช่องจะเข้าไปได้. " เขาคิดว่า " ทานของเราให้ผลวันนี้เอง " ดังนี้แล้วจึงไปสู่พระราชาสำนัก ถวายบังคมพระราชาแล้ว. เมื่อพระราชารับสั่งถามว่า " มาทำไม ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า เรือนของข้าพระองค์ เต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการ, ขอพระองค์จงทรงถือเอาทรัพย์นั้นเถิด. "

พระราชาทรงดำริว่า " น่าอัศจรรย์ ทานที่เขาถวายแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถึงที่สุดวันนี้เอง " ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งกะเขาว่า " เธอควรจะได้อะไร ? "

มหาทุคคตะ. ขอจงพระราชทานเกวียนพันเล่ม เพื่อต้องการนำทรัพย์มา.

พระราชาทรงส่งเกวียนพันเล่มไป ให้นำทรัพย์มา เกลี่ยไว้ที่พระลานหลวง. กองทรัพย์ได้เป็นกองสูงประมาณเท่าต้นตาล. พระราชารับสั่งให้ชาวเมืองประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า " ในกรุงนี้ ใครมีทรัพย์ถึงเท่านี้ไหม ? "

ชาวเมือง. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชา. จะควรทำอย่างไร ? แก่คนมีทรัพย์มากอย่างนี้.

ชาวเมือง. ควรตั้งเป็นเศรษฐี พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงทำสักการะเป็นอันมากแก่เขาแล้ว รับสั่งให้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐี.

ลำดับนั้น ท้าวเธอตรัสบอกที่บ้านของเศรษฐีคนหนึ่งในกาลก่อนแก่เขาแล้ว ตรัสว่า " เธอจงให้ถางพุ่มไม้ที่เกิดในที่นี้แล้ว ปลูกเรือนอยู่เถิด. " เมื่อเขาแผ้วถางที่นั้น ขุดพื้นที่ทำให้เรียบอยู่, หม้อทรัพย์ได้ผุดขึ้นยัดเยียดกันและกัน. เมื่อเขากราบทูลแก่พระราชา, ท้าวเธอจึงรับสั่งว่า " หม้อทรัพย์เกิดเพราะบุญของเธอนั่นเอง, เธอนั่นแหละจงถือเอาเถิด. "

[มหาทุคคตะตายแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี]

เขาได้ปลูกเรือนแล้ว ได้ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน. แม้เบื้องหน้าแต่นั้น เขาดำรงอยู่ บำเพ็ญบุญจนตลอดอายุ ในที่สุดอายุ ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธุปบาทกาลนี้ จุติจากนั้นแล้วถือปฏิสนธิ

ในท้องธิดาคนโต ในตระกูลอุปัฏฐาก ของพระสารีบุตรเถระ ในกรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้น มาดาบิดาของนาง ทราบความที่นางตั้งครรภ์ จึงได้ให้เครื่องบริหารครรภ์. โดยสมัยอื่น นางเกิดแพ้ท้องเห็นปานนี้ว่า ' โอ ! เราพึงถวายทานแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งแต่ต้นพระธรรมเสนาบดี ด้วยรสปลาตะเพียนแล้ว นุ่งผ้าย้อมน้ำฝาด นั่งในที่สุดอาสนะ บริโภคภัตรที่เป็นเดนของภิกษุเหล่านั้น. " นางบอกแก่มารดาบิดา แล้วก็ได้กระทำตามประสงค์. ความแพ้ท้องระงับไปแล้ว. ต่อมาในงานมงคล ๗ ครั้งแม้อื่นจากนั้น มารดาบิดาของนางเลี้ยงภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระธรรมเสนาบดีเถระเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนเหมือนกัน.

พึงทราบเรื่องทั้งหมด โดยนัยที่กล่าวแล้ว ในเรื่องติสสกุมารนั้นแล. ก็แต่ว่า นี้เป็นผลแห่งการถวายรสแห่งปลาตะเพียนที่ถวายในกาลที่เด็กนี้เป็นมหาทุคคตะนั่นเอง.

[ทารกออกบวชเป็นสามเณร]

ก็ในวันตั้งชื่อ เมื่อมารดาของเด็กนั้น กล่าวว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้สิกขาบททั้งหลายแก่ทาสของท่านเถิด " พระเถระจึงกล่าวว่า " เด็กนี้ชื่ออะไร ? "

มารดาของเด็ก ตอบว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คนเงอะงะในเรือนนี้ แม้พวกพูดไม่ได้เรื่อง ก็กลับเป็นผู้ฉลาด ตั้งแต่กาลที่

เด็กนี้ถือปฏิสนธิในท้อง; เพราะฉะนั้น บุตรของดิฉัน จักมีชื่อว่า " หนูบัณฑิต " เถิด. พระเถระ ได้ให้สิกขาบททั้งหลายแล้ว. ก็ตั้งแต่วันที่หนูบัณฑิตเกิดมา ความคิดเกิดขึ้นแก่มารดาของเขาว่า " เราจักไม่ทำลายอัธยาศัยของบุตรเรา. " ในเวลาที่เขามีอายุได้ ๗ ขวบ เขากล่าวกะมารดาว่า " ผมจักบวชในสำนักพระเถระ. " นางกล่าวว่า " ได้ พ่อคุณ, แม่นึกไว้แล้วอย่างนี้ว่า ' จักไม่ทำลายอัธยาศัยของเจ้า " ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระให้ฉันแล้ว กล่าวว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทาสของท่าน อยากจะบวช, ดิฉันจักนำเด็กนี้ไปวิหารในเวลาเย็น " ส่งพระเถระไปแล้ว ให้หมู่ญาติประชุมกัน กล่าวว่า " พวกข้าพเจ้า จักทำสักการะที่ควรทำแก่บุตรของข้าพเจ้า ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ในวันนี้ทีเดียว " ดังนี้แล้ว ก็ให้ทำสักการะมากมาย พาหนูบัณฑิตนั้นไปสู่วิหาร ได้มอบถวายแก่พระเถระว่า " ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด เจ้าข้า. " พระเถระบอกความที่การบวชเป็นกิจทำได้ยากแล้ว, เมื่อเด็กรับรองว่า " ผมจักทำตามโอวาทของท่านขอรับ " จึงกล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น จงมาเถิด " ชุบผมให้เปียกแล้ว บอกตจปัญจกัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว. แม้มารดาบิดาของบัณฑิตสามเณรนั้น อยู่ในวิหารนั่นเองสิ้น ๗ วัน ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนอย่างเดียว ในวันที่เจ็ด เวลาเย็น จึงได้ไปเรือน.

ในวันที่แปด พระเถระเมื่อจะไปภายในบ้าน พาสามเณรนั้นไป ไม่ได้ไปกับหมู่ภิกษุ. เพราะเหตุไร ? เพราะว่า การห่มจีวรและ

ถือบาตร หรืออิริยาบถของเธอ ยังไม่น่าเลื่อมใสก่อน; อีกอย่างหนึ่ง วัตรที่พึงทำในวิหารของพระเถระ ยังมีอยู่; อนึ่ง พระเถระ, เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปภายในบ้านแล้ว, เที่ยวไปทั่ววิหาร กวาดที่ ๆ ยังไม่กวาด ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ในภาชนะที่ว่างเปล่า เก็บเตียงตั่งเป็นต้น ที่ยังเก็บไว้ไม่เรียบร้อยแล้ว จึงเข้าไปบ้านภายหลัง; อีกอย่างหนึ่ง ท่านคิดเห็นว่า " พวกเดียรถีย์เข้าไปยังวิหารว่างแล้ว อย่าได้เพื่อจะพูดว่า ' ดูเถิด ที่นั่งของพวกสาวกพระสมณโคดม ' ดังนี้แล้ว จึงได้จัดแจงวิหารทั้งสิ้น เข้าไปบ้านภายหลัง; เพราะฉะนั้นแม้ในวันนั้น พระเถระให้สามเณรนั่นเอง ถือบาตรจีวร เข้าไปบ้านสายหน่อย.

[สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ]

สามเณรเมื่อเดินไปกับพระอุปัชฌาย์ เห็นเหมืองในระหว่างทาง จึงเรียนถามว่า " นี้ชื่ออะไร ? ขอรับ "

พระเถระ. ชื่อว่าเหมือง สามเณร.

สามเณร. เขาทำอะไร ? ด้วยเหมืองนี้.

พระเถระ. เขาไขน้ำจากที่นี้ ๆ แล้ว ทำการงานเกี่ยวด้วยข้าวกล้าของตน.

สามเณร. ก็น้ำมีจิตไหม ? ขอรับ.

พระเถระ. ไม่มี เธอ.

สามเณร. ชนทั้งหลายย่อมไขน้ำที่ไม่มีจิตเห็นปานนี้สู่ที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ได้หรือ ? ขอรับ.

พระเถระ. ได้ เธอ.

สามเณรนั้น คิดว่า " ถ้าคนทั้งหลายไขน้ำซึ่งไม่มีจิตแม้เห็นปานนี้สู่ที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ทำการงานได้; เหตุไฉน ? คนมีจิตแท้ ๆ จักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม. " เธอเดินต่อไปเห็นพวกช่างศรกำลังเอาลูกศรลนไฟแล้วเล็งด้วยหางตา ดัดให้ตรง จึงเรียนถามว่า " พวกนี้ ชื่อพวกอะไรกัน ? ขอรับ. "

พระเถระ. ชื่อช่างศร เธอ.

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน ?

พระเถระ. เขาลนที่ไฟ แล้วดัดลูกศรให้ตรง.

สามเณร. ลูกศรนั่น มีจิตไหม ? ขอรับ.

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ.

เธอคิดว่า " ถ้าคนทั้งหลายถือเอาลูกศรอันไม่มีจิตลนไฟแล้วดัดให้ตรงได้; เพราะเหตุไร ? แม้คนมีจิต จึงจักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจ แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า ? "

ครั้นสามเณรเดินต่อไป เห็นชนถากไม้ทำเครื่องทัพพสัมภาระมีกำกงและดุมเป็นต้น จึงเรียนถามว่า " พวกนี้ ชื่อพวกอะไร ? ขอรับ "

พระเถระ. ชื่อช่างถาก เธอ.

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน ?

พระเถระ. เขาถือเอาไม้แล้วทำล้อแห่งยานน้อยเป็นต้น เธอ.

สามเณร. ก็ไม้เหล่านั่น มีจิตไหม ? ขอรับ.

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ.

[สามเณรลากลับไปทำสมณธรรม]

ทีนั้น เธอได้มีความตริตรองอย่างนี้ว่า " ถ้าคนทั้งหลายถือเอาท่อนไม้ที่ไม่มีจิต ทำเป็นล้อเป็นต้นได้; เพราะเหตุไร คนผู้มีจิตจึงจักไม่อาจทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า ? เธอเห็นเหตุเหล่านี้แล้ว จึงเรียนว่า " ใต้เท้าขอรับ ถ้าใต้เท้าควรถือบาตรและจีวรของใต้เท้าได้; กระผมพึงกลับ " พระเถระมิได้เกิดความคิดเลยว่า " เจ้าสามเณรเล็กนี้บวชได้หยก ๆ ตามเรามากล่าวอย่างนี้ได้ " กลับกล่าวว่า " จงเอามา สามเณร " แล้วได้รับบาตรและจีวรของตนไว้.

ฝ่ายสามเณรไหว้พระอุปัชฌาย์แล้ว เมื่อจะกลับ จึงเรียนว่า " ใต้เท้าเมื่อจะนำอาหารมาเพื่อกระผม พึงนำมาด้วยรสปลาตะเพียนเถอะขอรับ. "

พระเถระ. เราจักได้ ในที่ไหนเล่า ? เธอ.

สามเณรเรียนว่า " ถ้าไม่ได้ด้วยบุญของใต้เท้า ก็จักได้ด้วยบุญของกระผม ขอรับ. " พระเถระวิตกว่า " แม้อันตรายจะพึงมีแก่สามเณรเล็กผู้นั่งข้างนอก " จึงให้ลูกดาลไปแล้วบอกว่า " ควรเปิดประตูห้องอยู่ของฉันแล้ว เข้าไปนั่งเสียภายใน. " เธอได้กระทำอย่างนั้นแล้ว นั่งลงหยั่งความรู้ลงในกรัชกายของตน พิจารณาอัตภาพอยู่.

[อาสนะท้าวสักกะร้อนเพราะคุณของสามเณร]

ครั้งนั้น ที่ประทับนั่งของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อนด้วยเดช แห่งคุณ ของสามเณรนั้น. ท้าวเธอใคร่ครวญว่า " จักมีเหตุอะไร กันหนอ ? " ทรงดำริได้ว่า " บัณฑิตสามเณรถวายบาตรและจีวรแก่ พระอุปัชฌาย์แล้วกลับ ด้วยตั้งใจว่า 'จักทำสมณธรรม ' แม้เรา ก็ควรไปในที่นั้น " ดังนี้แล้ว, ตรัสเรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ มา ตรัสว่า " พวกท่านจงไปไล่นกที่บินจอแจอยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วยึด อารักขาไว้โดยรอบ. " ตรัสกะจันทเทพบุตรว่า " ท่านจงฉุดรั้งมณฑล พระจันทร์ไว้, " ตรัสกะสุริยเทพบุตรว่า " ท่านจงฉุดรั้งมณฑล พระอาทิตย์ไว้ " ดังนี้แล้ว พระองค์เอง ได้เสด็จไปประทับยืนยึด อารักขาอยู่ที่สายยู. ในวิหารแม้เสียงแห่งใบไม้แก่ก็มิได้มี. จิตของ สามเณรได้มีอารมณ์เป็นหนึ่งแล้ว. เธอพิจารณาอัตภาพแล้ว บรรลุ- ผล ๓ อย่างในระหว่างภัตรนั้นเอง.

ฝ่ายพระเถระ คิดว่า " สามเณรนั่งแล้วในวิหาร, เราอาจ จะได้โภชนะที่สมประสงค์แก่เธอ ในสกุลชื่อโน้น " ดังนี้แล้ว จึง ได้ไปสู่ตระกูลอุปัฏฐาก ซึ่งประกอบด้วยความรักและเคารพตระกูลหนึ่ง. ก็ในวันนั้น มนุษย์ทั้งหลายในตระกูลนั้น ได้ปลาตะเพียนหลายตัว นั่งดูการมาแห่งพระเถระอยู่เทียว. พวกเขาเห็นพระเถระกำลังมา จึงกล่าวว่า " ท่านขอรับ ท่านมาที่นี้ ทำกรรมเจริญแล้ว " แล้ว นิมนต์ให้เข้าไปข้างใน ถวายข้าวยาคูและของควรเคี้ยวเป็นต้นแล้ว ได้ถวายบิณฑบาตด้วยรสปลาตะเพียน. พระเถระแสดงอาการจะนำ

ไป. พวกมนุษย์เรียนว่า " นิมนต์ฉันเถิดขอรับ ใต้เท้าจักได้แม้ภัตรสำหรับนำไป " ในเวลาเสร็จภัตกิจของพระเถระ ได้เอาโภชนะประกอบด้วยรสปลาตะเพียน ใส่เต็มบาตรถวายแล้ว. พระเถระคิดว่า " สามเณรของเราหิวแล้ว " จึงได้รีบไป.

[พระศาสดาทรงทำอารักขาสามเณร]

แม้พระศาสดา ในวันนั้น เสวยแต่เช้าทีเดียว เสด็จไปวิหารทรงใคร่ครวญว่า " บัณฑิตสามเณรให้บาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับไป ด้วยตั้งใจว่า ' จักทำสมณธรรม ; ' กิจแห่งบรรพชิตของเธอจักสำเร็จหรือไม่ ? " ทรงทราบว่า สามเณรบรรลุผล ๓ อย่างแล้วจึงทรงพิจารณาว่า " อุปนิสัยแห่งพระอรหัตจะมีหรือไม่มี ? " ทรงเห็นว่า " มี " แล้วทรงใคร่ครวญว่า " เธอจักอาจเพื่อบรรลุพระอรหัตก่อนภัตรทีเดียว หรือจักไม่อาจ ? " ได้ทรงทราบว่า " จักอาจ. " ลำดับนั้น พระองค์ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า " สารีบุตร ถือภัตรเพื่อสามเณรรีบมา, เธอจะพึงทำอันตรายแก่สามเณรนั้นก็ได้, เราจักนั่งถือเอาอารักขาที่ซุ้มประตู, ทีนั้นจักถามปัญหา ๔ ข้อกะเธอ, เมื่อเธอแก้อยู่, สามเณรจักบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปจากวิหารนั้น ประทับยืนอยู่ที่ซุ้มประตู ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะพระเถระผู้มาถึงแล้ว. พระเถระแก้ปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว.

ในปัญหานั้น มีปุจฉาวิสัชนาดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า "สารีบุตร เธอได้อะไรมา ?"

พระเถระ. อาหาร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ชื่อว่าอาหาร ย่อมนำอะไรมา ? สารีบุตร.

พระเถระ. เวทนา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เวทนา ย่อมนำอะไรมา ? สารีบุตร.

พระเถระ. รูป พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็รูป ย่อมนำอะไรมา ? สารีบุตร.

พระเถระ. ผัสสะ พระเจ้าข้า.

[คำอธิบายในปัญหา]

ในปัญหานั้น มีอธิบายดังนี้ :-

จริงอยู่ อาหารอันคนหิวบริโภคแล้ว กำจัดความหิวของเขาแล้ว นำสุขเวทนามาให้, เมื่อสุขเวทนาเกิดขึ้นแก่ผู้มีความสุขเพราะการบริโภคอาหาร วรรณสมบัติย่อมมีในสรีระ, เวทนาชื่อว่าย่อมนำรูปมา ด้วยอาการอย่างนี้, ก็ผู้มีสุขเกิดสุขโสมนัส ด้วยอำนาจรูปที่เกิดจากอาหาร นอนอยู่ก็ตาม นั่งอยู่ก็ตาม ด้วยคิดว่า "บัดนี้อัสสาทะ เกิดแก่เราแล้ว" ย่อมได้สุขสัมผัส.

[สามเณรบรรลุพระอรหัตผล]

เมื่อพระเถระแก้ปัญหาทั้ง ๔ ข้อเหล่านี้ อย่างนั้นแล้ว, สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา, ฝ่ายพระศาสดา ตรัส

กะพระเถระว่า "ไปเถิด สารีบุตร, จงให้ภัตรแก่สามเณรของเธอ." พระเถระไปเคาะประตูแล้ว. สามเณรออกมารับบาตรจากมือพระเถระ วางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงเอาพัดก้านตาลพัดพระเถระ. ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะเธอว่า "สามเณร จงทำภัตกิจเสียเถิด."

สามเณร. ก็ใต้เท้าเล่า ขอรับ.

พระเถระ. เราทำภัตกิจเสร็จแล้ว, เธอจงทำเถิด.

เด็กอายุ ๗ ขวบ บวชแล้ว ในวันที่ ๘ บรรลุพระอรหัตเป็นเหมือนดอกประทุมที่แย้มแล้ว ในขณะนั้น ได้นั่งพิจารณาที่เป็นที่ใส่ภัตร ทำภัตกิจแล้ว. ในขณะที่เธอล้างบาตรเก็บไว้ จันทเทพบุตรปล่อยมณฑลพระจันทร์, สุริยเทพบุตรปล่อยมณฑลพระอาทิตย์ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ปล่อยอารักขาทั้ง ๔ ทิศ, ท้าวสักกเทวราช เลิกอารักขาที่สายยู, พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปแล้วจากที่ท่ามกลาง.

[ธรรมดาบัณฑิตย่อมฝึกตน]

ภิกษุทั้งหลายโพนทนาว่า "เงา บ่ายเกินประมาณแล้ว, พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปจากที่ท่ามกลาง, ก็สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, นี่เรื่องอะไรกันหนอ ?" พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดเรื่องอะไรกัน ?"

พวกภิกษุ. เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, ในเวลาผู้มีบุญทำสมณธรรม จันทเทพบุตรฉุดมณฑลพระจันทร์รั้งไว้, สุริยเทพบุตร

ฉุดมณฑลพระอาทิตย์รั้งไว้. ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถืออารักขาทั้ง ๔ ทิศในป่าใกล้วิหาร, ท้าวสักกเทวราชเสด็จมายึดอารักขาที่สายยู, ถึงเราผู้มีความขวนขวายน้อยด้วยนึกเสียว่า 'เป็นพระพุทธเจ้า' ก็ไม่ได้เพื่อจะนั่งอยู่ได้, ยังได้ไปยึดอารักขาเพื่อบุตรของเรา ที่ซุ้มประตู, พวกบัณฑิตเห็นคนไขน้ำกำลังไขน้ำไปจากเหมือง ช่างศรกำลังดัดลูกศรให้ตรง และช่างถากกำลังถากไม้แล้ว ถือเอาเหตุเท่านั้น ให้เป็นอารมณ์ ทรมานตนแล้ว ย่อมยึดเอาพระอรหัตไว้ได้ทีเดียว" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" อันคนไขน้ำทั้งหลายย่อมไขน้ำ, ช่างศรทั้งหลาย
ย่อมดัดศร, ช่างถากทั้งหลายย่อมถากไม้, บัณฑิต
ทั้งหลายย่อมฝึกตน. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุทกํ** เป็นต้น ความว่า ชนทั้งหลายขุดที่ดอนบนแผ่นดิน ถมที่เป็นบ่อแล้วทำเหมือง หรือวางรางไม้ไว้ ย่อมไขน้ำไปสู่ที่ตนต้องการ ๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้ไขน้ำ.

บทว่า **เตชนํ** ได้แก่ ลูกศร.

มีพระพุทธาธิบาย ตรัสไว้ดังนี้ว่า :-

" พวกคนไขน้ำย่อมไขน้ำไปตามชอบใจของตนได้, แม้ช่างศรก็ย่อมลนดัดลูกศร คือทำให้ตรง, ถึงช่างถาก เมื่อจะถากเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทัพพสัมภาระมีกงเป็นต้น ย่อมดัดไม้ คือทำให้ตรงหรือ

คด ตามชอบใจของตน. บัณฑิตทั้งหลายทำเหตุมีประมาณเท่านี้ ให้เป็นอารมณ์อย่างนั้นแล้ว ยังมรรคมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้นให้เกิดขึ้นอยู่ ย่อมชื่อว่าทรมานตน, แต่เมื่อบรรลุพระอรหัตแล้วย่อมจัดว่าทรมานโดยส่วนเดียว."

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบัณฑิตสามเณร จบ.

๖. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ* [๖๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลกุณฏกภัททิยเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" เสโล ยถา "** เป็นต้น.

[พระเถระถูกล้อเลียนเพราะร่างเล็ก]

ได้ยินว่า สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับต้องที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง พลางกล่าวว่า " อาจ๊ะ อาจ๋า อาไม่กระสัน ยังยินดีแน่นแฟ้น ในพระศาสนาหรือ ? " พระเถระไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเถิด สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระลกุณฏกภัททิยเถระแล้ว ย่อมรังแกอย่างนั้นอย่างนี้, ท่านไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย. "

[พระขีณาสพเป็นดังศิลา]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระขีณาสพ ย่อมไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายเลย, เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแท่งทึบ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะ

* พระมหาจับ ป.ธ. ๘ (พระธรรมปัญญาจารย์) วัดโสมนัสวิหาร แปล.

ทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งเดียว ย่อมไม่สะเทือน
ด้วยลมฉันใด, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอนเอียง
ในเพราะนินทาและสรรเสริญฉันนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า **นินฺทาปสํสาสุ** นี้ พระผู้มีพระ-ภาคตรัสโลกธรรมไว้ ๒ ก็จริง. ถึงอย่างนั้น พึงทราบเนื้อความด้วยสามารถแห่งโลกธรรมแม้ทั้ง ๘. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งเดียว คือ ไม่มีโพรง ย่อมไม่สะเทือน คือ ไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหว ด้วยลม ต่างด้วยลมพัดมาแต่ทิศตะวันออกเป็นต้นฉันใด; เมื่อโลกธรรมแม้ทั้ง ๘ ครอบงำอยู่ บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เอนเอียง คือไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน ด้วยอำนาจความยินร้ายหรือยินดี ฉันนั้น. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุพระอริยผลทั้งหลายมีโดสาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ จบ.

๗. เรื่องมารดาของนางกาณา* [๖๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของนางกาณา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยถาปิ รหโท คมฺภีโร "** เป็นต้น.

เรื่องมาแล้วในวินัย[๑] แล.

[นางกาณาด่าภิกษุ]

ก็ครั้งนั้น ในกาลเมื่อมารดาของนางกาณาทอดขนม เพื่อส่งธิดาให้เป็นผู้ไม่มีมือเปล่า ไปสู่ตระกูลผัวแล้ว ถวายแก่ภิกษุ ๔ รูปเสีย ถึง ๔ ครั้ง เมื่อพระศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทในเพราะเรื่องนั้น, เมื่อสามีของนางกาณา นำภรรยาใหม่มาแล้ว. นางกาณาได้ฟังเรื่องนั้นจึงด่าบริภาษพวกภิกษุซึ่งตนได้เห็นแล้วและเห็นแล้วว่า " การครองเรือนของเรา อันภิกษุเหล่านี้ ให้ฉิบหายแล้ว. " ภิกษุทั้งหลายไม่อาจเดินไปสู่ถนนนั้นได้.

[นางกาณาบรรลุโสดาปัตติผล]

พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงได้เสด็จไปในที่นั้น. มารดาของนางกาณา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นิมนต์ให้ประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ ได้ถวายข้าวยาคูและของควรเคี้ยวแล้ว;

*พระมหาทองสา ป.ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

๑. มหาวิภงฺค ๒/๓๒๒. แต่ในคัมภีร์นั้น กล่าวถึงจำนวนภิกษุมารับขนมเพียง ๓ องค์ และมารดานางกาณาก็ทอดขนมถวายภิกษุเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น.

พระศาสดาเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ตรัสถามว่า " กาณาไปไหน ? "

กาณมารดา. พระเจ้าข้า นางเห็นพระองค์แล้ว เป็นผู้เก้อยืนร้องไห้อยู่.

พระศาสดา. เพราะเหตุอะไรเล่า ?

กาณมารดา. นางด่าบริภาษพวกภิกษุ; เพราะฉะนั้น นางเห็นพระองค์แล้ว จึงเป็นผู้เก้อ ยืนร้องไห้อยู่ พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงรับสั่งให้เรียกนางกาณามาแล้ว ตรัสถามว่า " กาณา เจ้าเห็นเราแล้ว จึงเก้อเขิน แอบร้องไห้ทำไม? " ครั้งนั้น มารดาของนางกราบทูลกิริยาที่นางกระทำแล้ว (ให้ทรงทราบ). ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะมารดาของนางกาณาว่า " กาณ-มารดา ก็สาวกทั้งหลายของเรา ถือเอาสิ่งที่เธอให้แล้วหรือว่าที่ยังมิได้ให้เล่า ? "

กาณมารดา. ถือเอาสิ่งที่หม่อมฉันถวายแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าสาวกของเราเที่ยวบิณฑบาต ถึงประตูเรือนของเธอแล้ว ถือเอาสิ่งของที่เธอให้แล้ว, จะมีโทษอะไรแก่สาวกเหล่านั้นเล่า ?

กาณมารดา. โทษของพระผู้เป็นเจ้าไม่มี พระเจ้าข้า, โทษของนางนี่เท่านั้น มีอยู่.

พระศาสดา ตรัสถามกะนางกาณาว่า " กาณา ได้ยินว่า สาวกของเรา เที่ยวบิณฑบาต มาถึงประตูเรือนนี้แล้ว, เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดา

ของเจ้า ได้ถวายขนมแก่สาวกเหล่านั้น, ในเรื่องนี้ ชื่อว่าโทษอะไร จักมีแก่พวกสาวกทั้งหลายของเราเล่า ? "

นางกาณา. โทษของพระผู้เป็นเจ้า ไม่มี พระเจ้าข้า, หม่อมฉัน ฉันเท่านั้น มีโทษ.

นางถวายบังคมพระศาสดา ให้ทรงอดโทษแล้ว. ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสอนุปุพพีกถาแก่นาง, นางบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

[พระราชาทรงตั้งนางกาณาในตำแหน่งเชษฐธิดา]

พระศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะแล้ว เมื่อจะเสด็จไปสู่วิหาร ได้เสด็จไปทางพระลานหลวง. พระราชาทอดพระเนตรเห็นแล้ว ตรัสถามว่า " พนาย นั่นดูเหมือนพระศาสดา. " เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า " ถูกแล้ว พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว จึงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า " จงไป จงกราบทูลความที่เราจะมาถวายบังคม " แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ซึ่งประทับยืนอยู่ ณ พระลานหลวง ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ทูลถามว่า " พระองค์เสด็จไปไหน ? พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมภาพจะไปสู่เรือนมารดาของนางกาณา.

พระราชา. เพราะเหตุอะไร ? พระองค์จึงเสด็จไป พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ได้ข่าวว่า นางกาณาด่าบริภาษภิกษุ, อาตมภาพไปเพราะเหตุนั้น.

พระราชา. ก็พระองค์ทรงทำความที่นางไม่ด่าแล้วหรือ ?

พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถวายพระพร มหาบพิตร อาตมภาพทำนางมิให้เป็นผู้ด่าภิกษุแล้ว และให้เป็นเจ้าของทรัพย์อันเป็นโลกุตระแล้ว.

พระราชา. " พระองค์ทรงทำนางให้เป็นเจ้าของทรัพย์ที่เป็นโลกุตระแล้วก็ช่างเถิด พระเจ้าข้า, ส่วนหม่อมฉัน จักทำให้นางเป็นเจ้าของทรัพย์ที่เป็นโลกีย์ " ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดาเสด็จกลับแล้ว ทรงส่งยานใหญ่ที่ปกปิดไป รับสั่งให้เรียกนางกาณามาแล้วประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งพระธิดาผู้ใหญ่แล้ว ตรัสว่า " ผู้ใดสามารถเลี้ยงดูธิดาของเราได้; ผู้นั้นจงรับเอานางไป. "

[มหาอำมาตย์รับเลี้ยงนางกาณา]

ครั้งนั้น มหาอำมาตย์ผู้สำเร็จราชกิจทุกอย่างคนหนึ่ง กราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักเลี้ยงดูพระธิดาของฝ่าพระบาท " ดังนี้แล้ว นำนางไปยังเรือนของตน มอบความเป็นใหญ่ทุกอย่างให้แล้ว กล่าวว่า " เจ้าจงทำบุญตามชอบใจเถิด. "

จำเดิมแต่วันนั้นมา นางกาษาตั้งบุรุษไว้ที่ประตูทั้ง ๔ ก็ยังไม่ได้ภิกษุและภิกษุณีที่ตนพึงบำรุง. ของควรเคี้ยวและของควรบริโภคที่นางกาณาตระเตรียมตั้งไว้ที่ประตูเรือน ย่อมเป็นเหมือนห้วงน้ำใหญ่.

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุ ในกาลก่อน พระเถระแก่ ๔ รูป ทำความเดือดร้อนให้แก่นางกาณย, นางแม้เป็นผู้เดือดร้อนอย่างนั้น อาศัยพระศาสดา ได้ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา

แล้ว, พระศาสดาได้ทรงทำประตูเรือนของนาง ให้เป็นสถานที่ควรเข้าไปของภิกษุอีก, บัดนี้ นางแม้แสวงหาภิกษุหรือภิกษุณีทั้งหลายที่ตนจะพึงบำรุง ก็ยังไม่ได้, โอ ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีคุณน่าอัศจรรย์จริง."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้." จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุแก่เหล่านั้น ทำความเดือดร้อนแก่นางกาณา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ทำแล้วเหมือนกัน; อนึ่ง เราได้ทำให้นางกาณาทำตามถ้อยคำของเรา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน เราก็ทำแล้วเหมือนกัน" อันพวกภิกษุผู้ใคร่จะฟังเนื้อความนั้น ทูลวิงวอนแล้วจึงตรัสพัพพุชาดก[๑] โดยพิสดารว่า :-

"แมวตัวที่หนึ่ง ได้ หนูและเนื้อ ในที่ใด,
แมวตัวที่ ๒ ก็ย่อมเกิดในที่นั้น, ตัวที่ ๓ และตัว
ที่ ๔ ก็ย่อมเกิดในที่นั้น, แมวเหล่านั้น ทำลาย
ปล่องนี้แล้ว (ถึงแก่ความตาย)."

แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "ภิกษุแก่ ๔ รูป (ในบัดนี้) ได้เป็นแมว ๔ ตัวในครั้งนั้น, หนูได้เป็นนางกาณา, นายช่างแก้ว คือเรานั่นเอง" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอดีตกาล นางกาณาได้เป็นผู้มีใจหม่นหมอง มีจิตขุ่นมัวอย่างนี้ (แต่) ได้เป็นผู้มีจิตผ่อง

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๔๔. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๖๔.

ใส เหมือนห้วงน้ำมีน้ำใส เพราะคำของเรา" เมื่อทรงสืบอนุสนธิ แสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บัณฑิตทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว ย่อมผ่องใส
เหมือนห้วงน้ำลึก ใสแจ๋ว ไม่ขุ่นมัว ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

ห้วงน้ำใด แม้เมื่อเสนาทั้ง ๔ เหล่า[๑] ข้ามอยู่ ย่อมไม่กระเพื่อม ห้วงน้ำเห็นปานนี้ ชื่อว่า รหโท ในพระคาถานั้น.

ก็นีลมหาสมุทรซึ่งลึกถึง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่า ห้วงน้ำ, แท้จริง น้ำในที่มีประมาณ ๔ หมื่นโยชน์ ภายใต้นีลมหาสมุทรนั้น ย่อมหวั่นไหวเพราะฝูงปลา, น้ำในที่มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน ในเบื้องบน ย่อมหวั่นไหวเพราะลม, (ส่วน) น้ำในที่มีประมาณ ๔ พันโยชน์ในท่ามกลาง (นีลมหาสมุทรนั้น) ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่; นี้ชื่อว่าห้วงน้ำลึก.

บทว่า **ธมฺมานิ** ได้แก่ เทศนาธรรมทั้งหลาย. พระผู้มีพระภาคตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า " ห้วงน้ำนั้น ชื่อว่า ใสแจ๋ว เพราะเป็นน้ำไม่อากูล ชื่อว่า ไม่ขุ่นมัว เพราะเป็นน้ำไม่หวั่นไหว ฉันใด; บัณฑิตทั้งหลาย ฟังเทศนาธรรมของเราแล้ว ถึงความเป็นผู้มีจิตปราศจากอุปกิเลส ด้วยสามารถแห่งมรรคมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น ชื่อว่าย่อมผ่องใส ฉันนั้น, ส่วนท่านผู้บรรลุพระอรหัตแล้วย่อมเป็นผู้ผ่องใส

๑. ได้แก่ จตุรงคเสนา คือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า บาลีว่า หตฺถิ อสฺส รถ ปตฺติกํ.

โดยส่วนเดียวแล."

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมารดาของนางกาณา จบ.

๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป* [๖๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูปตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา วชนฺติ "** เป็นต้น.

พระธรรมเทศนาตั้งขึ้นที่เมืองเวรัญชา.

[พระศาสดาเสด็จเมืองเวรัญชา]

ความพิสดารว่า ครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเมืองเวรัญชา อันพราหมณ์ชื่อเวรัญชะทูลนิมนต์แล้ว จึงเสด็จจำพรรษาพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป. เวรัญชพราหมณ์ถูกมารดลใจ[๑]มิให้เกิดสติปรารภถึงพระศาสดาแม้สักวันหนึ่ง. แม้เมืองเวรัญชาได้เป็นเมืองข้าวแพงแล้ว. พวกภิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตตลอดเมืองเวรัญชา ทั้งภายในภายนอก เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงลำบากมาก.

พวกพ่อค้าม้าจัดแจงภิกษามีข้าวแดงราวแล่งหนึ่ง ๆ เพื่อภิกษุเหล่านั้น. พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นภิกษุเหล่านั้นลำบาก ได้มีความประสงค์จะให้ภิกษุฉันง้วนดิน และประสงค์จะให้พวกภิกษุเข้าไปสู่อุตตรกุรุทวีป เพื่อบิณฑบาต. พระศาสดาได้ทรงห้ามท่านเสีย. แม้ในวันหนึ่ง พวกภิกษุมิได้มีความสะดุ้งเพราะปรารภบิณฑบาต. ภิกษุทั้งหลายเว้นความประพฤติด้วยอำนาจความอยากแลอยู่แล้ว.

* พระมหาทองสา ป.ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

๑. มาราวฏฺฏเนน อาวฏฺโฏ อันเครื่องหมุนไปทั่วแห่งมารให้หมุนทั่วแล้ว.

[พระศาสดาเสด็จไปกรุงสาวัตถี]

พระศาสดาประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชานั้น สิ้นไตรมาสแล้ว ทรงอำลาเวรัญชพราหมณ์ มีสักการะสัมมานะอันพราหมณ์นั้นกระทำแล้ว ทรงให้เขาตั้งอยู่ในสรณะแล้ว เสด็จออกจากเมืองเวรัญชานั้นเสด็จจาริกไปโดยลำดับ สมัยหนึ่ง เสด็จถึงกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน ชาวกรุงสาวัตถี กระทำอาคันตุกภัตรแด่พระศาสดาแล้ว.

ก็ในกาลนั้น พวกกินเดนประมาณ ๕๐๐ คน อาศัยพวกภิกษุอยู่ภายในวิหารนั่นเอง. พวกเขากินโภชนะอันประณีต ที่เหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันแล้ว ก็นอนหลับ ลุกขึ้นแล้ว ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ แผดเสียงโห่ร้อง กระโดดโลดเต้น ซ้อมมวยปล้ำ เล่นกันอยู่ ประพฤติแต่อนาจารเท่านั้น ทั้งภายในวิหาร ทั้งภายนอกวิหาร.

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า " ดูเถิด ผู้มีอายุทั้งหลาย, ในเวลาเกิดทุพภิกขภัย พวกกินเดนเหล่านี้ มิได้แสดงวิการอะไร ๆ ในเมืองเวรัญชา, แต่บัดนี้ กินโภชนะอันประณีตเห็นปานนี้แล้ว เที่ยวแสดงอาการแปลก ๆ เป็นอเนกประการ; ส่วนภิกษุ สงบอยู่ แม้ในเมืองเวรัญชา ถึงในบัดนี้ ก็พากันอยู่อย่างสงบเสงี่ยมเหมือนกัน.

[พระศาสดาทรงตรัสวาโลทกชาดก]

พระศาสดาเสด็จไปสู่โรงธรรมแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ? " เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " เรื่องชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " แม้ในกาลก่อน คนกินเดนเหล่านี้ เกิดในกำเนิดฬา เป็นฬา ๕๐๐ ได้ดื่มน้ำมีรสน้อยอันเลว ซึ่งถึงการนับว่า ' น้ำหาง '

เพราะความที่เขาเอาน้ำขยำกากอันเป็นเดนซึ่งเหลือจากน้ำลูกจันทน์มีรสชุ่ม ที่ม้าสินธพชาติอาชาไนย ๕๐๐ ดื่มแล้ว จึงกรองด้วยผ้าเปลือกปอเก่า ๆ เป็นเหมือนเมาน้ำหวาน เที่ยวร้องเอ็ดอึงอยู่ " เมื่อจะทรงแสดงกิริยาของพาเหล่านั้น อันพระโพธิสัตว์ผู้อันพระราชาทรงสดับเสียงของพาเหล่านั้นตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลแด่พระราชา ตรัสวาโลทกชาดก[๑]นี้โดยพิสดารว่า :-

" ความเมาย่อมบังเกิดแก่พวกพา เพราะดื่ม
กินน้ำหางมีรสน้อยอันเลว, แต่ความเมาย่อม
ไม่เกิดแก้ม้าสินธพ เพราะดื่มรสที่ประณีตนี้.
ข้าแต่พระราชาผู้เป็นจอมนรชน พานั้น
เป็นสัตว์มีชาติเลว ดื่มน้ำมีรสน้อย อันรสนั้น
ถูกต้องแล้ว ย่อมเมา, ส่วนม้าอาชาไนย ผู้เอา
ธุระเสมอ เกิดในตระกูล (ที่ดี) ดื่มรสที่เลิศ
แล้วหาเมาไม่ "

แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเว้นธรรมคือความโลภแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีวิการเลย ทั้งในเวลาถึงสุข ทั้งในเวลาถึงทุกข์ อย่างนี้ " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" สัตบุรุษทั้งหลายย่อมเว้นในธรรมทั้งปวงแล,
สัตบุรุษทั้งหลาย หาใช่ผู้ปรารถนากามบ่นไม่[๒],

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๖๕. ตทฏฺฐกถา. ๓/๑๒๖.
๒. อีกนัยหนึ่ง แปลว่า สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่พร่ำเพ้อ เพราะความใคร่ในกาม.

บัณฑิตทั้งหลาย อันสุขหรือทุกข์ถูกต้องแล้ว
ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ ในธรรมทั้งหมด ต่างโดยธรรมมีขันธ์[๑] ๕ เป็นต้น. บุรุษดี ชื่อว่า **สปฺปุริสา**.

บทว่า **วชนฺติ** ความว่า สัตบุรุษเมื่อคร่าฉันทราคะออกด้วยอรหัตมรรคญาณ ชื่อว่าย่อมเว้นฉันทราคะ.

บทว่า **น กามกามา** ได้แก่ผู้ใคร่กาม, (อีกอย่างหนึ่ง) ได้แก่เพราะเหตุแห่งกาม คือเพราะกามเป็นเหตุ.

สองบทว่า **ลปยนฺติ สนฺโต** ความว่า สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมไม่บ่นเพ้อด้วยตนเองเลย (ทั้ง) ไม่ยังผู้อื่นให้บ่นเพ้อ เพราะเหตุแห่งกาม. จริงอยู่ ภิกษุเหล่าใดเข้าไปเพื่อภิกษาตั้งอยู่ในอิจฉาจาร กล่าวคำเป็นต้นว่า " อุบาสก บุตรภรรยาของท่านยังสุขสบายดีหรือ ? อุปัทวะไร ๆ ด้วยสามารถแห่งราชภัยและโจรภัยเป็นต้น มิได้มีในสัตว์ ๒ เท้าและสัตว์ ๔ เท้าดอกหรือ ?, " ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมบ่นเพ้อเอง. ก็ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว (พูด) ให้เขานิมนต์ตนว่า " อย่างนั้น ขอรับ พวกผมทุกคนมีความสุขดี, อุปัทวะไร ๆ มิได้มี, บัดนี้ เรือนของพวกผมมีข้าวน้ำเหลือเฟือ, นิมนต์ท่านอยู่ในที่นี้แหละ " ดังนี้ ชื่อว่าให้บุคคลอื่นบ่นเพ้อ. ส่วนสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่ทำการบ่นเพ้อแม้ทั้ง ๒ อย่างนี้.

๑. ขันธ์ ๕ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์.

คำว่า **สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกฺเขน** นี้ สักว่าเป็นเทศนา. อธิบายว่า " บัณฑิตทั้งหลายผู้อันโลกธรรม[๑] ๘ ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง ด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้ยินดีและความเป็นผู้เก้อเขิน หรือด้วยสามารถแห่งการกล่าวคุณและกล่าวโทษ. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ.

๑. ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์.

๙. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม* [๖๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระธรรมิกเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น อตฺตเหตุ "** เป็นต้น.

[อุบาสกหนีไปบวชได้บรรลุพระอรหัต]

ได้ยินว่า อุบาสกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี อยู่ครองเรือนโดยชอบธรรม. อุบาสกนั้นเป็นผู้ใคร่จะบวช วันหนึ่งเมื่อนั่งสนทนาถึงถ้อยคำปรารภความสุขกับภรรยา จึงพูดว่า " นางผู้เจริญ ฉันปรารถนาจะบวช. " ภรรยาอ้อนวอนว่า " นาย ถ้ากระนั้น ขอท่านจงคอย จนกว่าดิฉันจะคลอดบุตรซึ่งอยู่ในท้องก่อนเถิด. " เขาคอยแล้ว ในเวลาที่เด็กเดินได้ จึงอำลานางอีก เมื่อนางวิงวอนว่า " นาย ขอท่านจงคอยจนกว่าเด็กนี้เจริญวัยเถิด. " จึงมาคิดว่า " ประโยชน์อะไรของเราด้วยหญิงนี้ ที่เราลาแล้วหรือไม่ลา, เราจักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตนละ " ดังนี้แล้ว ออกไปบวชแล้ว. ท่านเรียนกัมมัฏฐาน พากเพียรพยายามอยู่ ยังกิจแห่งบรรพชิตของตนให้สำเร็จแล้วจึง (กลับ) ไปเมืองสาวัตถีอีก เพื่อประโยชน์แก่การเยี่ยมบุตรและภรรยาเหล่านั้นแล้วได้แสดงธรรมกถาแก่บุตร.

[บุตรและภรรยาออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

แม้บุตรนั้นออกบวชแล้ว. ก็แลครั้นบวชแล้ว ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต. ฝ่ายภรรยาเก่าของภิกษุ (ผู้เป็นบิดา) นั้นคิดว่า

* พระมหาทองสา ป.ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

" เราอยู่ครองเรือนเพื่อประโยชน์แก่ชนเหล่าใด, ชนเหล่านั้นแม้ทั้งสอง ก็บวชแล้ว; บัดนี้ ประโยชน์อะไรของเราด้วยการครองเรือนเล่า ? เราจักบวชละ " แล้วจึงออกบวชในสำนักนางภิกษุณี, ก็แลครั้นบวชแล้วไม่นานเลยก็ได้บรรลุพระอรหัต.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระธรรมิกะ]

ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุนั่งสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมิกอุบาสก ออกบวช บรรลุพระอรหัตแล้ว ทั้งได้เป็นที่พึ่งแก่บุตรและภรรยา ก็เพราะความที่ตนตั้งอยู่ในธรรม. "

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอ นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ", เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " ด้วยกถาชื่อนี้ " แล้ว จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาว่าบัณฑิตไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพราะเหตุแห่งตน (และ) ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพราะเหตุแห่งคนอื่น. แต่พึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีธรรมเป็นที่พึงโดยแท้ " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระ-คาถานี้ว่า :-

" บัณฑิตย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งตน,
ย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น, บัณฑิต
ไม่พึงปรารถนาบุตร, ไม่พึงปรารถนาทรัพย์
ไม่พึงปรารถนาแว่นแคว้น, (และ) ไม่พึง
ปรารถนาความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม,
บัณฑิตนั้นพึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา ตั้งอยู่ในธรรม. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น อตฺตเหตุ** ความว่า ธรรมดาบัณพิต ย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งตนหรือเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น.

บทว่า **น ปุตฺตมิจฺเฉ** ความว่า บัณฑิตไม่พึงปรารถนาบุตรหรือทรัพย์ หรือแว่นแคว้น ด้วยกรรมอันลามก, บัณฑิตเมื่อปรารถนาแม้สิ่งเหล่านั้น ย่อมไม่กระทำกรรมลามกเลย.

บทว่า **สมิทฺธิมตฺตโน** ความว่า บัณฑิตไม่พึงปรารถนา แม้ความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม. อธิบายว่า บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปแม้เพราะเหตุแห่งความสำเร็จ.

บทว่า **ส สีลวา** ความว่า บุคคลผู้เห็นปานนี้นั่นแล พึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา และตั้งอยู่ในธรรม. อธิบายว่า ไม่พึงเป็นอย่างอื่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม จบ.

๑๐. เรื่องการฟังธรรม* [๖๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการฟังธรรม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ"** เป็นต้น.

[คนอาศัยภพแล้วติดภพมีมาก]

ดังได้สดับมา พวกมนุษย์ผู้อยู่ถนนสายเดียวกัน ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ถวายทานโดยรวมกันเป็นคณะแล้ว ก็ให้ทำการฟังธรรมตลอดคืนยันรุ่ง, แต่ไม่อาจฟังธรรมตลอดคืนยันรุ่งได้; บางพวกเป็นผู้อาศัยความยินดีในกามก็กลับไปเรือนเสียก่อน, บางพวกเป็นผู้อาศัยโทสะไปแล้ว, แต่บางพวกง่วงงุนเต็มที นั่งสัปปะหงกอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ไม่อาจจะฟังได้. ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมเจาะจงถึงเรื่องนั้น. พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?" เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ อาศัยภพแล้วเลยข้องอยู่ในภพนั่นเอง โดยดาดดื่น, ชนิดผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย," เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"บรรดามนุษย์ ชนผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย, ฝ่าย
ประชาชนนอกนี้เลาะไปตามตลิ่งอย่างเดียว, ก็ชน
เหล่าใดแล ประพฤติสมควรแก่ธรรมในธรรม

* พระมหาทองสา ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

ที่เรากล่าวชอบแล้ว, ชนเหล่านั้นล่วงบ่วงมาร
ที่ข้ามได้ยากอย่างเอกแล้ว จักถึงฝั่ง."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปกา** คือ นิดหน่อย ได้แก่ไม่มาก. บทว่า **ปารคามิโน** คือบรรลุพระนิพพาน. บาทพระคาถาว่า **อถายํ อิตรา ปชา** ความว่า ฝ่ายประชาที่เหลือนี้ใด ย่อมเลาะไปตามริมตลิ่ง คือ สักกายทิฏฐิ, นี้แล มากนัก.

บทว่า **สมฺมทกฺขาเต** คือตรัสโดยชอบ ได้แก่ตรัสถูกต้อง. บทว่า **ธมฺเม** คือในเทศนาธรรม. บทว่า **ธมฺมานุวตฺติโน** ความว่า ประพฤติสมควรแก่ธรรม ด้วยสามารถแห่งการฟังธรรมนั้นแล้ว บำเพ็ญปฏิปทาเหมาะแก่ธรรมนั้นแล้ว กระทำมรรคผลให้แจ้ง.

บทว่า **ปารเมสฺสนฺติ** ความว่า ชนเหล่านั้น คือเห็นปานนั้น จักถึงฝั่งคือนิพพาน. บทว่า **มจฺจุเธยฺยํ** ได้แก่ วัฏฏะอันเป็นไปใน ๓ ภูมิ อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของมัจจุ กล่าวคือกิเลสมาร.

บทว่า **สุทุตฺตรํ** ความว่า ชนเหล่าใดประพฤติสมควรแก่ธรรม. ชนเหล่านั้นล่วงคือเลยบ่วงมาร ที่ข้ามได้ยากอย่างเอก คือก้าวล่วงได้ยากนักแล้วนั้น จักถึงฝั่งคือพระนิพพาน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องการฟังธรรม จบ.

๑๐. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ* [๗๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุอาคันตุกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย "** เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสเหมาะแก่ความประพฤติ]

ดังได้ทราบมาว่า ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จำพรรษาอยู่ในแคว้นโกศล ออกพรรษาแล้ว ปรึกษากันว่า " จักเฝ้าพระศาสดา " จึงไปยังพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่สุดแห่งหนึ่ง. พระศาสดาทรงพิจารณาธรรมอันเป็นปฏิปักษ์แก่จริยาของพวกเธอ เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" บัณฑิตละธรรมดำแล้ว ออกจากอาลัย อาศัย
ธรรมอันหาอาลัยมิได้แล้ว ควรเจริญธรรมขาว,
ละกามทั้งหลายแล้ว หมดความกังวล พึง
ปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก อันเป็นที่ซึ่ง
ประชาชนยินดีได้ยาก, บัณฑิตควรทำตนให้ผ่อง
แผ้ว จากเครื่องเศร้าหมอง. ชนเหล่าใด
อบรมจิตดีแล้วโดยชอบ ในองค์ธรรมแห่ง
ความตรัสรู้, (และ) ชนเหล่าใด ไม่ถือมั่น

* พระมหาเพียร ป.ธ. ๔ วัดกันมาตุยาราม แปล.

ยินดีในการละเลิกความถือมั่น, ชนเหล่านั้น ๆ
เป็นพระขีณาสพ รุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **กณฺหํ ธมฺมํ** ความว่า ละ คือสละอกุศลธรรม ต่างโดยเป็นกายทุจริตเป็นต้น.

สองบทว่า **สุกฺกํ ภาเวถ** ความว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ควรเจริญธรรมขาว ต่างโดยเป็นกายสุจริตเป็นต้น ตั้งแต่ออกบวช จนถึงอรหัตตมรรค. เจริญอย่างไร ? คือออกจากอาลัย ปรารภธรรมอันหาอาลัยมิได้.

อธิบายว่า ธรรมเป็นเหตุให้อาลัย ตรัสเรียกว่าโอกะ ธรรมเป็นเหตุให้ไม่มีอาลัย ตรัสเรียกว่า อโนกะ. บัณฑิตออกจากธรรมเป็นเหตุให้อาลัยแล้ว เจาะจง คือปรารภพระนิพพาน กล่าวคือธรรมเป็นเหตุไม่มีอาลัย เมื่อปรารถนาพระนิพพานนั้น ควรเจริญธรรมขาว.

บาทพระคาถาว่า **ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย** ความว่า พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก ที่นับว่าเป็นธรรมอันไม่มีอาลัย คือพระนิพพาน ซึ่งสัตว์เหล่านั้นอภิรมย์ได้โดยยาก.

สองบทว่า **หิตฺวา กาเม** ความว่า ละวัตถุกามและกิเลสกามแล้วเป็นผู้หมดความกังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก.

บทว่า **จิตฺตเกฺลเสหิ** ความว่า พึงทำตนให้ขาวผ่อง คือให้บริสุทธิ์ จากนิวรณ์ ๕.

บทว่า **สมฺโพธิยงฺเคสุ** ได้แก่ในธรรมเป็นองค์เครื่องตรัสรู้.

บาทพระคาถาว่า **สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ** ความว่า (ชนเหล่าใด) อบรม คือเจริญจิตด้วยดีแล้ว ตามเหตุ คือตามนัย.

บาทพระคาถาว่า **อาทานปฏินิสฺสคฺเค** ความว่า ความยึดถือตรัสเรียกว่า ความถือมั่น, ชนเหล่าใด ไม่ถืออะไร ๆ ด้วยอุปาทาน ๔ ยินดีแล้วในการไม่ถือมั่น กล่าวคือการเลิกละความยึดถือนั้น.

บทว่า **ชุติมนฺโต** ความว่า ผู้มีอานุภาพ คือผู้ยังธรรมต่างขันธ์เป็นต้นให้รุ่งเรือง แล้วดำรงมั่นอยู่ ด้วยความรุ่งเรืองคือญาณอันกำกับด้วยอรหัตมรรค.

สองบทว่า **เต โลเก** เป็นต้น ความว่า ชนเหล่าชั้นชื่อว่าดับสนิทแล้ว ในขันธาทิโลกนี้ คือปรินิพพานแล้ว ด้วยปรินิพพาน ๒ อย่าง คือด้วยปรินิพพานที่ชื่อว่าสอุปาทิเสส เพราะกิเลสวัฏอันตนให้สิ้นไปแล้ว ตั้งแต่เวลาที่บรรลุพระอรหัต และด้วยปรินิพพานที่ชื่อว่าอนุปาทิเสส เพราะขันธวัฏอันตนให้สิ้นไปแล้ว ด้วยดับจริมจิต คือถึงความบัญญัติไม่ได้ ดังประทีปหาเชื้อมิได้ ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุอาคันตุกะ จบ.

บัณฑิตวรรค วรรณา จบ.

วรรคที่ ๖ จบ.

๗. อรหันตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องหมอชีวก* [๗๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในสวนมะม่วงของหมอชีวก ทรงปรารภปัญหาอันหมอชีวกทูลถามแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" คตทฺธิโน "** เป็นต้น.

[พระเทวทัตทำโลหิตุปบาทกรรม]

เรื่องหมอชีวก ท่านให้พิสดารในขันธกะแล้วแล.

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระเทวทัตเป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูขึ้นสู่เขาคิชฌกูฏ มีจิตคิดร้าย คิดว่า " เราจักปลงพระชนม์พระศาสดา " จึงกลิ้งหินลง. ยอดเขา ๒ ยอดรับหินนั้นไว้. สะเก็ดซึ่งแตกออกจากหินนั้น กระเด็นไป กระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ยังพระโลหิตให้ห้อแล้ว. เวทนากล้าเป็นไปแล้ว.

[หมอชีวกทำการพยาบาลแผล]

ภิกษุทั้งหลายนำพระศาสดาไปยังสวนมัททกุจฉิ. พระศาสดามีพระประสงค์จะเสด็จ แม้จากสวนมัททกุจฉินั้นไปยังสวนมะม่วงของหมอชีวก จึงตรัสว่า " เธอทั้งหลาย จงนำเราไปในสวนมะม่วง

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ของหมอชีวกนั้น." พวกภิกษุได้พาพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังสวนมะม่วงของหมอชีวกแล้ว. หมอชีวกทราบเรื่องนั้น ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายเภสัชขนานที่ชะงัด เพื่อประโยชน์กำชับแผลพันแผลเสร็จแล้ว ได้กราบทูลคำนี้กะพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ประกอบเภสัชแก่มนุษย์ผู้หนึ่งภายในพระนคร, ข้าพระองค์จักไปยังสำนักของมนุษย์นั้นแล้ว จัก (กลับ) มาเฝ้า, เภสัชนี้จงตั้งอยู่โดยนิยามที่ข้าพระองค์พันไว้นั่นแหละ   จนกว่าข้าพระองค์กลับมาเฝ้า. "

เขาไปทำกิจที่ควรทำแก่บุรุษนั้นแล้ว กลับมาในเวลาปิดประตูจึงไม่ทันประตู. ทีนั้น เขาได้มีความวิตกอย่างนี้ว่า " แย่จริง เราทำกรรมหนักเสียแล้ว, ที่เราถวายเภสัชอย่างชะงัด พันแผลที่พระบาทของพระตถาคตเจ้า ดุจคนสามัญ[๑]; เวลานี้เป็นเวลาแก้แผลนั้น, เมื่อแผลนั้นอันเรายังไม่แก้, ความเร่าร้อนในพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าจักเกิดตลอดคืนยังรุ่ง. "

[แผลของพระศาสดาหายสนิท]

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระอานนทเถระมาเฝ้า รับสั่งว่า " อานนท์ หมอชีวกมาในวลาเย็นไม่ทันประตู, ก็เขาคิดว่า ' เวลานี้เป็นเวลาแก้แผล, ' เธอจงแก้แผลนั้น. "   พระเถระแก้แล้ว. แผลหายสนิท ดุจสะเก็ดไม้หลุดออกจากต้นไม้.

๑. อญฺญตรสฺส แปลว่า คนใดคนหนึ่ง.

[พระอรหันต์ไม่มีความเร่าร้อนใจ]

หมอชีวกมายังสำนักพระศาสดาโดยเร็ว ภายในอรุณนั่นแล ทูลถามว่า " พระเจ้าข้า ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในพระสรีระของพระองค์หรือไม่ ? " พระศาสดาตรัสว่า " ชีวก ความเร่าร้อนทั้งปวงของตถาคตสงบราบคาบแล้ว ที่ควงไม้โพธิพฤกษ์นั่นแล " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความเร่าร้อน ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้มีทางไกล
อันถึงแล้ว หาความเศร้าโศกมิได้ หลุดพ้น
แล้วในธรรมทั้งปวง ผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัด
ทั้งปวงได้แล้ว. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คตทฺธิโน** ได้แก่ ผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว. ชื่อว่าทางไกลมี ๒ อย่าง คือทางไกลคือกันดาร ทางไกลคือวัฏฏะ, บรรดาทางไกล ๒ อย่างนั้น ผู้เดินทางกันดาร, ยังไม่ถึงที่ ๆ ตนปรารถนาเพียงใด ; ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกลเรื่อยไปเพียงนั้น, แต่เมื่อทางไกลนั้นอันเขาถึงแล้ว ย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีทางไกลอันถึงแล้ว. ฝ่ายสัตว์ทั้งหลายแม้ผู้อาศัยวัฏฏะ, ตนยังอยู่ในวัฏฏะเพียงใด ; ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกลเรื่อยไปเพียงนั้น. มีคำถามสอดเข้ามาว่า เพราะเหตุไร ? แก้ว่า เพราะความที่วัฏฏะอันตนยังให้สิ้นไปไม่ได้. แม้พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกล

เหมือนกัน, ส่วนพระขีณาสพยังวัฏฏะให้สิ้นไปได้แล้วดำรงอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีทางไกลอันถึงแล้ว. แก่พระขีณาสพนั้นผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว.

บทว่า **วิโสกสฺส** คือชื่อว่าผู้หาความเศร้าโศกมิได้ เพราะความที่ความเศร้าโศกมีวัฏฏะเป็นมูลปราศจากไปแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ** คือผู้หลุดพ้นแล้วในธรรมมีขันธ์เป็นต้นทั้งปวง.

บาทพระคาถาว่า **สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส** คือ ชื่อว่าผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้ เพราะความที่กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่างอันตนละได้แล้ว.

บาทพระคาถาว่า **ปริฬาโห น วิชฺชติ** ความว่า ความเร่าร้อนมี ๒ อย่าง คือ ความเร่าร้อนเป็นไปทางกายอย่าง ๑ ความเร่าร้อนเป็นไปทางจิตอย่าง ๑. บรรดาความเร่าร้อน ๒ อย่างนั้น ความเร่าร้อนเป็นไปทางกาย ซึ่งเกิดขึ้นแก่พระขีณาสพ ด้วยสามารถแห่งผัสสะมีหนาวและร้อนเป็นต้น ยังไม่ดับเลย, หมอชีวกทูลถามหมายถึงความเร่าร้อนอันเป็นไปทางกายนั้น. แต่พระศาสดาทรงพลิกแพลงพระเทศนาด้วยสามารถแห่งความเร่าร้อนอันเป็นไปทางจิต เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ฉลาดในเทศนาวิธี เพราะความที่พระองค์เป็นพระธรรมราชาจึงตรัสว่า " ชีวก ผู้มีอายุ ก็โดยปรมัตถ์ ความเร่าร้อน ย่อมไม่มีแก่พระขีณาสพผู้เห็นปานนั้น. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องหมอชีวก จบ.

๒. เรื่องพระมหากัสสปเถระ* [๗๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อุยฺยุญฺชนฺติ "** เป็นต้น.

[ธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าผู้จะเสด็จจาริก]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่งพระศาสดาทรงจำพรรษาอยู่ในกรุงราชคฤห์ รับสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " โดยกาลล่วงไปกึ่งเดือน เราจักหลีกไปสู่ที่จาริก. "

ได้ยินว่า การรับสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " บัดนี้เราจักหลีกไปสู่ที่จาริกโดยกาลล่วงไปกึ่งเดือน " ดังนี้ ด้วยประสงค์ว่า " ภิกษุทั้งหลายจักทำ กิจต่าง ๆ มีระบมบาตรและย้อมจีวรเป็นต้นของตนแล้ว จักไปตามสบาย ด้วยอาการอย่างนี้ " นี้เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีพระประสงค์จะเสด็จจาริกไปกับพวกภิกษุ. ก็เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังทำ กิจต่าง ๆ มีระบมบาตรเป็นต้นของตนอยู่, แม้พระมหากัสสปเถระ ก็ซักจีวรทั้งหลายแล้ว.

[พวกภิกษุว่าพระเถระละญาติและอุปัฏฐากไปไม่ได้]

พวกภิกษุยกโทษว่า " เพราะเหตุไร พระเถระจึงซักจีวร ? " ในพระนครนี้ ทั้งภายใน และภายนอก มีมนุษย์อาศัยอยู่ ๑๘ โกฏิ :

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

บรรดามนุษย์เหล่านั้น พวกใดไม่เป็นญาติของพระเถระ, พวกนั้นเป็นอุปัฏฐาก, พวกใดไม่เป็นอุปัฏฐาก, พวกนั้นเป็นญาติ ; ชนเหล่านั้นย่อมทำความนับถือ (และ) สักการะแก่พระเถระด้วยปัจจัย ๔; พระ-เถระนั้น จักละอุปการะมีประมาณเท่านั้น ไป ณ ที่ไหนได้; แม้หากพึงไปได้, ก็จักไม่ไป เลยจากซอกชื่อมาปมาทะ.

ดังได้สดับมา พระศาสดาเสด็จถึงซอกใดแล้ว ย่อมตรัสบอกภิกษุทั้งหลาย ผู้ควรที่พระองค์ให้พึงกลับอีกว่า " เธอทั้งหลายจงกลับเสียแต่ที่นี้, อย่าประมาท. " ซอกนั้นชาวโลกเรียกว่า " ซอกมาปมาทะ, " คำนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวหมายเอาซอกมาปมาทะนั้น.

[รับสั่งให้พระมหากัสสปกลับ]

แม้พระศาสดาเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริกพลางทรงดำริว่า " ในนครนี้ทั้งภายใน ทั้งภายนอก มีมนุษย์อยู่ ๑๘ โกฏิ, อันภิกษุจะต้องไปในที่ทำการมงคลและอวมงคลของมนุษย์ทั้งหลายมีอยู่, เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้, เราจักให้ใครหนอแลกลับ. "

ลำดับนั้น พระองค์ได้ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า " ก็พวกมนุษย์เหล่านั้น เป็นทั้งญาติเป็นทั้งอุปัฏฐากของกัสสป, เราควรให้กัสสปกลับ. " พระองค์ตรัสกะพระเถระว่า " กัสสป เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้, ความต้องการด้วยภิกษุ ในที่ทำมงคลและอวมงคลทั้งหลาย ของพวกมนุษย์มีอยู่, เธอกับบริษัทของตน จงกลับเถิด. " พระเถระทูลรับว่า " ดีละ พระเจ้าข้า " แล้วพาบริษัทกลับ. ภิกษุทังหลายโพนทนว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหมละ, พวก

เราพูดประเดี๋ยวนี้เองมิใช่หรือ ? คำที่พวกเราพูดว่า 'เพราะเหตุไร พระมหากัสสปจึงซักจีวร ? ท่านจักไม่ไปกับพระศาสดา. ดังนี้นั่นแล เกิด (เป็นจริง) แล้ว."

[ทรงชี้แจงเหตุที่พระมหากัสสปกลับ]

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายแล้วเสด็จกลับ ประทับยืน ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวชื่ออะไรกันนั่น ?" ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์ กล่าวปรารภพระมหา-กัสสปเถระ พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมด ตามแนวความที่ตนกล่าวแล้วนั่นแล.

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายพวกเธอ กล่าว (หา) กัสสปว่า 'ข้องในตระกูลและในปัจจัยทั้งหลาย,' (แต่ความจริง) เธอกลับแล้ว ด้วยทำในใจว่า 'เราจักทำตามคำ ของเรา (ตถาคต)." ก็กัสสปนั่น แม้ในกาลก่อน เมื่อจะทำความ ปรารถนานั่นแล ก็ได้ทำความปรารถนาว่า 'เราพึงเป็นผู้ไม่ข้องใน ปัจจัย ๔ มีอุปมาดั่งพระจันทร์ สามารถเข้าสู่ตระกูลทั้งหลายได้,' กัสสปนั่น ไม่มีความข้องในตระกูลหรือในปัจจัยทั้งหลาย; เราเมื่อจะ กล่าวข้อปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของ พระอริยะ ก็กล่าวอ้างกัสสปให้เป็นต้น."

[พระศาสดาตรัสบุรพจริตของพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า "ก็พระเถระตั้งความปรารถนา

ไว้เมื่อไร ? พระเจ้าข้า "

พระศาสดา. พวกเธอประสงค์จะฟังหรือ ? ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดแห่งแสนกัปแต่กัปนี้ พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าปทุมุตตระทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก " ดังนี้แล้ว ตรัสความประพฤติในกาลก่อนของพระเถระทั้งหมด ตั้งต้นแต่ท่านตั้งความปรารถนาไว้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ. บุรพจิตนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ให้พิสดารแล้ว ในพระบาลีอันแสดงประวัติของพระเถระนั้นแล.

[ตรัสเปรียบพระเถระด้วยพญาหงษ์]

ก็พระศาสดาครั้นตรัสบุรพจิตของพระเถระนี้ให้พิสดารแล้วจึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เพราะอย่างนี้แล เราจึงกล่าวข้อปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของพระอริยะ อ้างเอากัสสปบุตรของเราให้เป็นต้น, ชื่อว่าความข้องในปัจจัยก็ดี ตระกูลก็ดี วิหารก็ดี บริเวณก็ดี ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, บุตรของเราไม่ข้องในอะไร ๆ เลย เหมือนพญาหงษ์ ร่อนลงในเปือกตม เที่ยวไปในเปือกตมนั้นแล้ว ก็บินไปฉะนั้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ท่านผู้มีสติ ย่อมออก[๑], ท่านย่อมไม่ยินดีใน
ที่อยู่; ท่านละความห่วงใยเสีย[๒] เหมือนฝูงหงษ์
ละเปือกตมไปฉะนี้ "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อุยฺยุญฺชนฺติ สตีมนฺโต** ความว่า ท่านผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ คือว่าท่านผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ย่อมขวนขวาย[๓] คือ ร่ำอยู่ในคุณอันตนแทงตลอดแล้ว มีฌานและวิปัสสนาเป็นต้น ด้วยนึกถึง ด้วยเข้าสมาบัติ ด้วยออกจากสมาบัติ ด้วยตั้งใจอยู่ในสมาบัติและด้วยพิจารณาถึง.

บาทพระคาถาว่า **น นิเกเต รมนฺติ เต** คือชื่อว่าความยินดีในที่ห่วงของท่าน ย่อมไม่มี.

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่าง พ.ศ. ๒๔๕๕
๑. ยุชธาตุ มีอุเป็นบทหน้า แปลว่าออก คือไม่ได้อยู่กับที่ เช่นคำว่า " อุยฺยุตฺตํ เสนํ ทสฺสนาย คจฺเฉยฺย พึงเป็นไปเพื่อดูกองทัพอันยกไปแล้ว และคำว่า อุยฺโยคมุเข ปติฏฺฐสิ " ท่านตั้งอยู่ในทางแห่งการออก (จากโลก) หรือ ในปากแห่งมรณะ " อุยฺยุญฺชนฺติ " ในคาถานี้ หมายความอย่างนี้เหมือนกัน ในบทต่อ ๆ ไป จึงกล่าวว่า ไม่ยินดีในที่อยู่ ละความห่วงใยในที่อยู่เสียได้ อธิบายว่า พวกพระก่อน ๆ ไม่ได้อยู่เป็นที่ ไม่ใช่ผู้ติดถิ่น เป็นผู้เที่ยวจาริกโดยปกติ. แต่พระอรรถกถาจารย์เข้าใจบท อุยฺยุตโต ที่แปลว่าออก กับบท อุยฺยุตโต ที่แปลว่าเพียรหรือขวนขวายเป็นอย่างเดียวกัน จึงแก้อรรถแห่งบทนี้ไปข้างเพียร. บทหลังที่แปลว่าเพียรนั้น ยมธาตุ มีอุเป็นบทหน้า ลบที่สุดธาตุแล้วไม่ซ้อน " ต " เช่น นิยโต ที่แปลว่าแน่หรือเที่ยง กล่าวคือกำหนดได้ ส่วน ยุชธาตุลบที่สุดแล้วซ้อน " ต " เช่น " ภุตฺตํ " ที่แปลว่ากินแล้ว.
๒. บทว่า " โอกโมกํ " ที่แปลว่า อาลัยดังน้ำนั้น ไม่ได้แก่ภาษา ใช้ ๒ คำซ้ำนั้น เพื่อให้ความแรง เช่นในภาษาไทยว่า ห่วงใย พัวพัน เสียดมเสียดาย เสียดายตายอยาก.
๓. แปลผิด ตามความเข้าใจของพระอรรถกถาจารย์ ไม่เช่นนั้น บทไขจะเถียงกัน.

บทว่า **หํสาว** นี้ เป็นแง่แห่งเทศนา. ก็นี้ความอธิบายในคำนี้ว่า : ฝูงนกถือเอาเหยื่อของตน ในเปือกตมอันบริบูรณ์ด้วยเหยื่อแล้ว ในเวลาไป ไม่ทำความห่วงสักหน่อยในที่นั้นว่า "น้ำของเรา, ดอกประทุมของเรา, ดอกอุบลของเรา, ดอกบุณฑริกของเรา, หญ้าของเรา" หาความเสียดายมิได้เทียว ละประเทศนั้น บินเล่นไปในอากาศ ฉันใด : พระขีณาสพทั้งหลายนั่น ก็ฉันนั้นแล แม้อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ไม่ข้องแล้วในสกุลเป็นต้นเทียวอยู่แล้ว แม้ในคราวไปละที่นั้นไปอยู่ หาความห่วงหาความเสียดายว่า "วิหารของเรา, บริเวณของเรา, อุปัฏฐากของเรา" มิได้เทียว ไปอยู่.

บทว่า **โอกโมกํ** คือ อาลัย, ความว่า ละความห่วงทั้งปวงเสีย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัสสปเถระ จบ.

๓. เรื่องพระเพพัฏฐสีสเถระ* [๗๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่าน[๑]เพพัฏฐสีสะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เยสํ สนฺนิจโย นตฺถิ"** เป็นต้น.

[ทรงบัญญัติสันนิธิการสิกขาบท]

ดังได้สดับมา ท่าน[๑]นั้นเที่ยวบิณฑบาตถนนหนึ่ง ภายในบ้าน ทำภัตกิจแล้ว เที่ยวถนนอื่นอีก ถือเอาข้าวตากนำไปวิหารเก็บไว้ คิดเห็นว่า "ขึ้นชื่อว่าการเที่ยวแสวงหาบิณฑบาตร่ำไป เป็นทุกข์[๒]" ยังวันเล็กน้อยให้ล่วงไป ด้วยสุขในฌาณแล้ว, เมื่อต้องการด้วยอาหารมีขึ้น, ย่อมฉันข้าวตากนั้น. พวกภิกษุรู้เข้าติเตียนแล้วทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาแม้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เว้นการสั่งสมต่อไปในเพราะเหตุนั้นแล้ว ก็ต่อเมื่อจะทรงประกาศความหาโทษมิได้แห่งพระเถระ เพราะการเก็บอาหารนั้น อันพระเถระอาศัยความมักน้อย ทำเมื่อยังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบท เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่าง.

๑. บทว่า อายสฺมา แปลตามพยัญชนะว่า ผู้มีอายุ แต่ตามอรรถไม่ได้หมายว่า สูงอายุ เป็นที่พวกภิกษุใช้เรียกกันเองโดยโวหารเคารพ จึงแปลว่า "ท่าน"

๒. บทว่าเป็นทุกข์นี้ ในภาษาไทยใช้เหมือนภาษามคธ คือกล่าวเหตุอย่างหนึ่ง กล่าวผลอย่างหนึ่ง. ในที่นี้กล่าวเหตุ เคยแปลว่า นำมาซึ่งทุกข์ หรือยังทุกข์ให้เกิด แปลไว้เท่าศัพท์เพื่อจะให้ได้แก่ภาษา.

" คติของชนทั้งหลายผู้หาสั่งสมมิได้, ผู้กำหนด
รู้โภชนะ, มีสุญญตวิโมกข์ และอนิมิตต-
วิโมกข์เป็นอารมณ์, ไปตามยาก เหมือนทาง
ไปของฝูงนกในอากาศฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า **สนฺนิจโย**[๑] สั่งสมมี ๒ อย่าง คือ สั่งสมกรรม ๑ สั่งสมปัจจัย ๑; ในการสั่งสม ๒ อย่างนั้น กรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ชื่อว่าสั่งสมกรรม, ปัจจัย ๔ ชื่อว่าสั่งสมปัจจัย. ในการสั่งสม ๒ อย่างนั้น สั่งสมปัจจัยย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้อยู่ในวิหาร เก็บน้ำอ้อยก้อนหนึ่ง เนยใสสักเท่าเสี้ยวที่ ๔ และข้าวสารทะนาน[๒]หนึ่งไว้, ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เก็บไว้ยิ่งกว่านั้น ; สั่งสม ๒ อย่างนี้ของชนเหล่าใดไม่มี.

บทว่า **ปริญฺญาตโภชนา** คือกำหนดรู้โภชนะด้วยปริญญา ๓. ก็การรู้โภชนะมีข้าวต้มเป็นต้น โดยความเป็นข้าวต้มเป็นต้น ชื่อว่าญาตปริญญา (กำหนดรู้ด้วยอันรู้อยู่แล้ว), ส่วนการกำหนดรู้โภชนะ

๑. บทว่า " สนฺนิจโย " ในคาถา ควรเป็นภาววาจก ที่แปลว่า กิริยาสั่งสม การสั่งสม พระอรรถกถาจารย์แก้สันนิจยะ ๒ เอาตัวกรรมและปัจจัย คือ อามิสเองเป็นสันนิจยะ เช่นนี้ สันนิจยะเป็นกรรมวาจกไป ที่แปลว่า สิ่งอันจะพึงสั่งสม. ในที่นี้ แปลตามความ ถึงคราวแก้ ก็ปล่อยไปตามอรรถกถา.
๒. บทว่า " เอกญฺจ ตณฺฑุลนาฬึ " แปลว่าทะนานแห่งข้าวสารอันหนึ่งนั้น ไม่ได้หมายเอาทะนานสำหรับตวงข้าว ศัพท์ว่า " นาฬี " บอกประมาณแห่งข้าวสาร จึงแปลว่าข้าวสารทะนานหนึ่ง เพื่อให้ถูกแห่งภาษาไทย.

ด้วยอำนาจสำคัญเห็นในอาหารปฏิกูล ชื่อว่าตีรณปริญญา (กำหนดรู้ด้วยอันไตร่ตรอง). ญาณเป็นเหตุถอนความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในโภชนาหาร[๑]ออกเสีย ชื่อว่าปหานปริญญา (กำหนดรู้ด้วยอันละเสีย); ชนเหล่าใด กำหนดรู้โภชนะด้วยปริญญา ๓ นี้.

ในบาทพระคาถาว่า **สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ** นี้ แม้อัปปณิหิต-วิโมกข์ ก็ทรงถือเอาด้วยแท้. เหตุว่า บทเหล่านั้นทั้ง ๓ เป็นชื่อแห่งพระนิพพานนั่นแล. จริงอยู่ พระนิพพานท่านกล่าวว่าสุญญต-วิโมกข์ เหตุว่า ว่าง เพราะไม่มีแห่งราคะโทสะโมหะ และพ้นจากราคะโทสะโมหะนั้น, พระนิพพานนั้น ท่านกล่าวว่าอนิมิตตวิโมกข์ เหตุว่า หานิมิตมิได้ เพราะไม่มีแห่งนิมิตมีราคะเป็นต้น และพ้นแล้วจากนิมิตเหล่านั้น, อนึ่งท่านกล่าวว่า อัปปณิหิตวิโมกข์ เหตุว่า มิได้ตั้งอยู่ เพราะไม่มี แห่งปณิธิคือกิเลสเป็นเหตุตั้งอยู่มีราคะเป็นต้น และพ้นแล้วจากปณิธิเหล่านั้น. วิโมกข์ ๓ อย่างนี้ เป็นอารมณ์ของชนเหล่าใด ผู้ทำพระนิพพานนั้นให้เป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจเข้าสมาบัติสัมปยุตตด้วยผลจิตอยู่.

บาทพระคาถาว่า **คติ เตสํ ทุรนฺวยา** ความว่า เหมือนอย่างว่า ทางไปของฝูงนกผู้ไปแล้วโดยอากาศไปตามยาก คือไม่อาจจะรู้

๑. อย่างอื่นนอกจากของกิน ก็จัดเป็นอาหารมีอยู่ ในที่นี้จะให้รู้ชัดว่า อาหารนั้นของกิน พระอรรถกถาจารย์จึงใช้ศัพท์ว่า กวฬิงการาหาร ถ้าจะใช้โภชนะก็เท่ากัน ศัพท์นี้แปลตามพยัญชนะว่า อาหารที่ทำให้เป็นคำได้ เป็นปฏิปักษ์ต่ออาหารอย่างอื่นมีผัสสะเป็นต้น ที่ทำให้เป็นคำไม่ได้ ตามอรรถหมายประเภทของอาหารเท่านั้น จึงแปลไว้ว่าโภชนาหาร ตามนิยมในภาษาไทย.

เพราะไม่เห็นรอยเท้า ฉันใด; คติของชนทั้งหลายผู้หาสั่งสม ๒ อย่าง นี้มิได้ ผู้กำหนดรู้โภชนะด้วยปริญญา ๓ นี้ และผู้มีวิโมกขมีประการอันกล่าวแล้วนี้เป็นอารมณ์ ก็ไปตามยาก คือไม่อาจบัญญัติ เพราะไม่ปรากฏแห่งการไปว่า " ไปแล้ว ในส่วน ๕ นี้คือ ' ภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ ' โดยส่วนชื่อนี้ ๆ " ฉันนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเพพัฏฐสีสเถระ จบ.

๔. เรื่องพระอนุรุทธเถระ* [๗๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอนุรุทธเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยสฺสาสวา ปิกฺขีณา. "** เป็นต้น.

[เทพธิดาถวายผ้าแก่พระอนุรุทธเถระ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระเถระมีจีวรเก่าแล้ว แสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อเป็นต้น. หญิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้น ในอัตภาพที่ ๓ แต่อัตภาพนี้ ได้เกิดเป็นเทพธิดาชื่อชาลินี ในดาวดึงสภพ. นางชาลินีเทพธิดานั้น เห็นพระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่ ถือผ้าทิพย์ ๓ ผืน ยาว ๑๓ ศอก กว้าง ๔ ศอก แล้วคิดว่า " ถ้าเราจักถวายโดยทำนองนี้, พระเถระจักไม่รับ " จึงวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่ง ข้างหน้าของพระเถระนั้น ผู้แสวงหาท่อนผ้าทั้งหลายอยู่ โดยอาการที่เพียงชายผ้าเท่านั้นจะปรากฏได้. พระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่โดยทางนั้น เห็นชายผ้าของท่อนผ้าเหล่านั้นแล้ว จึงจับที่ชายผ้านั้นนั่นแลฉุดมาอยู่ เห็นผ้าทิพย์มีประมาณดังกล่าวแล้ว ถือเอาด้วยคิดว่า " ผ้านี้เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์หนอ " ดังนี้แล้วหลีกไป.

*พระมหาเยื้อน ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พระศาสดาทรงช่วยทำจีวร]

ครั้นในวันทำจีวรของพระเถระนั้น พระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร เสด็จไปวิหารประทับนั่งแล้ว. แม้พระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ รูป ก็นั่งแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน. พระมหากัสสปนั่งแล้วตอนต้น เพื่อเย็บจีวร, พระสารีบุตรเถระนั่งในท่ามกลาง, พระอานนทเถระนั่งในที่สุด. ภิกษุสงฆ์กรอด้าย. พระศาสดาทรงร้อยด้ายนั้นในบ่วงเข็ม. พระมหาโมคคัลลานเถระ, ความต้องการด้วยวัตถุใด ๆ มีอยู่, เที่ยวน้อมนำวัตถุนั้น ๆ มาแล้ว. แม้เทพธิดาเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้ว ชักชวนให้รับภิกษาว่า " ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระศาสดาทรงทำจีวรแก่พระอนุรุทธเถระ ผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลายวันนี้ อันพระอสีติมหาสาวกแวดล้อม ประทับนั่งอยู่ในวิหาร กับภิกษุ ๕๐๐ รูป. พวกท่านจงถือข้าวยาคูเป็นต้นไปวิหาร. " แม้พระมหาโมคคัลลานเถระ นำชิ้นชมพู่ใหญ่มาแล้วในระหว่างภัตร. ภิกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจเพื่อขบฉันให้หมดได้. ท้าวสักกะได้ทรงทำการประพรมในที่เป็นที่กระทำจีวร. พื้นแผ่นดินได้เป็นราวกะว่าย้อมด้วยน้ำครั่ง. กองใหญ่แห่งข้าวยาคูของควรเคี้ยวและภัตร อันภิกษุทั้งหลายฉันเหลือ ได้มีแล้ว.

[พระขีณาสพไม่พูดเกี่ยวกับปัจจัย]

ภิกษุทั้งหลายโพนทนาว่า " ประโยชน์อะไร ? ของภิกษุมีประมาณเท่านี้ ด้วยข้าวยาคูเป็นต้นอันมากอย่างนี้, ญาติและอุปัฏฐาก อันภิกษุทั้งหลายกำหนดประมาณแล้ว พึงพูดว่า ' พวกท่าน จงนำวัตถุ

ชื่อมีประมาณเท่านี้มามิใช่หรือ ? พระอนุรุทธเถระเห็นประสงค์จะให้เขารู้ความที่แห่งญาติและอุปัฏฐากของตนมีมาก." ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "พูดเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า" จึงตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอสำคัญว่า "ของนี้อันอนุรุทธะให้นำมาแล้วหรือ ?" ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า" พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อนุรุทธะผู้บุตรของเรา ไม่กล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้น, แท้จริง พระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กล่าวกถาปฏิสังยุตด้วยปัจจัย, ก็บิณฑบาตนี้ เกิดแล้วด้วยอานุภาพของเทวดา" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"อาสวะทั้งหลาย ของบุคคลใด สิ้นแล้ว, บุคคล
ใด ไม่อาศัยแล้ว ในอาหาร, และสุญญตวิโมกข์
อนิมิตตวิโมกข์ เป็นโคจรของบุคคลใด, ร่องรอย
ของบุคคลนั้น ๆ รู้ได้ยาก เหมือนรอยของนก
ทั้งหลายในอากาศ ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยสฺสาสวา** ความว่า อาสวะ ๔ ของบุคคลใด สิ้นแล้ว. บาทพระคาถาว่า **อาหาเร จ อนิสฺสิโต** ความว่า อันตัณหานิสัยและทิฏฐินิสัย ไม่อาศัยแล้ว ในอาหาร.

บาทพระคาถาว่า **ปทนฺตสฺส ทุรนฺวยํ** ความว่า อันบุคคล

ไม่อาจเพื่อจะรู้รอยของนกทั้งหลายซึ่งไปในอากาศว่า " นกทั้งหลาย เหยียบด้วยเท้าในที่นี้บินไปแล้ว, กระแทกที่นี้ด้วยออกบินไปแล้ว, ที่นี้ ด้วยศีรษะ, ที่นี้ด้วยปีกทั้ง ๒ ฉันใด, อันใคร ๆ ก็ไม่อาจเพื่อบัญญัติ ซึ่งรอยของภิกษุผู้เห็นปานนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า " ภิกษุนี้ ไปแล้วโดย ทางนรก หรือไปแล้วโดยทางดิรัจฉานกำเนิด " ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอนุรุทธเถระ จบ.

๕. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ* [๗๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภพระมหากัจจายนเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยสฺสินฺทฺริยานิ "** เป็นต้น.

[พระเถระยกย่องการฟังธรรม]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาอันพระสาวกหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว ประทับนั่ง ณ ภายใต้ปราสาทของมิคารมารดา ในวันมหาปวารณา. ในสมัยนั้น พระมหากัจจายนเถระอยู่ในอวันตีชนบท ก็ท่านนั้นมาแล้วแม้แต่ที่ไกล ย่อมยกย่องการฟังธรรมนั่นเทียว, เพราะฉะนั้น พระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายเมื่อจะนั่ง จึงนั่งเว้นอาสนะไว้เพื่อพระมหากัจจายนเถระ. ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาจากเทวโลกทั้ง ๒ พร้อมด้วยเทพบริษัท ทรงบูชาพระศาสดาด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้อันเป็นทิพย์เป็นต้นแล้ว ประทับยืนอยู่ มิได้เห็นพระมหากัจจายนเถระ จึงทรงรำพึงว่า " เพราะเหตุอะไรหนอแล ? พระผู้เป็นเจ้าของเราจึงไม่ปรากฏ, ก็ถ้าพระผู้เป็นเจ้าพึงมา, การมาของท่านนั้น เป็นการดีแล. " พระเถระมาแล้วในขณะนั้นนั่นเอง แสดงตนซึ่งนั่งแล้วบนอาสนะของตนนั่นแล. ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้ว ทรงจับข้อเท้าทั้ง ๒ อย่างมั่นแล้ว ตรัสว่า " พระผู้เป็นเจ้าของเรามาแล้วหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ทีเดียว " ดังนี้แล้ว ก็ทรง

* พระมหาเยื้อน ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

นวดเท้าทั้ง ๒ ของพระเถระ ด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒ บูชาด้วยของหอม และระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไหว้แล้วได้ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

[เทพธิดารักใคร่ภิกษุผู้สำรวมอินทรีย์]

ภิกษุทั้งหลายโพนทนาว่า " ท้าวสักกะทรงเห็นแก่หน้า จึงทำสักการะ, ไม่ทรงทำสักการะเห็นปานนี้ แก่พระสาวกผู้ใหญ่ที่เหลือ เห็นพระมหากัจจายนเถระแล้ว จับข้อเท้าทั้ง ๒ โดยเร็ว ตรัสว่า ' พระผู้เป็นเจ้าของเรามา ดีหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ทีเดียว ' ดังนี้แล้ว ทรงนวดเท้าทั้ง ๒ ด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒ บูชาแล้ว ไหว้แล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. " พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีทวารอันตนคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เช่นกับด้วยมหากัจจายนะผู้บุตรของเราย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทพเจ้านั่นเทียว " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า : -

" อินทรีย์ทั้งหลายของภิกษุใด ถึงความสงบแล้ว
เหมือนม้าอันนายสารถีฝึกดีแล้ว ฉะนั้น. แม้เหล่า
เทพเจ้า ย่อมกระหยิ่มต่อภิกษุนั้น ผู้มีมานะอันละ
แล้ว ผู้หาอาสวะมิได้ ผู้คงที่. "

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ดังนี้ :-

อินทรีย์ ๖ ของภิกษุใดถึงความสงบ คือความเป็นอินทรีย์อัน

ตนทรมานแล้ว ได้แก่ความเป็นอินทรีย์หมดพยศร้าย เหมือนม้าอันนายสารถีผู้ฉลาดฝึกดีแล้ว ฉะนั้น, ต่อภิกษุนั้น ผู้ชื่อว่ามีมานะอันละแล้ว เพราะละมานะมีอย่าง ๙ ดำรงอยู่ ผู้ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะไม่มีอาสวะ ๔. บทว่า **ตาทิโน** ความว่า ทั้งเหล่าเทพเจ้า ทั้งเหล่ามนุษย์ ย่อมกระหยิ่มคือย่อมปรารถนาการเห็น และการมา ของภิกษุผู้เห็นปานนั้น ผู้ดำรงอยู่โดยภาวะแห่งผู้คงที่.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัจจายนเถระ จบ.

๖. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๗๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตร-เถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " **ปฐวีสโม** " เป็นต้น.

[พระสารีบุตรถูกภิกษุรูปหนึ่งฟ้อง]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตร ออกพรรษาแล้ว ใคร่จะหลีกไปสู่ที่จาริก จึงทูลลาพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วออกไปกับด้วยบริวารของตน. ภิกษุทั้งหลายผู้ปรากฏอยู่ ด้วยสามารถชื่อและโคตร โดยสามารถชื่อและโคตร แล้วจึงบอกให้กลับ. ภิกษุผู้ไม่ปรากฏด้วยสามารถชื่อและโคตรรูปใดรูปหนึ่ง คิดว่า " โอหนอพระเถระยกย่องปราศรัยกะเราบ้าง ด้วยสามารถชื่อและโคตรแล้วพึงให้กลับ. " พระเถระไม่ทันกำหนดถึงท่าน ในระหว่างแห่งภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก. แม้ภิกษุนั้นผูกอาฆาตในพระเถระว่า " พระเถระไม่ยกย่องเรา เหมือนภิกษุทั้งหลายอื่น. " มุมสังฆาฏิแม้ของพระเถระถูกสรีระของภิกษุนั้นแล้ว. แม้ด้วยเหตุนั้น ภิกษุนั้นก็ผูกอาฆาตแล้วเหมือนกัน. ภิกษุนั้นรู้ว่า " บัดนี้พระเถระจักล่วงอุปจารวิหาร " จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ท่านพระสารีบุตรประหารข้าพระองค์เหมือนทำลายหมวกหู ไม่ยังข้าพระองค์ให้อดโทษแล้ว หลีกไปสู่ที่

* พระมหาเยื้อน ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

จาริก " ด้วยสำคัญว่า " เป็นอัครสาวกของพระองค์. " พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว.

[พระเถระเปรียบตนด้วยอุปมา ๙ อย่าง]

ในขณะนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระและพระอานนทเถระคิดแล้วว่า " พระศาสดาไม่ทรงทราบความที่แห่งภิกษุนี้ อันพี่ชายของพวกเราไม่ประหารแล้วก็หาไม่, แต่พระองค์จักทรงประสงค์ให้ท่านบันลือสีหนาท, เราจักให้บริษัทประชุมกัน. " พระเถระทั้ง ๒ นั้นมีลูกดาลอยู่ในมือ เปิดประตูบริเวณแล้วกล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออก, ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออก, บัดนี้ท่านพระสารีบุตรจักบันลือสีหนาท ณ เบื้องพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาค " ให้ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประชุมกันแล้ว.

ฝ่ายพระเถระมาถวายบังคมพระศาสดานั่งแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเนื้อความนั้นกะพระเถระนั้นแล้ว. พระเถระไม่กราบทูลทันทีว่า " ภิกษุนี้อันข้าพระองค์ไม่ประหารแล้ว " เมื่อจะกล่าวคุณกถาของตนจึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า สติเป็นไปในกาย อันภิกษุใดไม่พึงเข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย, ภิกษุนั้นกระทบกระทั่งสพรหมจารีรูปใดรูปหนึ่งในศาสนานี้ ไม่ขอโทษแล้วพึงหลีกไปสู่ที่จาริกแน่ " ดังนี้แล้วประกาศความที่แห่งตนมีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน เสมอด้วย น้ำ ไฟ ลม ผ้าเช็ดธุลี เด็กจัณฑาล โคอุสภะมีเขาขาด ความอึดอัดด้วยกายของตนเหมือนซากงูเป็นต้น และการบริหารกายของตน ดุจภาชนะมันข้นโดยนัยเป็นต้นว่า " พระเจ้าข้า บุคคลย่อมทิ้งของสะอาดบ้าง ย่อม

ทิ้งของอันไม่สะอาดบ้าง ลงในแผ่นดินแม้ฉันใด." ก็แลเมื่อพระเถระกล่าวคุณของตน ด้วยอุปมา ๘ อย่างนี้อยู่, แผ่นดินใหญ่ไหวจนที่สุดน้ำ ในวาระทั้ง ๙ แล้ว. ก็ในเวลานำอุปมาด้วยผ้าเช็ดธุลี เด็กจัณฑาลและภาชนะมันข้นมา ภิกษุผู้ปุถุชนไม่อาจเพื่ออดกลั้นน้ำตาไว้ได้, ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้ขีณาสพทั้งหลายแล้ว. เมื่อพระเถระกล่าวคุณของตนอยู่นั่นแล, ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในสรีระทั้งสิ้นของภิกษุผู้กล่าวตู่แล้ว. ทันใดนั้นแล ภิกษุนั้นหมอบลงใกล้พระบาททั้ง ๒ ของพระผู้มีพระภาค ประกาศโทษในเพราะความกล่าวตู่ ด้วยคำอันไม่จริงแสดงโทษล่วงเกินแล้ว.

[จิตของพระสารีบุตรเหมือนแผ่นดิน]

พรศาสดาตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า " สารีบุตร เธอจงอดโทษต่อโมฆบุรุษนี้เสีย, ตลอเวลาที่ศีรษะของเขา จักไม่แตกโดย ๗ เสี่ยง. " พระเถระนั่งกระโหย่งประคองอัญชลีกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยอมอดโทษต่อผู้มีอายุนั้น, และขอผู้มีอายุนั้นจงอดโทษต่อข้าพระองค์, ถ้าว่าโทษของข้าพระองค์มีอยู่. " ภิษุทั้งหลายกล่าวว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูความที่พระเถระมีคุณไม่ต่ำทราม, พระเถระไม่กระทำความโกรธหรือความประทุษร้าย แม้มีประมาณน้อยในเบื้องบนของภิกษุผู้กล่าวตู่ด้วยมุสาวาทชื่อเห็นปานนี้ ตัวเองเทียวนั่งกระโหย่งประคองอัญชลีให้ภิกษุนั้นอดโทษ. "

พระศาสดาทรงสดับกถานั้นแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า " กถาชื่อนี้

พระเจ้าข้า " ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ ไม่อาจให้ความโกรธ หรือความประทุษร้าย เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เช่นสารีบุตรได้, ภิกษุทั้งหลาย จิตของพระสารีบุตรเช่นกับด้วยแผ่นดินใหญ่ เช่นกับเสาเขื่อน และเช่นกับห้วงน้ำใส " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ภิกษุใด เสมอด้วยแผ่นดิน เปรียบด้วยเสาเขื่อน
คงที่ มีวัตรดี มีกิเลสดังเปือกตมไปปราศแล้ว
เหมือนห้วงน้ำปราศจากเปือกตม ย่อมไม่ (ยินดี)
ยินร้าย, สงสารทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้
คงที่. "

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ดังนี้ :-

ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลายย่อมทิ้งของสะอาดมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นบ้าง ย่อมทิ้งของไม่สะอาดมีมูตรและกรีสเป็นต้นบ้าง ลงในแผ่นดิน. อนึ่งเด็กเป็นต้น ย่อมถ่ายปัสสาวะบ้าง ย่อมถ่ายอุจจาระบ้าง รดเสาเขื่อน อันเขาฝังไว้ใกล้ประตูเมือง, แต่ชนทั้งหลายพวกอื่น ย่อมสักการะเสาเขื่อนนั้น ด้วยวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น, ในเพราะการทำนั้น ความยินดีหรือความยินร้าย ย่อมไม่เกิดแก่แผ่นดิน หรือเสาเขื่อนนั่นแลฉันใด; ภิกษุผู้ขีณาสพนี้ใด ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะความเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรมทั้งหลาย ๘,

ชื่อว่าผู้มีวัตรดี เพราะความที่แห่งวัตรทั้งหลายงาม, ภิกษุนั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อชนทั้งหลายทำสักการะและอสักการะอยู่ ย่อมไม่ยินดี ย่อมไม่ยินร้ายทีเดียวว่า "ชนเหล่านี้ย่อมสักการะเราด้วยปัจจัย ๔, แต่ชนเหล่านี้ย่อมไม่สักการะ; โดยที่แท้ ภิกษุผู้ขีณาสพนั้นย่อมเป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดินและเป็นผู้เปรียบด้วยเสาเขื่อนนั่นเอง. ก็ห้วงน้ำที่มีเปือกตมไปปราศแล้ว เป็นห้วงน้ำใส ฉันใด; ภิกษุผู้ขีณาสพนั้นชื่อว่ามีเปือกตมไปปราศแล้ว ด้วยเปือกตมทั้งหลายมีเปือกตมคือราคะเป็นต้น เพราะความเป็นผู้มีกิเลสไปปราศแล้ว ย่อมเป็นผู้ผ่องใสเทียวฉันนั้น.

บทว่า **ตาทิโน** ความว่า ก็ชื่อว่าสงสารทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการท่องเที่ยวไปในสุคติและทุคติทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้นคือผู้เห็นปานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๙ พันรูปบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๗. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี* [๗๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรของพระติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สนฺตนฺตสฺส มนํ โหติ "** เป็นต้น.

[ศิษย์บรรลุพระอรหัตก่อนพระอาจารย์]

ดังได้สดับมา กุลบุตรชาวกรุงโกสัมพีผู้หนึ่ง บวชในพระศาสนา ได้อุปสมบทแล้วปรากฏว่า " พระโกสัมพีวาสิติสสเถระ. " เมื่อพระเถระนั้นจำพรรษาอยู่ในกรุงโกสัมพี อุปัฏฐากนำไตรจีวร เนยใสและน้ำอ้อยมาวางไว้ใกล้เท้า. ครั้งนั้นพระเถระกล่าวกะอุปัฏฐากนั้นว่า " นี้อะไร ? อุบาสก. "

อุปัฏฐาก. กระผมนิมนต์ท่านให้อยู่จำพรรษามิใช่หรือ ? ขอรับ. ก็พวกภิกษุผู้จำพรรษาอยู่ในวิหารของพวกกระผม ย่อมได้ลาภนี้, นิมนต์เถิด ขอรับ.

พระเถระ. ช่างเถิด อุบาสก, ความต้องการด้วยวัตถุนี้ ของเราไม่มี.

อุปัฏฐาก. เพราะเหตุอะไร ? ขอรับ.

พระเถระ. แม้สามเณรผู้เป็นกัปปิยการกในสำนักของเราก็ไม่มีผู้มีอายุ.

* พระมหาทองสา ป.ธ. ๖ (พระสุทธิสารสุธี) วัดบุปผาราม แปล.

อุปัฏฐาก. ท่านผู้เจริญ ถ้ากัปปิยการกไม่มี. บุตรของกระผมจักเป็นสามเณรในสำนักของพระผู้เป็นเจ้า.

พระเถระรับแล้ว. อุบาสกนำบุตรของตนผู้มีอายุ ๗ ขวบไปสู่สำนักของพระเถระแล้ว ได้ถวายว่า " ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด. " ครั้งนั้น พระเถระชุบผมของเด็กนั้นให้ชุ่มแล้ว ให้ตจปัญจกกัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว. ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง[๑] กุมารนั้นก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา. พระเถระครั้นให้กุมารนั้นบวชแล้วอยู่ในที่นั้นสิ้นกึ่งเดือนแล้วคิดว่า " จักเฝ้าพระศาสดา " จึงให้สามเณรถือห่อภัณฑะเดินไป เข้าไปสู่วิหารแห่งหนึ่งในระหว่างทาง. สามเณรถือเสนาสนะจัดแจงเพื่อพระอุปัชฌาย์แล้ว. เมื่อสามเณรนั้นจัดแจงเสนาสนะอยู่เทียว ก็หมดเวลาแล้ว. เพราะเหตุนั้น สามเณรจึงไม่อาจจัดแจงเสนาสนะเพื่อตนได้.

ครั้งนั้น พระเถระถามสามเณรนั้นผู้มาในเวลาบำรุงนั่งอยู่แล้วว่า " สามเณร เจ้าจัดแจงที่อยู่ของตนแล้วหรือ. "

สามเณร. กระผมไม่ได้โอกาสเพื่อจัดแจง ขอรับ.

[ตาสามเณรแตกเพราะอาจารย์]

พระเถระกล่าวว่า " ถ้ากระนั้น จงอยู่ในที่อยู่ของฉันเถิด, การอยู่ในที่อาคันตุกะลำบาก " พาสามเณรนั้นแลเข้าไปสู่เสนาสนะแล้ว. ก็พระเถระนั้นเป็นปุถุชน พอนอนเท่านั้น ก็หยั่งลงสู่ความหลับ. สามเณร

๑. ขุรคฺเค แปลโดยพยัญชนะว่า ในกาลเป็นที่สุดแห่งกรรมอันบุคคลกระทำด้วยมีดโกน ท่านแก้อรรถ ขุรคฺเค ว่า ขุรกมฺมปริโยสาเน.

คิดว่า " วันนี้เป็นวันที่ ๓ ของเราผู้อยู่ในเสนาสนะเดียวกันกับพระ-อุปัชฌาย์; ถ้าเราจักนอนหลับ, พระเถระพึงต้องสหไสยาบัติ, เราจะนั่งอย่างเดียว ยังกาลให้น้อมล่วงไป. " สามเณรนั่งคู้บัลลังก์ใกล้เตียงของพระอุปัชฌาย์เทียว ยังราตรีให้น้อมล่วงไปแล้ว. พระเถระลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง คิดว่า " ควรให้สามเณรออก " จึงจับพัดที่วางอยู่ข้างเตียง เอาปลายใบพัดตีเสื่อลำแพนของสามเณรแล้ว ยกพัดขึ้นเบื้องบนกล่าวว่า " สามเณรจงออกไปข้างนอก " ใบพัดกระทบตา. ตาแตกแล้ว ทันใดนั้นนั่นเอง. สามเณรนั้น กล่าวว่า " อะไร ? ขอรับ " เมื่อพระเถระกล่าวว่า " เจ้าจงลุกขึ้น ออกไปข้างนอก. " ก็ไม่กล่าวว่า " ตาของผมแตกแล้ว ขอรับ " ปิด (ตา) ด้วยมือข้างหนึ่งออกไปแล้ว. ก็แลในการทำวัตร สามเณรไม่นั่งด้วยคิดว่า " ตา ของเราแตกแล้ว. " กุมตาด้วยมือข้างหนึ่ง ถือกำไม้กวาดด้วยมือข้างหนึ่ง กวาดเว็จกุฎีและที่ล้างหน้าและตั้งน้ำล้างหน้าไว้แล้วกวาดบริเวณ. สามเณรนั้นเมื่อถวายไม้ชำระฟันแก่พระอุปัชฌาย์ ได้ถวายด้วยมือเดียว.

[อาจารย์ขอโทษศิษย์]

ครั้งนั้น พระอุปัชฌาย์กล่าวกะสามเณรนั้นว่า " สามเณรนี้ไม่ได้สำเหนียกหนอ, จึงได้เพื่อถวายไม้ชำระฟันแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ด้วยมือเดียว. "

สามเณร. ผมทราบ ขอรับ ว่า ' นั่นไม่เป็นวัตร,' แต่มือข้างหนึ่งของผม ไม่ว่าง.

พระเถระ. อะไร ? สามเณร.

สามเณรนั้นบอกความเป็นไปนั้นแล้วจำเดิมแต่ต้น. พระเถระพอฟังแล้วมีใจสลด กล่าวว่า " โอ กรรมหนักอันเราทำแล้ว " กล่าวว่า " จงอดโทษแก่ฉัน สัตบุรุษ, ฉันไม่รู้ข้อนั้น, ขอจงเป็นที่พึ่ง " ดังนี้แล้ว ประคองอัญชลี นั่งกระโหย่งใกล้เท้าของเด็กอายุ ๗ ขวบ. ลำดับนั้นสามเณรบอกกะพระเถระนั้นว่า " กระผมมิได้พูดเพื่อต้องการเหตุนี้ ขอรับ, กระผมตามรักษาจิตของท่าน จึงได้พูดแล้วอย่างนี้, ในข้อนี้ โทษของท่านไม่มี, โทษของผมก็ไม่มี, นั่นเป็นโทษของวัฏฏะเท่านั้น, ขอท่านอย่าคิดแล้ว. อันผมรักษาความเดือดร้อนของท่านอยู่นั่นเทียว จึงไม่บอกแล้ว. พระเถระแม้อันสามเณรให้เบาใจอยู่ ไม่เบาใจแล้ว มีความสลดใจเกิดขึ้นแล้ว ถือภัณฑะของสามเณรไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว. แม้พระศาสดาประทับนั่งทอดพระเนตรการมาของพระเถระนั้นเหมือนกัน. พระเถรนั้นไปถวายบังคมพระศาสดาทำความบันเทิงกับพระศาสดาแล้ว อันพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอพออดทนหรือ ? ภิกษุ ความไม่ผาสุกที่รุนแรงอะไร ๆ ไม่มีหรือ ? " จึงกราบทูลว่า " พออดพอทน พระเจ้าข้า, ความไม่ผาสุกที่รุนแรงอะไร ๆ ไม่มีหรือ ? " ของข้าพระองค์ไม่มี, ก็อีกอย่างหนึ่งแล คนอื่นผู้มีคุณอย่างล้นเหลือเหมือนสามเณรเด็กนี้ อันข้าพระองค์ไม่เคยเห็น " พระศาสดาตรัสถามว่า " กรรมอะไร ? อันสามเณรนี้ทำแล้ว ภิกษุ. " พระเถระนั้นกราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมดตั้งแต่ต้นแด่พระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า สามเณรนี้ อันข้าพระองค์ให้อดโทษอยู่อย่างนี้ กล่าวกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ' ในข้อนี้ โทษของท่านไม่มีเลย. โทษของ

ผมก็ไม่มี, นั่นเป็นโทษของวัฏฏะเท่านั้น, ขอท่านอย่าคิดแล้ว, สามเณร ยังข้าพระองค์ให้เบาใจแล้วนั่นเทียวด้วยประการฉะนี้, ไม่ทำความโกรธ ไม่ทำความประทุษร้าย ในข้าพระองค์เลย; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบูรณ์ด้วยคุณเห็นปานนี้ อันข้าพระองค์ไม่เคยเห็น."

[พระขีณาสพไม่โกรธไม่ประทุษร้ายใคร]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " ภิกษุ ธรรมดาพระ ขีณาสพทั้งหลาย ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้าย ต่อใคร ๆ, เป็นผู้มีอินทรีย์ สงบแล้ว เป็นผู้มีใจสงบแล้วเทียว " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ แสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ใจของท่านผู้พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ ผู้
สงบระงับ คงที่ เป็นใจสงบแล้ว วาจา ก็สงบ
แล้ว การงานก็สงบ. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺตํ** ความว่า ใจของสมณะผู้ ขีณาสพนั้น ชื่อว่า สงบแล้วแท้ คือ ระงับ ได้แก่ ดับ เพราะความ ไม่มีโทษแห่งวจีทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น, อนึ่งวาจา ชื่อว่า สงบแล้ว เพราะความไม่มีแห่งวจีทุจริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น, และกายกรรม ชื่อว่า สงบแล้วนั่นเทียว เพราะความไม่มีแห่งกายทุจริตมีปาณาติบาต เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺสา** ความว่า ผู้พ้น

วิเศษแล้ว ด้วยวิมุติ ๕ เพราะรู้โดยนัยเหตุ.

บทว่า **อุปสนฺตสฺส** ความว่า ชื่อว่าผู้สงบระงับแล้ว เพราะความระงับแห่งกิเลสมีราคะเป็นต้น ณ ภายใน.

บทว่า **ตาทิโน** คือ ผู้สมบูรณ์ด้วยคุณเห็นปานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพีบรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย, ธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์ แม้แก่มหาชนที่เหลือ ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี จบ.

๘. เรื่องพระสารีบุตรเถระ* [๗๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อสฺสทฺโธ "** เป็นต้น.

[สัทธินทรีย์เป็นต้นมีอมตะเป็นที่สุด]

ความพิสดารว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ประมาณ ๓๐ รูป วันหนึ่งไปสู่สำนักพระศาดา ถวายบังคมนั่งแล้ว. พระศาสดาทรงทราบอุปนิสัยแห่งพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมา ตรัสถามปัญหาปรารภอินทรีย์ ๕ อย่างนี้ว่า " สารีบุตร เธอเชื่อหรือ ?, อินทรีย์คือศรัทธาอันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งถึงอมตะ มีอมตะเป็นที่สุด. พระเถระทูลแก้ปัญหานั้นอย่างนี้ว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ย่อมไม่ถึงด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคในอินทรีย์ ๕ นี้แล; (ว่า) อินทรีย์ คือศรัทธา ฯ ล ฯ มีอมตะเป็นที่สุด, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อินทรีย์ คือศรัทธานั่น อันชนเหล่าใดไม่รู้แล้ว ไม่สดับแล้ว ไม่เห็นแล้ว ไม่ทราบแล้ว ไม่ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญา, ชนเหล่านั้นพึงถึงด้วยความเชื่อต่อชนเหล่าอื่นในอินทรีย์ ๕ นั้น (ว่า) อินทรีย์คือ ศรัทธา ฯ ล ฯ มีอมตะเป็นที่สุด.

ภิกษุทั้งหลายฟังคำนั้นแล้ว ยังกถาให้ตั้งขึ้นว่า " พระสารีบุตรเถระ

* พระมหาทอง (พระสุทธสารสุธี) ป.ธ. ๖ วัดบุปผาราม แปล.

แก้แล้ว ด้วยการถือผิดทีเดียว, แม้ในวันนี้ พระเถระไม่เชื่อแล้ว ต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเทียว."

[พระสารีบุตรอันใคร ๆ ไม่ควรติเตียน]

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลายพวกเธอ กล่าวคำชื่ออะไรนั่น ? เราแล ถามว่า ' สารีบุตร เธอเชื่อหรือว่า ' ชื่อว่าบุคคลผู้ไม่อบรมอินทรีย์ ๕ ไม่เจริญสมถะและวิปัสสนา สามารถ เพื่อทำมรรคและผลให้แจ้งมีอยู่ ' สารีบุตรนั้น กล่าวว่า ' พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่เชื่อว่า ' ผู้กระทำให้แจ้งอย่างนั้น ชื่อว่ามีอยู่ ' สารีบุตร ไม่เชื่อผลวิบาก แห่งทานอันบุคคลถวายแล้ว หรือแห่งกรรมอันบุคคล กระทำแล้วก็หาไม่, อนึ่ง สารีบุตร ไม่เชื่อคุณของพระรัตนตรัย ๓ มีพระ พุทธเจ้าเป็นต้นก็หาไม่; แต่สารีบุตรนั้น ไม่เชื่อความเชื่อต่อบุคคลอื่น ในธรรม คือ ฌาน วิปัสสนา มรรค และผล อันตนได้เฉพาะแล้ว; เพราะฉะนั้น สารีบุตรจึงเป็นผู้อันใคร ๆ ไม่ควรติเตียน, เมื่อจะทรงสืบ อนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" นระใด ไม่เชื่อง่าย มีปกติรู้พระนิพพานอัน
ปัจจัยทำไม่ได้ ตัดที่ต่อ มีโอกาสอันกำจัดแล้ว
มีความหวังอันคายแล้ว, นระนั้นแล เป็นบุรุษ
สูงสุด. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสฺสทฺโธ** เป็นต้น พึงทราบวิเคราะห์

ดังนี้ :-

นระ ชื่อว่า อสฺสทฺโธ เพราะอรรถว่า ไม่เชื่อคุณอันตนแทงตลอดแล้ว ด้วยคำของชนเหล่าอื่น, ชื่อว่า อกตญฺญู เพราะอรรถว่ารู้พระนิพพานอันปัจจัยทำไม่ได้แล้ว, อธิบายว่า มีพระนิพพานอันตนทำให้แจ้งแล้ว. ชื่อว่า สนฺธิจฺเฉโท เพราะอรรถว่า ตัดที่ต่อคือวัฏฏะที่ต่อคือสงสาร ดำรงอยู่. ชื่อว่า หตาวกาโส เพราะอรรถว่า โอกาสแห่งการบังเกิด ชื่อว่าอันนระกำจัดแล้ว เพราะความที่พืชคือกุศลกรรมและอกุศลกรรมสิ้นแล้ว. ชื่อว่า วนฺตาโส เพราะอรรถว่า ความหวังทั้งปวง ชื่อว่าอันนระนี้คายแล้ว เพราะความที่กิจอันตนควรทำด้วยมรรค ๔ ตนทำแล้ว. ก็นระเห็นปานนี้ใด, นระนั้นแล ชื่อว่าผู้สูงสุดในบุรุษ เพราะอรรถว่า ถึงความเป็นผู้สูงสุดในบุรุษทั้งหลาย ด้วยความที่แห่งโลกุตรธรรม อันตนแทงตลอดแล้ว.

ในเวลาจบพระคาถา ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ผู้อยู่ป่าเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนที่เหลือดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๙. เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ* [๗๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนาพระเรวตเถระ ผู้อยู่ป่าไม้สะแก[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" คาเม วา "** เป็นต้น.

[พระสารีบุตรชวนพี่น้องบวช]

ความพิสดารว่า ท่านพระสารีบุตร ละทรัพย์ ๘๗ โกฏิบวชแล้ว (ชักชวน) น้องสาว ๓ คน คือนางจาลา, นางอุปจาลา, นางสีสุปจาลา, (และ) น้องชาย ๒ คนนี้ คือ นายจุนทะ, นายอุปเสนะ, ให้บวชแล้ว. เรวตกุมารผู้เดียวเท่านั้นยังเหลืออยู่แล้วในบ้าน. ลำดับนั้นมารดาของท่านคิดว่า " อุปติสสะบุตรของเรา ละทรัพย์ประมาณเท่านี้บวชแล้ว (ยังชักชวน) น้องสาว ๓ คน น้องชาย ๒ คน ให้บวชด้วย, เรวตะผู้เดียวเท่านั้นยังเหลืออยู่; ถ้าเธอจัก (ชักชวน) เรวตะแม้นี้ให้บวชไซร้, ทรัพย์ของเราประมาณเท่านี้จักฉิบหาย, วงศ์สกุลจักขาดศูนย์; เราจักผูกเรวตะนั้นไว้ ด้วยการอยู่ครองเรือน แต่ในกาลที่เขายังเป็นเด็กเถิด.

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระสั่งภิกษุทั้งหลายไว้ก่อนทีเดียวว่า " ผู้มีอายุ ถ้าเรวตะประสงค์จะมาบวชไซร้, พวกท่านพึงให้เขาผู้มาตรว่ามาถึงเท่านั้นบวช; (เพราะ) มารดาบิดาของผมเป็นมิจฉาทิฏฐิก์, ประโยชน์

* พระมหาคู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. ขทิร แปลว่าไม้ตะเคียนก็มี.

อะไรด้วยท่านทั้ง ๒ นั้น อันเรวตะบอกลาเล่า ? ผมเองเป็นมารดาและบิดาของเรวตะนั้น.

[มารดาบิดาให้เรวตะแต่งงาน]

แม้มารดาของพระสารีบุตรเถระนั้น ประสงค์จะผูกเรวตกุมารผู้มีอายุ ๗ ขวบเท่านั้น ด้วยเครื่องผูกคือเรือน จึงหมั้นเด็กหญิงในตระกูลที่มีชาติเสมอกัน กำหนดวันแล้ว ประดับตกแต่งกุมารแล้ว ได้พาไปสู่เรือนของญาติเด็กหญิง พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก. ลำดับนั้น เมื่อพวกญาติของเขาทั้ง ๒ ผู้ทำการมงคลประชุมกันแล้ว. พวกญาติให้เขาทั้ง ๒ จุ่มมือลงในถาดน้ำแล้ว กล่าวมงคลทั้งหลาย หวังความเจริญแก่เด็กหญิง จึงกล่าวว่า " ขอเจ้าจงเห็นธรรมอันยายของเจ้าเห็นแล้ว, เจ้าจงเป็นอยู่สิ้นกาลนาน เหมือนยาย นะ แม่ " เรวตกุมาร คิดว่า " อะไรหนอแล ? ชื่อว่าธรรมอันยายนี้เห็นแล้ว " จึงถามว่า " คนไหน ? เป็นยายของหญิงนี้. "

ลำดับนั้น พวกญาติบอกกะเขาว่า " พ่อ คนนี้ มีอายุ ๑๒๐ ปี มีฟันหลุด ผมหงอก หนังหดเหี่ยว ตัวตกกระ หลังโกงดุจกลอนเรือน เจ้าไม่เห็นหรือ ? นั่นเป็นยายของเด็กหญิงนั้น. "

เรวตะ. ก็แม้หญิงนี้ จักเป็นอย่างนั้นหรือ ?

พวกญาติ. ถ้าเขาจักเป็นอยู่ไซร้, ก็จักเป็นอย่างนั้น พ่อ.

[เรวตะคิดหาอุบายออกบวช]

เรวตะนั้น คิดว่า " ชื่อว่าสรีระ แม้เห็นปานนี้ จักถึงประการ

อันแปลกนี้ เพราะชรา, อุปปติสสะพี่ชายของเรา จักเห็นเหตุนี้แล้ว, ควรที่เราจะหนีไปบวชเสียในวันนี้แหละ." ทีนั้น พวกญาติอุ้มเขาขึ้นสู่ยานอันเดียวกันกับเด็กหญิงพาหลีกไปแล้ว. เขาไปได้หน่อยหนึ่งอ้างการถ่ายอุจจาระ พูดว่า "ท่านทั้งหลาย จงหยุดยานก่อน, ฉันลงไปแล้วจักมา" ดังนี้แล้ว ลงจากยานทำให้ชักช้าหน่อยหนึ่ง ที่พุ่มไม้พุ่มหนึ่งแล้วจึงได้ไป. เขาไปได้หน่อยหนึ่งแล้วลงไปด้วยการอ้างนั้นนั่นแลแม้อีก ขึ้นแล้วก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกันอีก.

ลำดับนั้น พวกญาติของเขากำหนดว่า "เรวตะนี้ หมั่นไปแท้ ๆ" จึงมิได้ทำการรักษาอย่างเข้มแข็ง. เขาไปได้หน่อยหนึ่งก็ลงไปด้วยการอ้างนั้นนั่นแลแม้อีกแล้ว พูดว่า "พวกท่านจงขับไปข้างหน้า, ฉันจักค่อย ๆ เดินมาข้างหลัง" จึงลงไปแล้ว ได้บ่ายหน้าตรงไปยังพุ่มไม้.

[เรวตะได้บรรพชา]

แม้พวกญาติของเขาได้ขับยานไปด้วยสำคัญว่า "เรวตะจักมาข้างหลัง." ฝ่ายเรวตะนั้นหนีไปจากที่นั้นแล้ว, ไปยังสำนักของภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ซึ่งอยู่ในประเทศแห่งหนึ่ง ไหว้แล้วเรียนว่า "ท่านขอรับ ขอท่านทั้งหลายจงให้กระผมบวช."

พวกภิกษุ. "ผู้มีอายุ เธอประดับด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพ, พวกข้าพเจ้า ไม่ทราบว่าเธอเป็นพระราชโอรสหรือเป็นบุตรของอมาตย์, จักให้เธอบวชอย่างไรได้."

เรวตะ. พวกท่านไม่รู้จักกระผมหรือ ? ขอรับ.

พวกภิกษุ. ไม่รู้ ผู้มีอายุ.

เรวตะ. กระผมเป็นน้องชายของอุปติสสะ.

พวกภิกษุ. ชื่อว่าอุปติสสะนั่น คือใคร ?

เรวตะ. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เรียกพี่ชายของกระผมว่า 'สารีบุตร' เพราะฉะนั้น เมื่อกระผมเรียนว่า 'อุปติสสะ' ท่านผู้เจริญทั้งหลายจึงไม่ทราบ.

พวกภิกษุ. ก็เธอเป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระหรือ ?

เรวตะ. อย่างนั้น ขอรับ.

ภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่า "ถ้ากระนั้น มาเถิด, พี่ชายของเธออนุญาตไว้แล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ก็ให้เปลื้องเครื่องอาภรณ์ของเขาออก ให้วางไว้ ณ ที่สุดแห่งหนึ่ง ให้เขาบวชแล้ว จึงส่งข่าวไปแก่พระเถระ.

พระเถระ ฟังข่าวนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุทั้งหลายส่งข่าวมาว่า 'ได้ยินว่า พวกภิกษุที่อยู่ป่าให้เรวตะบวช' ข้าพระองค์ไปเยี่ยมเธอแล้วจึงจักกลับมา."

พระศาสดา มิได้ทรงยอมให้ไป ด้วยพระดำรัสว่า "สารีบุตรจงยับยั้งอยู่ก่อน." โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พระเถระก็ทูลลาพระศาสดาอีก. พระศาสดามิได้ทรงยอมให้ไป ด้วยพระดำรัสว่า "สารีบุตรจงยับยั้งอยู่ก่อน, แม้เราก็จักไป."

[เรวตสามเณรบรรลุพระอรหัต]

ฝ่ายสามเณรคิดว่า " ถ้าเราจักอยู่ในที่นี้ไซร้, พวกญาติจักให้คนติดตามเรียกเรา (กลับ) " จึงเรียนกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัตแต่สำนักของภิกษุเหล่านั้น ถือบาตรแลจีวรเที่ยวจาริกไปถึงป่าไม้สะแกในที่ประมาณ ๓๐ โยชน์แต่ที่นั้น ในระหว่าง ๓ เดือนภายในพรรษานั่นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

แม้พระเถระปวารณาแล้ว ทูลลาพระศาสดาเพื่อต้องการไปในที่นั้นอีก. พระศาสดาตรัสว่า " สารีบุตร แม้เราก็จักไป " เสด็จออกไปพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป. ในเวลาเสด็จไปได้หน่อยหนึ่ง พระอานนทเถระยืนอยู่ที่ทาง ๒ แพร่งกราบทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า บรรดาทางที่ไปสู่สำนักพระเรวตะ ทางนี้ เป็นทางอ้อมประมาณ ๖๐ โยชน์เป็นที่อยู่อาศัยของพวกมนุษย์, ทางนี้เป็นทางตรงประมาณ ๓๐ โยชน์ อันอมนุษย์คุ้มครอง, พวกเราจะไปโดยทางไหน ? "

พระศาสดา. อานนท์ ก็สีวลี มากับพวกเรา (มิใช่หรือ ?)

อานนท์. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าสีวลีมา, เธอจงถือเอาทางตรงนั่นแหละ.

[พวกภิกษุอาศัยบุญของพระสีวลีเถระ]

ได้ยินว่า พระศาสดามิได้ตรัสว่า " เราจักยังข้าวต้มและข้าวสวยให้เกิดขึ้นแก่พวกเธอ, พวกเธอจงถือเอาทางตรง " ทรงทราบข่าวว่า " ที่นั่นเป็นที่ให้ผลบุญแก่ชนเหล่านั้น ๆ " จึงตรัสว่า " ถ้าสีวลีมา,

เธอจงถือเอาทางตรง." ก็เมื่อพระศาสดาทรงดำเนินไปทางนั้น, พวกเทวดาคิดว่า "พวกเราจักทำสักการะแก่พระสีวลีเถระพระผู้เป็นเจ้าของเรา" ให้สร้างวิหารในที่โยชน์หนึ่ง ๆ ไม่ให้ไปเกินกว่าโยชน์หนึ่ง ลุกขึ้นแต่เช้าเทียว ถือเอาวัตถุมีข้าวต้มเป็นต้นอันเป็นทิพย์แล้วเที่ยวไปด้วยตั้งใจว่า "พระสีวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรา นั่งอยู่ที่ไหน ?"

พระเถระให้เทวดาถวายภัตรที่นำมาเพื่อตน แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. พระศาสดาพร้อมทั้งบริวารเสวยบุญของพระสีวลีเถระผู้เดียว ได้เสด็จไปตลอดทางกันดารประมาณ ๓๐ โยชน์.

ฝ่ายพระเรวตะเถระ[๑] ทราบการมาของพระศาสดา จึงนิรมิตพระคันธกุฎีเพื่อพระผู้มีพระภาค นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ ที่จงกรม ๕๐๐ และที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ๕๐๐. พระศาสดาประทับอยู่ในสำนักของพระเรวตะนั้นสิ้นกาลประมาณเดือนหนึ่งแล. แม้ประทับอยู่ในที่นั้น ก็ทรงเสวยบุญของพระสีวลีเถระนั่นเอง.

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุแก่ ๒ รูป ในเวลาพระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่ป่าไม้สะแก คิดแล้วอย่างนี้ว่า "ภิกษุนี้ทำนวกรรม (การก่อสร้าง) ประมาณอยู่เท่านี้อยู่ จักอาจทำสมณธรรมได้อย่างไร ?" พระศาสดาทรงทำกิจคือการเห็นแก่หน้า ด้วยทรงดำริว่า 'เป็นน้องชายของพระสารีบุตร' จึงเสด็จมาสู่สำนักของเธอผู้ประกอบนวกรรมเห็นปานนี้.'

[พระศาสดาทรงอธิษฐานให้ภิกษุลืมบริขาร]

ในวันนั้น แม้พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลก ในเวลาใกล้รุ่ง

๑. เรวตะ เป็นสามเณร แต่เรียกว่าพระเถระ เป็นเพราะท่านบรรลุพระอรหัตผลแล้ว.

ทรงเห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว ได้ทรงทราบวารจิตของภิกษุเหล่านั้นแล้ว; เพราะเหตุนั้น ประทับอยู่ในที่นั้นสิ้นกาลนานประมาณเดือนหนึ่งแล้ว ในวันเสด็จออกไป ทรงอธิษฐานโดยประการที่ภิกษุเหล่านั้นลืมหลอดน้ำมัน ลักกะจั่นน้ำ และรองเท้าของตนไว้ เสด็จออกไปอยู่ ในเวลาเสด็จออกไปภายนอกแต่อุปจารวิหารจึงทรงคลายพระฤทธิ์.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นกล่าวกันว่า " ผมลืมสิ่งนี้และสิ่งนี้, แม้ผมก็ลืม " ดังนี้แล้ว ทั้ง ๒ รูปจึงกลับไป ไม่กำหนดถึงที่นั้น ถูกหนามไม้สะแกแทง เที่ยวไป พบห่อสิ่งของ ๆ ตนซึ่งห้อยอยู่ที่ต้นสะแกต้นหนึ่ง ถือเอาแล้วก็หลีกไป.

แม้พระศาสดาทรงพาภิกษุสงฆ์ไป เสวยบุญของสีวลีเถระตลอดกาลประมาณเดือนหนึ่งนั่นแลอีก เสด็จเข้าไปสู่ปุพพาราม. ลำดับนั้น ภิกษุแก่เหล่านั้นล้างหน้าแต่เช้าตรู่ เดินไปด้วยตั้งใจว่า " พวกเราจักดื่มข้าวต้มในเรือนของนางวิสาขา ผู้ถวายอาคันตุกภัตร " ดื่มข้าวต้มแล้วฉันของเคี้ยวแล้วนั่งอยู่.

[นางวิสาขาถามถึงที่อยู่ของเรวตะ]

ลำดับนั้น นางวิสาขาถามภิกษุแก่เหล่านั้นว่า " ท่านผู้เจริญก็ท่านทั้งหลายได้ไปที่อยู่ของเรวตะกับพระศาสดาหรือ ? "

ภิกษุแก่. อย่างนั้น อุบาสิกา.

วิสาขา. ท่านผู้เจริญ ที่อยู่ของเถระน่ารื่นรมย์หรือ ?

ภิกษุแก่. ที่อยู่ของพระเถระนั้นเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ จักมีแต่

ที่ไหน ? อุบาสิกา ที่นั้นรกด้วยไม้สะแกมีหนามขาว เป็นเช่นกับสถานที่อยู่ของพวกเปรต.

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปพวกอื่นมาแล้ว. อุบาสิกาถวายข้าวต้มและของควรเคี้ยวทั้งหลายแม้แก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ถามอย่างนั้นเหมือนกัน. ภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่า " อุบาสิกา พวกฉันไม่อาจพรรณนาได้, ที่อยู่ของพระเถระ เป็นเช่นกับเทวสภาชื่อสุธรรมาดุจตกแต่งขึ้นด้วยฤทธิ์. "

อุบาสิกาคิดว่า " ภิกษุพวกที่มาครั้งแรกกล่าวอย่างอื่น, ภิกษุพวกนี้กล่าวอย่างอื่น, ภิกษุพวกที่มาครั้งแรก ลืมอะไรไว้เป็นแน่ จักกลับไปในเวลาที่คลายฤทธิ์แล้ว, ส่วนภิกษุพวกนี้จักไปในเวลาที่พระเถระตกแต่งนิรมิตสถานที่ด้วยฤทธิ์ " เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิตจึงทราบเนื้อความนั้น ได้ยืนอยู่แล้วด้วยหวังว่า " จักทูลถามในกาลที่พระศาสดาเสด็จมา. " ต่อกาลเพียงครู่เดียวแต่กาลนั้นพระศาสดาอันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จไปสู่เรือนของนางวิสาขา ประทับนั่งเหนืออาสนะอันเขาตกแต่งไว้แล้ว. นางอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขโดยเคารพในเวลาเสร็จภัตกิจ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลถามเฉพาะว่า " พระเจ้าข้า บรรดาภิกษุที่ไปกับพระองค์ บางพวกกล่าวว่า ' ที่อยู่ของพระเรวตะ เป็นป่ารกด้วยไม้สะแก ' บางพวกกล่าวว่า ' เป็นสถานที่รื่นรมย์; ที่อยู่ของพระเถระนั่นเป็นอย่างไรหนอแล ? "

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า " อุบาสิกา จะเป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม, พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใด, ที่นั้นน่ารื่นรมย์

แท้ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้านก็ตาม
เป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม, ที่นั้น
เป็นภูมิสถานน่ารื่นรมย์. "

[แก้อรรถ]

ในพระคาถานั้น มีความว่า " พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมไม่ได้กายวิเวกภายในบ้านก็จริง, ถึงดังนั้น ย่อมได้จิตวิเวกอย่างแน่นอน, เพราะอารมณ์ทั้งหลายแม้เปรียบดังของทิพย์ ย่อมไม่อาจทำจิตของพระอรหันต์เหล่านั้นให้หวั่นไหวได้, เพราะเหตุนั้น จะเป็นบ้านหรือจะเป็นที่ใดที่หนึ่งมีป่าเป็นต้น, พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใด. บาทพระคาถาว่า **ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ** ความว่า ภูมิประเทศนั้น เป็นที่น่ารื่นรมย์แท้. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

[พวกภิกษุปรารภถึงความเป็นไปของพระสีวลี]

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะเหตุอะไรหนอแล ท่านพระสีวลีเถระ จึงอยู่ในท้องของมารดาตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ? เพราะกรรมอะไร จึงไหม้แล้วในนรก ? เพราะกรรมอะไร จึงถึงความเป็นผู้มีลาภเลิศ และมียศเลิศอย่างนั้น ? "

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกัน ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " กถาชื่อนี้ พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว เมื่อจะตรัสบุรพกรรมของท่านพระสีวลีเถระนั้น จึงตรัสว่า :-

[บุรพกรรมของพระสีวลี]

" ภิกษุทั้งหลาย ในกัลป์ที่ ๙๑ แต่กัลป์นี้ พระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่าวิปัสสี ทรงอุบัติในโลกแล้ว สมัยหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท กลับมาสู่นครของพระบิดา. พระราชาทรงตระเตรียมอาคันตุกทาน เพื่อภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทรงส่งข่าวแก่ชาวเมืองว่า " ชนทั้งหลายจงมาเป็นสหายในทานของเรา. " ชนเหล่านั้นทำอย่างนั้นแล้วคิดว่า " พวกเราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานที่พระราชาทรงถวายแล้ว " ก็ทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้นตกแต่งทานแล้ว ก็ส่งข่าวไปทูลแด่พระราชา. พระราชาเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นทานของชนเหล่านั้นแล้วทรงดำริว่า " เราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานนี้ " ในวันรุ่งขึ้นทรงนิมนต์พระศาสดาแล้ว. พระราชาไม่ทรงสามารถจะให้ชาวเมืองแพ้ได้เลย. (ถึง) ชาวเมืองก็ไม่สามารถจะให้พระราชาแพ้ได้. ในครั้งที่ ๖ ชาวเมืองคิดว่า " บัดนี้พวกเราจักถวายทานในวันพรุ่งนี้ โดยประการที่ใคร ๆ ไม่อาจพูดได้ว่า " วัตถุชื่อนี้ไม่มี ในทานของชนเหล่านี้ " ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้นจัดแจงของถวายเสร็จแล้วตรวจดูว่า " อะไรหนอแล ? ยังไม่มีในทานนี้ "

ไม่ได้เห็นน้ำผึ้งดิบ๑เลย, ส่วนน้ำผึ้งสุกมีมาก, ชนเหล่านั้นให้คนถือเอาทรัพย์ ๔ พันแล้ว ส่งไปในประตูแห่งพระนครทั้ง ๔ เพื่อต้องการน้ำผึ้งดิบ.

ครั้งนั้น คนบ้านนอกคนหนึ่งมาเพื่อจะเยี่ยมนายบ้าน เห็นรวงผึ้งในระหว่างทาง ไล่ตัวผึ้งให้หนีไปแล้ว ตัดกิ่งไม้ถือรวงผึ้งพร้อมทั้งคอนนั่นแลเข้าไปสู่พระนครด้วยตั้งใจว่า " เราจักให้แก่นายบ้าน " บุรุษผู้ไปเพื่อต้องการน้ำผึ้งพบคนบ้านนอกนั้นแล้ว จึงถามว่า " ท่านผู้เจริญ น้ำผึ้งท่านขายไหม ? "

คนบ้านนอก. ไม่ขาย นาย.

บุรุษ. เชิญท่านรับเอากหาปณะนี้แล้ว จงให้ (รวงผึ้งแก่ฉัน) เถิด.

คนบ้านนอกนั้นคิดว่า " รวงผึ้งนี้ย่อมไม่ถึงค่าแม่สักว่าบาทหนึ่ง; แต่บุรุษนี้ให้ทรัพย์กหาปณะหนึ่ง, เห็นจะเป็นผู้มีกหาปณะมาก, เราควรขึ้นราคา. " ลำดับนั้น เขาจึงตอบกับบุรุษนั้นว่า " ฉันให้ไม่ได้. "

บุรุษ. ถ้ากระนั้น ท่านจงรับเอาทรัพย์ ๒ กหาปณะ.

คนบ้านนอก. แม้ด้วยทรัพย์ ๒ กหาปณะฉันก็ให้ไม่ได้.

เขาขึ้นราคาด้วยอาการอย่างนั้น จนถึงบุรุษนั้นกล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ขอท่านจงรับเอาทรัพย์พันกหาปณะนี้ " ดังนี้แล้ว น้อมห่ม

๑. อลฺลมธุ ตามศัพท์แปลว่า น้ำผึ้งสด. ได้แก่น้ำผึ้งที่ได้จากรังใหม่ ๆ ยังไม่ได้ต้มหรือเคี่ยว, เพื่อให้ความเข้ากันกับน้ำผึ้งสุก ศัพท์นี้จึงควรแปลว่า น้ำผึ้งดิบ.

ภัณฑะเข้าไป. ทีนั้นคนบ้านนอกกล่าวกะบุรุษนั้นว่า " ท่านบ้าหรือหนอแล ? หรือไม่ได้โอกาสเป็นที่เก็บกหาปณะ ; น้ำผึ้งไม่ถึงค่าแม้บาทหนึ่ง ท่านยังกล่าวว่า ' ท่านรับเอากหาปณะพันหนึ่งแล้ว จงให้ (รวงผึ้งแก่ฉัน), ชื่อว่าเหตุอะไรกันนี่ ? "

บรุษ. ผู้เจริญ ข้าพเจ้ารู้, ก็กรรมของข้าพเจ้าด้วยน้ำผึ้งนี่มีอยู่, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงพูดอย่างนั้น.

คนบ้านนอก. กรรมอะไร ? นาย.

บุรุษ. พวกข้าพเจ้าตระเตรียมมหาทาน เพื่อพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีสมณะ ๖ ล้าน ๘ แสนเป็นบริวาร, ในมหาทานนั้น ยังไม่มีน้ำผึ้งดิบอย่างเดียวเท่านั้น, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอซื้อ (รวงผึ้ง) ด้วยอาการอย่างนั้น.

คนบ้านนอก. เมื่อเป็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักไม่ให้ด้วยราคา, ถ้าแม้ข้าพเจ้าได้ส่วนบุญในทานบ้างไซร้, ข้พเจ้าจักให้.

บุรุษนั้นไปบอกเนื้อความนั้นแก่ชาวเมืองแล้ว. ชาวเมืองทราบความที่ศรัทธาของเขามีกำลัง จึงรับสั่งว่า " สาธุ ขอเขาจงเป็นผู้ได้ส่วนบุญ. พวกชาวเมืองนั้นนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้นั่งแล้ว ถวายข้าวต้มและของเคี้ยว ให้คนนำถาดทองคำอย่างใหญ่มาให้บีบรวงผึ้งแล้ว. แม้กระบอกนมส้ม อันมนุษย์นั้นแลนำมาเพื่อต้องการเป็นของกำนัลมีอยู่. เขาเทนมส้มแม้นั้นลงในถาดแล้วเคล้ากับน้ำผึ้งนั้น ได้ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขจำเดิมแต่ต้น. น้ำผึ้งนั้นทั่วถึงแก่ภิกษุทุกรูป ผู้รับเอาจนพอความต้องการ.

ได้เหลือเกินไปด้วยซ้ำ. ใคร ๆ ไม่ควรคิดว่า " น้ำผึ้งน้อยอย่างนั้น ถึงแก่ภิกษุมากอย่างนั้นได้อย่างไร ? " จริงอยู่ น้ำผึ้งนั้น ถึงได้ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า. พุทธวิสัยใคร ๆ ไม่ควรคิด. จริงอยู่ เหตุ[๑] ๔ อย่าง อันพระผู้มีพระภาคตรัสว่า " เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด. " ใคร ๆ เมื่อไปคิดเหตุเหล่านั้นเข้า ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคนบ้าทีเดียว ด้วยประการฉะนี้.

บุรุษนั้นทำกรรมประมาณเท่านั้นแล้ว ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งอายุ บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่สิ้นกาลประมาณเท่านั้น ในสมัยหนึ่งจุติจากเทวโลกแล้ว บังเกิดในราชตระกูลในกรุงพาราณสี โดยกาลที่พระชนกสวรรคต ถึงความเป็นพระราชาแล้ว. ท้าวเธอทรงดำริว่า " จักยึดเอาพระนครหนึ่ง " จึงเสด็จไปล้อม (นครนั้นไว้), และทรงสาส์นไปแก่ชาวเมืองว่า " จงให้ราชสมบัติหรือการยุทธ์ " ชาวเมืองเหล่านั้นตอบว่า " จักไม่ให้ราชสมบัตินั่นแหละ, จักไม่ให้การยุทธ์ " ดังนี้แล้ว ก็ออกไปนำฟืนและน้ำเป็นต้นมาทางประตูเล็ก ๆ, ทำกิจทุกอย่าง.

ฝ่ายพระราชานอกนี้รักษาประตูใหญ่ ๔ ประตู ล้อมพระนครไว้สิ้น ๗ ปี ยิ่งด้วย ๗ เดือน ๗ วัน. ในกาลต่อมา พระชนนีของพระราชานั้นตรัสถามว่า " บุตรของเราทำอะไร ? " ทรงสดับเรื่องนั้นว่า " ทรงทำกรรมชื่อนี้ พระเจ้าข้า " ตรัสว่า " บุตรของเราโง่, พวกเธอจงไป จงทูลแก่บุตรของเรานั้นว่า ' จงปิดประตูเล็ก ๆ ล้อม

๑. อจินไตย ๔ อย่าง คือ พุทธวิสัย ฌานวิสัย กรรมวิสัย โลกจินตะ.

พระนคร." ท้าวเธอทรงสดับคำสอนของพระชนนีแล้ว ก็ได้ทรงทำอย่างนั้น.

ฝ่ายชาวเมืองเมื่อไม่ได้เพื่อออกไปภายนอก ในวันที่ ๗ จึงปลงพระชนม์พระราชาของตนเสีย ได้ถวายราชสมบัติแด่พระราชานั้น. ท้าวเธอทรงทำกรรมนี้แล้ว ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งอายุบังเกิดในอเวจี, ไหม้แล้วในนรกตราบเท่ามหาปฐพีนี้หนาขึ้นได้ประมาณโยชน์หนึ่ง, จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ถือปฏิสนธิในท้องมารดานั้นนั่นแหละอยู่ภายในท้องสิ้น ๗ ปียิ่งด้วย ๗ เดือน นอนขวางอยู่ที่ปากกำเนิดสิ้น ๗ วัน เพราะความที่ตนปิดประตูเล็ก ๆ ทั้ง ๔.

ภิกษุทั้งหลาย สีวลีไหม้แล้วในนรกสิ้นกาลประมาณเท่านั้น เพราะกรรมที่เธอล้อมพระนครแล้วยึดเอาในกาลนั้น ถือปฏิสนธิในท้องของมารดานั้นนั่นแหละ อยู่ในท้องสิ้นกาลประมาณเท่านั้น เพราะความที่เธอปิดประตูเล็ก ๆ ทั้ง ๔, เป็นผู้ถึงความเป็นผู้มีลาภเลิศมียศเลิศ เพราะความที่เธอถวายน้ำผึ้งใหม่ ด้วยประการอย่างนี้.

[พวกภิกษุชมเชยบุญของเรวตะ]

ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า " แม้สามเณรผู้เดียวทำเรือนยอด ๕๐๐ หลัง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป มีลาภ, มีบุญ, น่าชมจริง." พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำชื่อนี้, " ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีบุญ, ไม่มีบาป; (เพราะ) บุญและบาปทั้ง ๒ เธอละเสีย

แล้ว " ได้ตรัสพระคาถานี้ ในพราหมณวรรค ว่า :-

" บุคคลใดในโลกนี้ ล่วงเครื่องข้อง ๒ อย่าง
คือบุญและบาป, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่
โศก ปราศจากกิเลสเพียงดังธุลี ผู้หมดจด
ว่า เป็นพราหมณ์. "

เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ จบ.

๑๐. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง* [๘๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" รมณียานิ "** เป็นต้น.

[หญิงนครโสภินียั่วจิตพระเถระให้หลง]

ดังได้สดับมา ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่สวนร้างสวนหนึ่งทำสมณธรรมอยู่. ครั้งนั้นหญิงนครโสภินีคนหนึ่ง ทำการนัดแนะกับบุรุษว่า " ฉันจักไปสู่ที่ชื่อโน้น, เธอพึงมาในที่นั้น " ได้ไปแล้ว. บรุษนั้นไม่มาแล้ว. นางแลดูทางมาของบุรุษนั้นอยู่ไม่เห็นเขา กระสันขึ้นแล้ว จึงเที่ยวไปข้างโน้นข้างนี้ เข้าไปสู่สวนนั้นพบพระเถระนั่งคู้บัลลังก์ แลไปข้างโน้นข้างนี้ไม่เห็นใคร ๆ อื่น คิดว่า " ผู้นี้เป็นชายเหมือนกัน, เราจักยังจิตของผู้นี้ให้ลุ่มหลง " ยืนอยู่ข้างหน้าของพระเถระนั้น เปลื้องผ้านุ่งแล้ว (กลับ) นุ่งบ่อย ๆ, สยายผมแล้วเกล้า, ปรบมือแล้วหัวเราะ.

ความสังเวชเกิดขึ้นแก่พระเถระ แผ่สร้านไปทั่วสรีระ. ท่านคิดว่า " นี้เป็นอย่างไรหนอแล ? "

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระเถระ]

ฝ่ายพระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า " ความเป็นไปของภิกษุผู้เรียนกัมมัฏฐานจากสำนักของเราไปแล้วด้วยตั้งใจว่า ' จักทำสมณธรรม ' เป็นอย่างไรหนอแล ? " ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงทราบกิริยาอนาจาร

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ของหญิงนั้น และความเกิดขึ้นแห่งความสังเวชของพระเถระ ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นแหละ ตรัสกับพระเถระนั้นว่า " ภิกษุ ที่ ๆ ไม่รื่นรมย์ของพวกคนผู้แสวงหากามนั่นแหละ เป็นที่รื่นรมย์ของผู้มีราคะปราศจากแล้วทั้งหลาย. " ก็แลครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงแผ่พระ-โอภาสไป เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุนั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ป่าทั้งหลาย เป็นที่น่ารื่นรมย์, ท่านผู้มีราคะ
ไปปราศแล้วทั้งหลาย จักยินดีในป่าอันไม่เป็น
ที่ยินดีของชน, (เพราะ) ท่านผู้มีราคะไปปราศ
แล้วเหล่านั้น เป็นผู้มีปกติไม่แสวงหากาม. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อรญฺญานิ** ความว่า ธรรมดาป่าทั้งหลาย อันประดับด้วยไพรสณฑ์มีต้นไม้รุ่น ๆ มีดอกบานแล้ว สมบูรณ์ด้วยน้ำใสสะอาด เป็นที่น่ารื่นรมย์. บทว่า **ยตฺถ** เป็นต้น ความว่า ชนผู้แสวงหากาม ย่อมไม่ยินดีในป่าทั้งหลายใด เหมือนแมลงวันบ้าน ไม่ยินดีในป่าบัวหลวง ซึ่งมีดอกอันแย้มแล้วฉะนั้น.

บทว่า **วีตราคา** เป็นต้น ความว่า ก็ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย คือพระขีณาสพ จักยินดีในป่าทั้งหลายเห็นปานนั้น เหมือนแมลงภู่และแมลงผึ้ง ยินดีในป่าบัวหลวง ฉะนั้น.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " เพราะท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วเหล่านั้น เป็นผู้มีปกติไม่แสวงหากาม. " อธิบายว่า เพราะท่านเหล่านั้นย่อมไม่เป็น

ผู้มีปกติแสวงหากาม (จึงยินดีในป่าทั้งหลาย).

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นนั่งแล้วตามปกตินั่นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย มาโดยอากาศ ทำความชมเชย ถวายบังคมพระบาททั้ง ๒ ของพระตถาคต ได้ไปแล้วดังนี้แล.

เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง จบ.

อรหันตวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๗ จบ.

๘. สหัสสวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง* [๘๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สหสฺสมปิ เจ วาจา "** เป็นต้น.

[เพ็ชฌฆาตเคราแดง]

ดังได้สดับมา โจร ๔๙๙ คน ทำกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้นสำเร็จความเป็นอยู่แล้ว. ครั้งนั้น บุรุษผู้หนึ่งมีตาเหลือกเหลือง มีเคราแดง ไปยังสำนักของโจรเหล่านั้น กล่าวว่า " แม้เราจักเป็นอยู่กับพวกท่าน. " ทีนั้นพวกโจรแสดงบุรุษนั้นแก่หัวหน้าโจร แล้วกล่าวว่า " ชายแม้นี้ ปรารถนาจะอยู่ในสำนักของพวกเรา. " ครั้งนั้นหัวหน้าโจรแลดูบุรุษนั้นแล้วคิดว่า " บุรุษผู้นี้ กักขพะนัก สามารถในการที่จะตัดนมของแม่ หรือนำเลือดในลำคอของพ่อออกแล้ว กินได้ " จึงห้ามว่า " กิจคือการอยู่ ในสำนักของพวกเราสำหรับบุรุษนี้ไม่มี. " บุรุษนั้นแม้ถูกหัวหน้าโจรห้ามแล้วอย่างนั้นก็ไม่ไป บำรุงศิษย์คนหนึ่งของหัวหน้าโจรนั้นนั่นแลให้พอใจแล้ว. โจรนั้นพาบุรุษนั้นเข้าไปหาหัวหน้าโจรแล้ว อ้อนวอนว่า " นาย ผู้นี้เป็นคนดี มีอุปการะ

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

แก่พวกเรา, ขอท่านจงสงเคราะห์เขาเถิด" ให้หัวหน้าโจรรับไว้แล้ว. ภายหลังวันหนึ่ง พวกชาวเมืองร่วมกันกับพวกราชบุรุษจับโจรเหล่านั้นได้ จึงได้นำไปสู่สำนักของพวกอมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลาย. พวกอมาตย์สั่งบังคับการตัดศีรษะของโจรเหล่านั้นด้วยขวาน. ลำดับนั้น พวกชาวเมืองปรึกษากันว่า "ใครหนอแล ? จักฆ่าโจรเหล่านี้" แสวงหาอยู่ ไม่เห็นใคร ๆ ผู้ปรารถนาเพื่อจะฆ่าโจรเหล่านั้น จึงพูดกะหัวหน้าโจรว่า "ท่านฆ่าโจรเหล่านี้แล้วจักได้ทั้งชีวิต ทั้งความนับถือทีเดียว, ท่านจงฆ่าโจรเหล่านั้น." แม้หัวหน้าโจรนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะฆ่า เพราะความที่พวกโจรนั้นอาศัยตนอยู่แล้ว. พวกชาวเมืองถามโจร ๔๙๙ คนโดยอุบายนั้น. แม้โจรทั้งหมดก็ไม่ปรารถนาแล้ว. พวกชาวเมือง ถามนายตัมพทาฐิกะ (เคราแดง) ผู้มีตาเหลือกเหลืองนั้น ภายหลังโจรทั้งหมด. นายตัมพทาฐิกะนั้นรับคำว่า "ดีละ" แล้ว ฆ่าโจรทั้งหมดนั้น ได้ทั้งชีวิตทั้งความนับถือแล้ว.

[เพ็ชฌฆาตออกจากตำแหน่งเวลาแก่]

พวกชาวเมืองนำโจร ๕๐๐ คนมาแม้แต่ทิศทักษิณแห่งเมืองแล้วแสดงแก่พวกอมาตย์โดยอุบายนั้น, เมื่อพวกอมาตย์นั้นสั่งบังคับให้ตัดศีรษะโจรเหล่านั้น, จึงถามตั้งแต่หัวหน้าโจรเป็นต้นไป ไม่เห็นใครผู้ปรารถนาจะฆ่า จึงถามว่า "ในวันก่อน บุรุษหนึ่งฆ่าโจร ๕๐๐ คนแล้ว. บุรุษนั่นอยู่ที่ไหนหนอแล ?" เมื่อชนทั้งหลายตอบว่า "พวกข้าพเจ้าเห็นเขาแล้วในที่ชื่อโน้น" จึงเรียกเขามา

แล้วสั่งบังคับว่า " ท่านจงฆ่าโจรเหล่านี้, ท่านจะได้ความนับถือ." นายตัมพทาฐิกะนั้นรับว่า " ดีละ " แล้วฆ่าโจรเหล่านั้น ได้ความนับถือแล้ว.

ครั้งนั้นชาวเมืองเหล่านั้นปรึกษากันว่า " บุรุษคนนี้ดี, พวกเราจักทำเขาให้เป็นคนฆ่าโจรประจำทีเดียว " ดังนี้แล้วจึงให้ตำแหน่งนั้นแก่เขา กระทำความนับถือแล้ว.

นายตัมพทาฐิกะนั้นฆ่าโจร (คราวละ) ๕๐๐ ๆ ซึ่งเขานำมาแต่ทิศปัศจิมบ้าง ทิศอุดรบ้าง. เขาฆ่าโจร (สิ้น) ๒ พันคน ซึ่งนำมาแต่ทิศทั้ง ๔ ด้วยอุบายอย่างนั้น จำเดิมแต่นั้น เมื่อฆ่ามนุษย์ที่เขานำมา ๆ คือ " คนหนึ่งสองคน " ทุกวัน ๆ ได้กระทำโจรฆาตกกรรมสิ้น ๕๕ ปี. ในเวลาเป็นคนแก่ เขาไม่อาจจะตัดศีรษะด้วยการฟันทีเดียวได้, ต้องฟัน ๒-๓ ที ทำให้มนุษย์ทั้งหลายลำบาก. พวกชาวเมืองคิดกันว่า " คนฆ่าโจรแม้อื่นจักเกิดขึ้น, ผู้นี้ทำมนุษย์ทั้งหลายให้ลำบากเหลือเกิน, จะต้องการอะไรด้วยผู้นี้ " จึงถอนตำแหน่งนั้นของเขาเสีย.

นายตัมพทาฐิกะนั้น กระทำโจรฆาตกรรมอยู่ในกาลก่อน จึงไม่ได้กิจ ๔ อย่างนี้ คือ " การนุ่งผ้าใหม่ การดื่มยาคูเจือน้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่ การประดับดอกมะลิ การทาด้วยของหอม. " ในวันที่ถูกออกจากตำแหน่ง เขากล่าวว่า " ท่านทั้งหลาย จงต้มยาคูเจือน้ำนมแก่เรา " แล้ว ให้คนถือผ้าใหม่ระเบียบดอกมะลิและเครื่องทา ไปยังแม่น้ำอาบแล้ว นุ่งผ้าใหม่ ประดับดอกไม้ มีตัวทาด้วยของหอมมาสู่

เรือนนั่งแล้ว. ทีนั้นชนทั้งหลายวางยาคูเจือน้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่ข้างหน้าเขาแล้ว นำน้ำสำหรับล้างมือมา.

[นายตัมพทาฐิกะกระทำบุญแก่พระสารีบุตร]

ในขณะนั้น พระสารีบุตรเถระออกจากสมาบัติ พิจารณาทางเที่ยวภิกษาของตนว่า " วันนี้ เราควรไปที่ไหนหนอแล ? " เห็นยาคูเจือน้ำนมในเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงใคร่ครวญว่า " บุรุษนั้น จักทำการสงเคราะห์เราหรือหนอแล ? " รู้ว่า " เขาเห็นเราแล้วจักทำการสงเคราะห์แก่เรา, ก็แล กุลบุตรนี้ ครั้นกระทำแล้ว จักได้สมบัติใหญ่ " จึงห่มจีวร ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้นนั่นแล.

นายตัมพทาฐิกะนั้น พอแลเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า " เรากระทำโจรฆาตกรรมมานาน, เราฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก; บัดนี้ ในเรือนของเราตกแต่งยาคูเจือน้ำนมไว้, แลพระเถระก็มายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา; เราถวายไทยธรรม แก่พระผู้เป็นเจ้าเสียในเวลานี้ก็ควร " ดังนี้แล้ว จึงนำยาคูที่วางไว้ข้างหน้าออกไปแล้วเข้าไปหาพระเถระ ไหว้แล้วนิมนต์ให้นั่งภายในเรือน เกลี่ยยาคูเจือน้ำนมลงในบาตร ราดเนยใสใหม่แล้ว ได้ยืนพัดพระเถระอยู่. ทีนั้น อัธยาศัยเพื่อดื่มยาคูเจือน้ำนมได้มีกำลัง เพราะเขาไม่เคยได้แล้วสิ้นเวลานาน. พระเถระรู้อัธยาศัยของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงพูดกะเขาว่า " อุบาสก ท่านจงดื่มยาคูของตนเถิด. " เขาให้พัดในมือแก่ผู้อื่นแล้วดื่มยาคูเอง. พระเถระพูดกะบุรุษผู้พัดว่า " ท่านจงไป

จงพัดอุบาสกเถิด." เขาอันบุรุษนั้นพัดอยู่ ดื่มยาคูเต็มท้องแล้วมา ยืนพัดพระเถระ ได้รับบาตรของพระเถระ ผู้กระทำภัตกิจให้เสร็จแล้ว. พระเถระเริ่มอนุโมทนาแก่เขาแล้ว. เขาไม่อาจกระทำจิตของตน ให้ไปตามธรรมเทศนาของพระเถระได้. พระเถระสังเกตได้จึงถามว่า "อุบาสก เหตุไร ท่านจึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามเทศนาได้ ?"

ตัมพทาฐิกะ. "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทำกรรมหยาบช้ามาสิ้น กาลนาน, มนุษย์เป็นอันมากถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย, ข้าพเจ้ามัวระลึก ถึงกรรมของตนนั้นอยู่ จึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามเทศนา ของพระ ผู้เป็นเจ้าได้.

พระเถระคิดว่า "เราจักลวงบุรุษนั้น" จึงพูดว่า "ก็ท่าน ได้กระทำตามชอบใจตน, หรือถูกคนอื่นให้กระทำเล่า ?"

ตัมพทาฐิกะ. "ท่านผู้เจริญ พระราชาให้ข้าพเจ้าทำ"

พระเถระ. "อุบาสก เมื่อเป็นเช่นนั้น อกุศลจะมีแก่ท่านอย่างไร หนอ ?"

[นายตัมพทาฐิกะตายไปเกิดในดุสิตบุรี]

อุบาสกเป็นคนธาตุทึบ ถูกพระเถระกล่าวอย่างนั้นมีความสำคัญ ว่า "อกุศลไม่มีแก่เรา" จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่าน จงกล่าวธรรมเถิด." อุบาสกนั้น เมื่อพระเถระทำอนุโมทนาอยู่, มีจิต มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฟังธรรมอยู่ ยังขันติเป็นไปโดยอนุโลม (แก่อริย-สัจ) ภายในแห่งโสดาปัตติมรรค ให้บังเกิดแล้ว. แม้พระเถระ กระทำ อนุโมทนาแล้วก็หลีกไป.

นางยักษิณีตนหนึ่งมาแล้วด้วยเพศแห่งแม่โคนม ขวิดที่อกอุบาสกผู้ตามส่งพระเถระหน่อยหนึ่งแล้วกลับอยู่ให้ตายแล้ว. อุบาสกนั้นกระทำกาละแล้วก็บังเกิดในดุสิตบุรี.

[กัลยาณมิตรเป็นเหตุให้เกิดในดุสิต]

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า " บุรุษฆ่าโจร กระทำกรรมหยาบช้าสิ้น ๕๕ ปี พ้นจากกรรมนั้นในวันนี้แล ถวายภิกษาแก่พระเถระก็ในวันนี้เหมือนกัน กระทำกาละก็ในวันนี้นั่นแล, เขาบังเกิดในที่ไหนหนอแล ? "

พระศาสดา เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุรุษนั้นบังเกิดในดุสิตบุรี. " ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า " พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสอะไร ? บุรุษนั้นฆ่ามนุษย์เท่านี้สิ้นเวลาเท่านี้ แล้วบังเกิดในวิมานดุสิต. "

พระศาสดาตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, บุรุษนั้นได้กัลยาณมิตรผู้ใหญ่, เขาฟังธรรมเทศนาของสารีบุตร ยังอนุโลมญาณให้บังเกิดแล้ว เคลื่อนจากโลกนี้แล้ว บังเกิดในวิมานดุสิต " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุรุษผู้ฆ่าโจรในเมือง ฟังคำเป็นสุภาษิตแล้ว
ได้อนุโลมขันติ ไปสู่เทวโลกชั้นไตรทิพย์ ย่อม
บันเทิงใจ. "

ภิกษุ. " พระเจ้าข้า ธรรมดาอนุโมทนากถามีกำลัง, บุรุษนั้นกระทำอกุศลกรรมไว้มาก, เขายังคุณวิเศษให้บังเกิดด้วยเหตุเท่านั้นอย่างไรได้ ? "

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอย่าถือประมาณแห่งธรรมที่เราแสดงแล้วว่า ' น้อยหรือมาก ' เพราะว่าแม้วาจาคำเดียวที่อาศัยประโยชน์ ประเสริฐโดยแท้ " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" หากวาจาแม้ตั้งพัน ไม่ประกอบด้วยบทที่เป็น
ประโยชน์ไซร้, บทที่เป็นประโยชน์ บทเดียว
ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหสฺสมปิ** เป็นคำสำหรับกำหนด. อธิบายว่า " แม้หากว่าวาจาที่เขากำหนดด้วยตั้งพันอย่างนี้ คือ ๑ พัน ๒ พันไซร้, ก็วาจาเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยบทที่เป็นประโยชน์ คือประกอบด้วยบททั้งหลายที่ไม่เป็นประโยชน์ อันประกาศแต่เรื่องพรรณนาอากาส พรรณนาภูเขา และพรรณนาป่าเป็นต้น ไม่แสดงนิพพาน มีมากเพียงใด; ก็เป็นวาจาชั่วนั่นแหละ เพียงนั้น. "

สองบทว่า **เอกํ อตฺถปทํ** ความว่า ส่วนบุคคลฟังบทใด ที่เป็นประโยชน์แม้บทเดียวเห็นปานนี้ว่า " นี้กาย, นี้สติไปในกาย, วิชา ๓ เราตามบรรลุแล้ว, คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เรากระทำแล้ว. " ย่อมสงบระงับ ด้วยการสงบระงับ กิเลสมีราคะเป็นต้นได้,

บทนั้น สำเร็จประโยชน์ ประกอบด้วยนิพพาน คือแสดงขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ และสติปัฏฐาน แม้บทเดียว ยังประเสริฐกว่าโดยแท้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง จบ.

๒. เรื่องพระทารุจีริยเถระ* [๘๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระทารุจีริยเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สหสฺสมปิ เจ คาถา "** เป็นต้น.

[ทารุจีริยะสำคัญว่าตนเป็นอรหันต์]

ความพิสดารว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มนุษย์เป็นอันมากแล่นเรือไปสู่มหาสมุทร เมื่อเรืออัปปางในภายในมหาสมุทร ได้เป็นภักษาของเต่าและปลาแล้ว. บรรดามนุษย์เหล่านั้น บุรุษคนหนึ่งแลจับกระดานไว้ได้แผ่นหนึ่ง พยายามกระเสือกไป สู่ฝั่งแห่งท่าเรือชื่อสุปปารกะ. ผ้านุ่งห่มของเขาไม่มี. บุรุษนั้นไม่เห็นอะไรอื่น จึงเอาปอพันท่อนไม้แห้งทำเป็นผ้านุ่งห่ม ถือกระเบื้องจากเทวสถาน ได้ไปสู่ท่าเรือสุปปารกะ. มนุษย์ทั้งหลายเห็นเขาแล้วให้ยาคูและภัตรเป็นต้นแล้วยกย่องว่า " ผู้นี้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง. " บุรุษนั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลายนำผ้าเข้าไปให้คิดว่า " ถ้าเราจักนุ่งหรือจักห่ม, ลาภสักการะของเราจักเสื่อม " จึงห้ามผ้าที่เขานำมาเสีย นุ่งห่มแต่เปลือกไม้เท่านั้น.

ครั้งนั้น เมื่อเขาถูกมนุษย์เป็นอันมากกล่าวอยู่ว่า " เป็นพระอรหันต์ " ความปริวิตกแห่งใจจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า " พระอรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตมรรคเหล่าใดเหล่าหนึ่งแลในโลก, บรรดา

*พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

พระอรหันต์เหล่านั้น เราก็เป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่ง." ทีนั้น เทวดาผู้เป็นสาโลหิตกันในกาลก่อนแห่งบุรุษนั้น ก็คิดแล้ว อย่างนั้น.

[ประวัติเดิมของทารุจีริยะ]

ข้อว่า ผู้เป็นสาโลหิตกันในกาลก่อน คือผู้กระทำสมณธรรมร่วมกันในครั้งก่อน. ได้ยินว่า ในกาลก่อนเมื่อศาสนาของพระทศพลพระนามว่ากัสสปเสื่อมลงอยู่, ภิกษุ ๗ รูปเห็นประการอันแปลกแห่งบรรพชิตทั้งหลายมีสามเณรเป็นต้นแล้ว ถึงความสลดใจคิดว่า " ความอันตรธานแห่งพระศาสนายังไม่มีเพียงใด; พวกเราจักกระทำที่พึ่งแก่ตนเพียงนั้น " ไหว้พระเจดีย์ทองคำแล้ว เข้าไปสู่ เห็นภูเขาลูกหนึ่งจึงกล่าวว่า " ผู้มีอาลัยในชีวิตจงกลับไป, ผู้ไม่มีอาลัยจงขึ้นภูเขาลูกนี้ " พาดบันไดแล้ว แม้ทั้งหมดขึ้นสู่ภูเขาลูกนั้น ผลักบันไดแล้วกระทำสมณธรรม. บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระสังฆเถระบรรลุพระอรหัตโดยล่วงไปราตรีเดียวเท่านั้น. พระเถระนั้นเคี้ยวไม้ชำระฟันชื่อนาคลดาในสระอโนดาด นำบิณฑบาตมาแต่อุตตรกุรุทวีป แล้วกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเคี้ยวไม้ชำระฟันนี้ บ้วนปากแล้วจงฉันบิณฑบาตนี้. "

ภิกษุ. ท่านผู้เจริญ ก็พวกเราทำกติกากันไว้อย่างนี้ว่า " ภิกษุใดบรรลุพระอรหัตก่อน, ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ จักฉันบิณฑบาตที่ภิกษุนั้นนำมา หรือ ? "

พระเถระ. ผู้มีอายุ ข้อนั้นไม่มีเลย.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น แม้พวกเราพึงยังคุณวิเศษให้บังเกิดเหมือนท่าน, พวกเราจักนำมาบริโภคเอง " ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารถนา. ในวันที่ ๒ พระเถระองค์ที่ ๒ บรรลุอนาคามิผลแล้ว. แม้พระเถระนั้นนำบิณฑบาตมาแล้ว ก็นิมนต์ภิกษุนอกนี้อย่างนั้นเหมือนกัน. ภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า " ท่านผู้เจริญ ก็พวกเราทำกติกากันไว้อย่างนี้ว่า ' พวกเราจักบริโภคบิณฑบาตที่พระมหาเถระนำมาบริโภคบิณฑบาตที่พระอนุรุทธเถระนำมา, หรือ ? "

พระเถระองค์ที่ ๒. ผู้มีอายุ ข้อนั้นไม่มีเลย.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า " เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้พวกเรายังคุณวิเศษให้บังเกิดเหมือนท่านแล้ว อาจเพื่อบริโภคด้วยความเพียรแห่งบุรุษของตนได้จึงจักบริโภค " ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารถนา.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้บรรลุพระอรหัตปรินิพพานแล้ว, ภิกษุผู้เป็นอนาคามีบังเกิดในพรหมโลก, ภิกษุ ๕ รูปนอกนี้ไม่อาจยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้ ผ่ายผอมแล้วกระทำกาละในวันที่ ๗ บังเกิดในเทวโลก ในพุทธุปบาทกาลนี้ จุติจากเทวโลกนั้นแล้ว บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลนั้น ๆ.

บรรดาคนเหล่านั้น คนหนึ่งได้เป็นพระราชา พระนามว่า ปุกกุสาติ, คนหนึ่งได้เป็นพระกุมารกัสสป, คนหนึ่งได้เป็นพระทารุจีริยะ, คนหนึ่งได้เป็นพระทัพพมัลลบุตร, คนหนึ่งได้เป็นปริพาชกชื่อสภิยะแล. คำว่าเทวดาผู้เป็นสาโลหิตกันในกาลก่อนนี้ ท่านกล่าวหมายเอาภิกษุผู้ที่บังเกิดในพรหมโลกนั้น.

[พรหมบอกความจริงแก่ทารุจีริยะ]

พรหมนั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า " บุรุษนี้พาดบันไดแล้วขึ้นสู่ภูเขา ทำสมณธรรมกับเรา, เดี๋ยวนี้เขาถือลัทธินี้เที่ยวไปพึงฉิบหาย, เราจักยังเขาให้สลดใจ. " ทีนั้นพรหมนั้นเข้าไปหาบุรุษนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า " พาหิยะท่านไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ดอก, ท่านยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตมรรคเลย: ถึงปฏิปทาของท่านเป็นเหตุเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุพระอรหัตมรรค ก็ยังไม่มี " พาหิยะแลดูมหาพรหมผู้ยืนพูดอยู่ในอากาศจึงคิดว่า " โอ เราทำกรรมหนัก, เราคิดว่า ' เราเป็นพระอรหันต์, ' ก็มหาพรหมนี้พูดกะเราว่า ' ท่านไม่ใช่พระอรหันต์, ท่านยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตมรรคเลย, ' พระอรหันต์อื่นมีอยู่ในโลกหรือหนอแล ? " ทีนั้นเขาถามมหาพรหมนั้นว่า " ท่านผู้เป็นเทวดา เดี๋ยวนี้พระอรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตมรรค มีอยู่ในโลกหรือหนอแล ? "

ครั้งนั้น เทวดาบอกแก่พาหิยะนั้นว่า " พาหิยะ นครชื่อสาวัตถีมีอยู่ในชนบทแถบอุดร, เดี๋ยวนี้ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะนั้น ประทับอยู่ในพระนครนั้น, พาหิยะ ก็พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ด้วย ทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นพระอรหันต์ด้วย "

[ทารุจีริยะไปเฝ้าพระศาสดา]

พาหิยะฟังคำของเทวดาในส่วนแห่งราตรีแล้ว มีใจสลด ในทันใด

นั้นนั่นเอง ออกจากท่าเรือสุปปารกะได้ไปถึงกรุงสาวัตถี ด้วยการพัก โดยราตรีเดียว. เขาได้เดินทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทั้งหมด โดยการพักราตรีเดียวเท่านั้น; ก็แล เมื่อไป ไปแล้วด้วยอานุภาพของเทวดา. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " ไปด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้าบ้าง " ทีเดียว.

ก็ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต. พาหิยะนั้นถามภิกษุทั้งหลายผู้ฉันอาหารเช้าแล้ว เดินจงกรมอยู่ในที่แจ้งเพื่อต้องการเปลื้องความคร้านทางกายว่า " เดี๋ยวนี้ พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน ? " ภิกษุทั้งหลายตอบว่า " เสด็จเข้าไปกรุงสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต " แล้วถามบุรุษนั้นว่า " ก็ท่านแลมาแต่ที่ไหนเล่า ? "

ทารุจีริยะ. ข้าพเจ้ามาแต่ท่าเรือสุปปารกะ.

ภิกษุ. ท่านออกในกาลไร ?

ทารุจีริยะ. ข้าพเจ้าออกในเวลาเย็นวานนี้.

ภิกษุ. ท่านมาแต่ที่ไกล, จงนั่งก่อน, ล้างเท้าแล้วทาด้วยน้ำมันแล้ว จงพักเหนื่อยเสียหน่อย, ท่านจักเห็นพระศาสดา ในเวลาที่เสด็จมา.

ทารุจีริยะ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของพระศาสดาหรือของข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าไม่ได้หยุด ไม่ได้นั่งในที่ไหน เดินทางมาสิ้น ๑๒๐ โยชน์โดยคืนเดียวเท่านั้น, ข้าพเจ้าพอเห็นพระศาสดาแล้วจึงจักพักเหนื่อย.

พาหิยะนั้น กล่าวอย่างนั้นแล้ว มีท่าทีเร่งร้อน¹เข้าไปยังกรุง

๑. ตรมานรูโป=มีรูปแห่งบุคคลผู้ด่วน แปลตรงศัพท์ ไม่ได้ความแก่ภาษา, เพื่อให้ได้ความแก่ภาษาและเหมาะแก่เรื่อง จึงได้แปลอย่างนั้น.

สาวัตถี เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จไปเที่ยวบิณฑบาตด้วยพุทธสิริอันหาที่เปรียบมิได้ คิดว่า " นานหนอ เราเห็นพระโคดมสัมมาสัมพุทธะ " ดังนี้แล้ว ก็น้อมตัวเดินไปที่ ๆ ตนเห็น ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ในระหว่างถนน จับที่ข้อพระบาททั้ง ๒ แน่น แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า " พระเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์, ขอพระสุคตจงทรงแสดงธรรม อันจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข แก่ข้าพระองค์สิ้นกาลนานเถิด. "

[ทารุจีริยะบรรลุพระอรหัตแต่ยังเป็นคฤหัสถ์]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสห้ามกะเขาว่า " พาหิยะ ไม่ใช่กาลก่อน, เราเป็นผู้เข้าไปสู่ระหว่างถนนเพื่อบิณฑบาต. " พาหิยะ ฟังพระพุทธดำรัสนั้นแล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ผู้ท่องเที่ยวไปในสงสาร ไม่เคยได้อาหารคือคำข้าวเลยหรือ ? ข้าพระองค์ไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของพระองค์ หรือของข้าพระองค์, ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด. " แม้ครั้งที่ ๒ พระศาสดาก็ตรัสห้ามแล้วเหมือนกัน. ได้ยินว่า พระศาสดานั้นได้ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า " จำเดิมแต่กาลที่พาหิยะนี้เห็นเราแล้ว สรีระทั้งสิ้น (ของเขา) อันปีติท่วมทับไม่มีระหว่าง, ผู้มีปีติมีกำลัง แม้ฟังธรรมแล้วจักไม่อาจแทงตลอด (ของจริง) ได้, เขาจงตั้งอยู่ ในอุเบกขาคือความมัธยัสถ์ก่อน, แม้ความกระวนกระวายของเขาจะมีกำลัง เพราะเป็นผู้เดินมาสิ้นทาง ๑๒๐ โยชน์โดยคืนเดียวเท่านั้น, แม้ความกระวนกระวายนั้นจงระงับ

เสียก่อน," เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสห้าม ๒ ครั้ง ถูกเขาอ้อนวอนแม้ครั้งที่ ๓ ประทับยืนในระหว่างถนนนั่นเอง ทรงแสดงธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า "พาหิยะ เพราะเหตุนั้น เธอพึงศึกษาในศาสนานี้อย่างนี้ว่า 'เมื่อรูปเราได้เห็นแล้ว รูปจักเป็นเพียงเราเห็น." พาหิยะนั้นกำลังฟังธรรมของพระศาสดานั่นแล ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ แล้ว, ก็แลขณะนั้นนั่นเอง เขาทูลขอบรรพชากะพระผู้มีพระภาค, ถูกตรัสถามว่า "บาตรจีวรของเธอครบแล้วหรือ ?" ทูลตอบว่า "ยังไม่ครบ." ทีนั้นพระศาสดาตรัสกะเขาว่า "ถ้าอย่างนั้น เธอจงแสวงหาบาตรจีวร" แล้วก็เสด็จหลีกไป.

ได้ยินว่า พาหิยะนั้นกระทำสมณธรรมสิ้น ๒ หมื่นปี คิดว่า "ธรรมดาภิกษุได้ปัจจัยด้วยตนแล้ว ไม่เหลียวแลผู้อื่น บริโภคเองเท่านั้น จึงควร" ดังนี้แล้ว ไม่ได้กระทำการสงเคราะห์ด้วยบาตรหรือจีวร แม้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง. เพราะฉะนั้น พระศาสดาทรงทราบว่า "บาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ จักไม่เกิดขึ้น" จึงไม่ได้ประทานบรรพชา ด้วยความเป็นเอหิภิกขุแก่เขา. แม้พาหิยะนั้นแสวงหาบาตรจีวรอยู่นั่นแล ยักษิณีตนหนึ่งมาด้วยรูปแม่โคนม ขวิดถูกตรงขาอ่อนข้างซ้าย ให้ถึงความสิ้นชีวิต.

พระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาต ทรงกระทำภัตกิจเสร็จแล้ว เสด็จออกไปพร้อมกับภิกษุเป็นอันมาก ทรงเห็นสรีระของพาหิยะถูกทิ้งในที่กองขยะ จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอ

ทั้งหลายจงยืนใกล้ประตูเรือนแห่งหนึ่ง ให้นำเตียงมาแล้ว นำสรีระนี้ออกจากเมือง เผาแล้วทำสตูปไว้." ภิกษุทั้งหลายกระทำดังนั้นแล้ว; ก็แลครั้นกระทำแล้วไปยังวิหารเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลบอกกิจที่ตนกระทำแล้ว ทูลถามอภิสัมปรายภพของพาหิยะนั้น.

[ทารุจีริยะเลิศในทางขิปปาภิญญา]

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสบอกความที่พาหิยะนั้นปรินิพพานแล้วแก่ภิกษุเหล่านั้น, ทรงตั้งไว้ในเอตทัคคะ[๑]ว่า "ภิกษุทั้งหลาย พาหิยะ ทารุจีริยะ (ผู้นุ่งผ้าเปลือกไม้) เป็นเลิศกว่าภิกษุ ผู้สาวกของเราผู้ตรัสรู้เร็ว." ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสว่า 'พาหิยะ ทารุจีริยะ บรรลุพระอรหัต, เขาบรรลุพระอรหัตเมื่อไร ?"

พระศาสดา. ในกาลที่เขาฟังธรรมของเรา ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ก็พระองค์ตรัสธรรมแก่เขาเมื่อไรเล่า ?

พระศาสดา. เรากำลังเที่ยวบิณฑบาต ยืนในระหว่างถนนกล่าวธรรมแก่เขา.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า ก็ธรรมที่พระองค์ประทับยืนในระหว่างถนนตรัสแล้ว มีประมาณเล็กน้อย, เขายังคุณวิเศษให้บังเกิดด้วยธรรมมีประมาณเพียงนั้นอย่างไร ?

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่านับธรรมของเราว่า 'น้อยหรือมาก,' ด้วยว่าคาถา

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๓๒.

พันหนึ่งแม้เป็นอเนกที่ไม่อาศัยประโยชน์ ไม่ประเสริฐ, ส่วนบทแห่งคาถาแม้บทเดียวอาศัยประโยชน์ ประเสริฐกว่า" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" หากว่า คาถาแม้พันหนึ่ง ไม่ประกอบด้วย
บทเป็นประโยชน์ [ไม่ประเสริฐ]; บทแห่ง
คาถาบทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้ว สงบระงับได้
ประเสริฐกว่า. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เอกํ คาถาปทํ** ความว่า แม้คาถา ๆ เดียวเห็นปานนี้ว่า " ความไม่ประมาท เป็นทางอมตะ ฯ ล ฯ เหมือนคนตายแล้ว " ประเสริฐกว่า. บทที่เหลือพึงทราบตามนัยก่อนนั่นแล.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระทารุจีริยเถระ จบ.

๓. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี* [๘๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกุณฑลเกสี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ คาถา สตํ ภาเส "** เป็นต้น.

[ธิดาเศรษฐีได้โจรเป็นสามี]

ดังได้สดับมา ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ มีอายุ ๑๖ ปีย่าง มีรูปสวย น่าดู. ก็นารีทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในวัยนั้น ย่อมมีความฝักใฝ่ในบุรุษ โลเลในบุรุษ. ครั้งนั้น มารดาบิดา ให้ธิดานั้นอยู่ในห้องอันมีสิริ บนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น. ได้กระทำทาสีคนเดียวเท่านั้น ให้เป็นผู้บำรุงบำเรอนาง.

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษจับกุลบุตรคนหนึ่ง ผู้กระทำโจรกรรม ได้มัดมือไพล่หลัง โบยด้วยหวาบครั้งละ ๔ เส้น ๆ แล้วนำไปสู่ที่สำหรับฆ่า. ธิดาเศรษฐีได้ยินเสียงของมหาชน คิดว่า " นี่อะไรกันหนอแล ? ยืนแลดูอยู่บนพื้นปราสาท เห็นโจรนั้นแล้วก็มีจิตปฏิพัทธ์ปรารถนาอยู่ ห้ามอาหารแล้วนอนบนเตียง. ลำดับนั้น มารดาถามนางว่า " แม่นี้อย่างไรกัน ? "

ธิดาเศรษฐี. ถ้าดิฉันจักได้บุรุษคนที่เขาถูกจับนำไปว่า ' เป็นโจร ' นั่นไซร้, ดิฉันจักเป็นอยู่; ถ้าไม่ได้, ชีวิตดิฉันก็จะไม่มี, ดิฉันจักตายในที่นี้นี่แหละ.

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๘ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

มารดา. แม่ เจ้าอย่ากระทำอย่างนี้เลย, เจ้าจักได้สามีอื่นซึ่งเสมอกันโดยชาติและโภคะของเรา.

ธิดาเศรษฐี. กิจด้วยบุรุษอื่นสำหรับดิฉันไม่มี, ดิฉันเมื่อไม่ได้บุรุษคนนี้จักตาย.

มารดา เมื่อไม่อาจยังธิดาให้ยินยอมได้จึงบอกแก่บิดา. ถึงบิดานั้นก็ยังไม่อาจยังธิดานั้นให้ยินยอมได้ คิดว่า " เราอาจจะกระทำอย่างไรได้ ? " ส่งห่อภัณฑะพันหนึ่งแก่ราชบุรุษ ผู้ให้จับโจรนั้นแล้วเดินไปอยู่ ด้วยคำว่า " ท่านจงรับภัณฑะนี้ไว้แล้ว ให้บุรุษคนนั้นแก่ฉัน. " ราชบุรุษนั้นรับคำว่า " ดีละ " แล้วรับกหาปณะ ปล่อยโจรนั้นไป ฆ่าบุรุษอื่นแล้ว กราบทูลแด่พระราชาว่า " ขอเดชะ ข้าพระองค์ฆ่าโจรแล้ว. "

แม้เศรษฐีได้ให้ธิดาแก่โจรนั้นแล้ว. นางคิดว่า " จักยังสามีให้ยินดี " จึงตกแต่งด้วยเครื่องประดับทั้งปวง จัดแจงยาคูเป็นต้นแก่โจรนั้นเองทีเดียว.

[โจรคิดอุบายพาภรรยาไปฆ่า]

โดยกาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน โจรคิดว่า " ในกาลไรหนอแล ? เราจักได้เพื่อฆ่าหญิงนี้ ถือเอาเครื่องประดับของหญิงนี้ ขายกินในโรงสุราแห่งหนึ่ง. " โจรนั้นคิดว่า " อุบายนี้มีอยู่ " จึงห้ามอาหารเสียนอนบนเตียง. ทีนั้น นางเข้าไปหาโจรนั้นแล้วถามว่า " นาย อะไรเสียดแทงท่าน ? "

โจร. อะไร ๆ ไม่ได้เสียดแทงดอก นางผู้เจริญ.

ธิดาเศรษฐี. ก็มารดาบิดาของฉัน โกรธท่านแลหรือ ?

โจร. ไม่โกรธ นางผู้เจริญ.

ธิดาเศรษฐี. เมื่อเป็นเช่นนั้น นี่ชื่ออะไร ?

โจร. นางผู้เจริญ ฉันถูกจับนำไปวันนั้น บนบาน[๑]ไว้ต่อเทวดาผู้สถิตอยู่ที่ภูเขาทิ้งโจรได้ชีวิตแล้ว, แม้หล่อนก็ได้ฉันด้วยอานุภาพแห่งเทวดานั้นเหมือนกัน, นางผู้เจริญ ฉันคิดว่า " ฉันตั้งพลีกรรมนั้นไว้ต่อเทพดา. "

ธิดาเศรษฐี. นาย อย่าคิดเลย, ดิฉันจักทำพลีกรรม, ท่านจงบอก, ต้องการอะไร ?

โจร. ต้องการข้าวมธุปายาสชนิดมีน้ำน้อย และดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ ๕.

ธิดาเศรษฐี. ดีละ นาย. ดิฉันจักจัดแจง.

ธิดาเศรษฐีนั้นจัดแจงพลีกรรมทุกอย่างแล้ว จึงกล่าวว่า " มาเถิด นาย, เราไปกัน. "

โจร. นางผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น หล่อนให้พวกญาติของหล่อนกลับเสีย ถือเอาผ้าและเครื่องประดับที่มีค่ามากแล้วจงตกแต่งตัว, เราจักหัวเราะเล่นพลางเดินไปอย่างสบาย.

นางได้กระทำอย่างนั้นแล้ว, ทีนั้น ในเวลาถึงเชิงเขา โจรนั้นกล่าวกะนางว่า " นางผู้เจริญ เบื้องหน้าแต่นี้ เราจักไปกัน ๒ คน,

๑. พลิกมฺมํ ปฏิสฺสุณิตฺวา รับซึ่งพลีกรรม คือ การบวงสรวง.

หล่อนจงให้คนที่เหลือกลับพร้อมกับยาน ยกภาชนะพลีกรรมถือไปเอง." นางได้กระทำอย่างนั้น. โจรพานางขึ้นสู่ภูเขาทิ้งโจร.

ก็มนุษย์ทั้งหลายย่อมขึ้นไปโดยข้าง ๆ หนึ่งแห่งภูเขานั้น. ข้าง ๆ หนึ่งเป็นโกรกชัน, มนุษย์ทั้งหลายยืนอยู่บนยอดเขาแล้ว ย่อมทิ้งโจรทั้งหลายโดยทางข้างนั้น, โจรเหล่านั้นเป็นท่อนเล็กท่อนน้อยตกลงไปที่พื้น; เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า "เขาทิ้งโจร." นางยืนอยู่บนยอดเขานั้นกล่าวว่า "นาย จงทำพลีกรรมของท่าน." โจรนั้นได้นิ่งแล้ว. เมื่อนางกล่าวอีกว่า "นาย เหตุไรท่านจึงนิ่งเสียเล่า ?" จึงบอกกะนางว่า "ฉันไม่ต้องการพลีกรรมดอก, แต่ฉันล่อลวงพาหล่อนมา."

ธิดาเศรษฐี. เพราะเหตุไร ? นาย.

โจร. เพื่อต้องการฆ่าหล่อนเสีย แล้วถือเอาเครื่องประดับของหล่อนหนีไป.

นางถูกมรณภัยคุกคามแล้วกล่าวว่า "นายจ๋า ดิฉันและเครื่องประดับของดิฉันก็เป็นของ ๆ ท่านทั้งนั้น, เหตุไร ท่านจึงพูดอย่างนี้ ?." โจรนั้นแม้ถูกอ้อนวอนบ่อย ๆ ว่า "ท่านจงอย่ากระทำอย่างนี้" ก็กล่าวว่า "ฉันจะฆ่าให้ได้." นางกล่าวว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะต้องการอะไร ? ด้วยความตายของดิฉัน, ท่านถือเอาเครื่องประดับเหล่านี้แล้วให้ชีวิตแก่ดิฉันเถิด, จำเดิมแต่นี้ท่านจงจำดิฉันว่า 'ตายแล้ว,' หรือว่าดิฉันเป็นทาสีของท่านกระทำหัตถกรรม" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

" สายสร้อยทองคำเหล่านี้ ล้วนสำเร็จด้วยแก้ว

ไพฑูรย์, ท่านผู้เจริญ ท่านจงถือเอาทั้งหมด
และจงประกาศว่าดิฉันเป็นทาสี. "

โจรฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า " เมื่อดิฉันกระทำอย่างนั้น, หล่อนไปแล้วก็จักบอกแก่มารดาบิดา, ฉันจักฆ่าให้ได้, หล่อนอย่าคร่ำครวญไปนักเลย " ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

" หล่อนอย่าคร่ำครวญนักเลย, จงรีบห่อสิ่งของ
เข้าเถิด, ชีวิตของหล่อนไม่มีดอก, ฉันจะถือ
เอาสิ่งของทั้งหมด. "

[ธิดาเศรษฐีผลักโจรตกเขาตาย]

นางคิดว่า " โอ กรรมนี้หนัก, ชื่อว่าปัญญา ธรรมดามิได้สร้างมาเพื่อประโยชน์แกงกิน, ที่แท้ สร้างมาเพื่อประโยชน์พิจารณา, เราจักรู้สิ่งที่ควรกระทำแก่เขา. "

ลำดับนั้น นางกล่าวกะโจรนั้นว่า " นาย ท่านถูกจับนำไปว่า ' เป็นโจร ' ในกาลใด; ในกาลนั้น ดิฉันบอกแก่มารดาบิดา, ท่านทั้ง ๒ นั้นสละทรัพย์พันหนึ่ง ให้นำท่านมากระทำไว้ในเรือน, จำเดิมแต่นั้นดิฉันก็อุปการะท่าน, วันนี้ท่านจงให้ดิฉันกระทำตัว (ท่าน) ให้เห็นถนัดแล้วไหว้.

โจรนั้นกล่าวว่า " ดีละ นางผู้เจริญ, หล่อนจงทำตัว (ฉัน) ให้เห็นถนัด แล้วไหว้เถิด " ดังนี้แล้ว ก็ได้ยืนอยู่บนยอดเขา. ทีนั้นนางทำปทักษิณ ๓ ครั้ง ไหว้โจรนั้นในที่ ๔ สถานแล้ว กล่าวว่า

" นาย นี้เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของดิฉัน, บัดนี้การที่ท่านเห็นดิฉัน หรือการที่ดิฉันเห็นท่านไม่มีละ " แล้วสวมกอดข้างหน้าข้างหลัง ยืนที่ข้างหลังเอามือข้างหนึ่งจับโจรผู้ประมาท ยืนอยู่บนยอดเขาตรงคอ เอามือข้างหนึ่งจับตรงรักแร้ข้างหลัง ผลักลงไปในเหวแห่งภูเขา. โจรนั้นกระทบถูกที่ท้องแห่งเขา เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ตกลงไปแล้วที่พื้น.

[หญิงผู้มีปัญญาก็เป็นบัณฑิตได้]

เทวดาผู้สถิตอยู่บนยอดเขาที่ทิ้งโจร เห็นกิริยาแม้ของชนทั้ง ๒ นั้น จึงให้สาธุการแก่หญิงนั้น แล้วกล่าวคาถานี้ว่า :-

" บุรุษนั้น เป็นบัณฑิตในที่ทุกสถาน ก็หาไม่,
แม้สตรีนั้น ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิต
ได้ ในที่นั้น ๆ. "

ธิดาเศรษฐีแม้นั้น ครั้นผลักโจรลงไปในเหวแล้ว (คิดว่า) " หากว่า เราจักไปบ้าน, มารดาบิดาจักถามว่า ' สามีของเจ้าไปไหน ? ' หากเราถูกถามอย่างนั้นจะตอบว่า ' ดิฉันฆ่าเสียแล้ว ' ท่านจักทิ่มแทงเราด้วยหอกคือปากว่า ' นางคนหัวดื้อ เจ้าให้ทรัพย์พันหนึ่งให้นำผัวมา บัดนี้ ก็ฆ่าเขาเสียแล้ว; ' แม้เมื่อเราบอกว่า ' เขาปรารถนาจะฆ่าดิฉัน เพื่อต้องการเครื่องประดับ, ' ท่านก็จักไม่เชื่อ; อย่าเลยด้วยบ้านของเรา " ดังนี้แล้ว ทิ้งเครื่องประดับไว้ในที่นั้นนั่นเอง เข้าไปสู่ป่าเที่ยวไปโดยลำดับ ถึงอาศรมของพวกปริพาชกแห่งหนึ่ง ไหว้แล้วกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงให้การบรรพชา ในสำนัก

ของท่านแก่ดิฉันเถิด." ลำดับนั้น ปริพาชกทั้งหลายให้นางบรรพชาแล้ว.

[ธิดาเศรษฐีบวชเป็นปริพาชก]

ธิดาเศรษฐีนั้นพอบวชแล้ว ถามว่า " ท่านผู้เจริญ อะไรเป็นสูงสุดแห่งบรรพชาของท่าน."

ปริพาชก. นางผู้เจริญ บุคคลกระทำบริกรรมในกสิน ๑๐ แล้ว พึงยังฌานให้บังเกิดบ้าง, พึงเรียนวาทะพันหนึ่งบ้าง, นี้เป็นประโยชน์สูงสุดแห่งบรรพชาของพวกเรา.

ธิดาเศรษฐี. ดิฉันไม่อาจจะยังฌานให้เกิดได้ก่อน, แต่จัดเรียนวาทะพันหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้า.

ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้น ยังนางให้เรียนวาทะพันหนึ่งแล้ว กล่าวว่า " ศิลปะ ท่านก็เรียนแล้ว, บัดนี้ ท่านจงเที่ยวไปบนพื้นชมพูทวีป ตรวจดูผู้สามารถจะกล่าวปัญหากะตน " แล้ว ให้กิ่งหว้าในมือแก่นาง ส่งไปด้วยสั่งว่า " ไปเถิด นางผู้เจริญ; หากใคร ๆ เป็นคฤหัสถ์อาจกล่าวปัญหากับท่านได้, ท่านจงเป็นบาทปริจาริกา ของผู้นั้นเทียว; หากเป็นบรรพชิต, ท่านจงบรรพชาในสำนักผู้นั้นเถิด." นางมีชื่อว่า ชัมพุปริพาชิกา ตามนาม (ไม้) ออกจากที่นั้นเที่ยวถามปัญหากะผู้ที่ตนเห็นแล้ว ๆ. คนชื่อว่าผู้สามารถจะกล่าวกับนางไม่ได้มีแล้ว. มนุษย์ทั้งหลายพอฟังว่า " นางชัมพุปริพาชิกามาแต่ที่นี้ " ย่อมหนีไป. นางเข้าไปสู่บ้านหรือตำบลเพื่อภิกษา ก่อกองทรายไว้

ใกล้ประตูบ้าน ปักกิ่งหว้าบนกองทรายนั้น กล่าวว่า " ผู้สามารถจะกล่าวกับเรา จงเหยียบกิ่งหว้า " แล้วก็เข้าไปสู่บ้าน. ใคร ๆ ชื่อว่าสามารถจะเข้าไปยังที่นั้น มิได้มี, แม้นางย่อมถือกิ่งอื่น ในเมื่อกิ่งหว้า (เก่า) เหี่ยวแห้ง, เที่ยวไปโดยทำนองนี้ ถึงกรุงสาวัตถี ปักกิ่ง (หว้า) ใกล้ประตูบ้าน พูดโดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั่นแล เข้าไปเพื่อภิกษา. เด็กเป็นอันมากได้ยืนล้อมกิ่งไม้ไว้แล้ว.

[ธิดาเศรษฐีมีชื่อว่ากุณฑลเกสีเถรี]

ในกาลนั้น พระสารีบุตรเถระเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต กระทำภัตกิจแล้วออกไปจากเมือง เห็นเด็กเหล่านั้นยืนล้อมกิ่งไม้ จึงถามว่า " นี้อะไร ?. " เด็กทั้งหลายบอกเรื่องนั้นแก่พระเถระแล้ว. พระเถระกล่าวว่า " เด็กทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงเหยียบกิ่งไม้นี้. "

พวกเด็ก. พวกกระผมกลัว ขอรับ.

พระเถระ. เราจักกล่าวปัญหา, พวกเจ้าเหยียบเถิด.

เด็กเหล่านั้น เกิดความอุตสาหะด้วยคำของพระเถระ กระทำอย่างนั้น โห่ร้องอยู่ โปรยธุลีขึ้นแล้ว.

นางปริพาชิกามาแล้วดุเด็กเหล่านั้น กล่าวว่า " กิจด้วยปัญหาของเรากับพวกเจ้าไม่มี; เหตุไร พวกเจ้าจึงพากันเหยียบกิ่งไม้ของเรา ? " พวกเด็กกล่าวว่า " พวกเรา อันพระผู้เป็นเจ้าใช้ให้เหยียบ. "

นางปริพาชิกา. ท่านผู้เจริญ ท่านใช้ให้พวกเด็กเหยียบกิ่งไม้ของดิฉันหรือ ?

พระเถระ. เออ น้องหญิง.

นางปริพาชิกา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวปัญหากับดิฉัน.

พระเถระ. ดีละ, เราจักกล่าว.

นางปริพาชิกานั้น ได้ไปสู่สำนักของพระเถระเพื่อถามปัญหาในเวลาเงาไม้เจริญ (คือเวลาบ่าย). ทั่วทั้งเมือง ลือกระฉ่อนกันว่า " พวกเราจักฟังถ้อยคำของ ๒ บัณฑิต. " พวกชาวเมืองไปกับนางปริพาชิกานั้นเหมือนกัน ไหว้พระเถระแล้วนั่ง ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

นางปริพาชิกา กล่าวกะพระเถระว่า " ท่านผู้เจริญ ดิฉันจักถามปัญหากะท่าน. "

พระเถระ. ถามเถิด น้องหญิง.

นางถามวาทะพันหนึ่งแล้ว. พระเถระแก้ปัญหาที่นางถามแล้ว ๆ.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะนางว่า " ปัญหาของท่านมีเท่านี้, ปัญหาแม้อื่นมีอยู่หรือ ? "

นางปริพาชิกา. มีเท่านี้แหละ ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. ท่านถามปัญหาเป็นอันมาก, แม้เราจักถามสักปัญหาหนึ่ง, ท่านจักแก้ได้หรือไม่ ?

นางปริพาชิกา. ดิฉันรู้ก็จักแก้, จงถามเถิด ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ ถามปัญหาว่า " อะไร ? ชื่อว่าหนึ่ง. " นางปริพาชิกานั้น ไม่รู้ว่า " ปัญหานี้ ควรแก้อย่างนี้ " จึงถามว่า " นั่นชื่อว่าอะไร ? ท่านผู้เจริญ "

พระเถระ. ชื่อพุทธมนต์ น้องหญิง.

นางปริพาชิกา. ท่านจงให้พุทธมนต์นั้น แก่ดิฉันบ้าง ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. หากว่า ท่านจักเป็นเช่นเรา, เราจักให้.

นางปริพาชิกา. ถ้าเช่นนั้น ขอท่านยังดิฉันให้บรรพชาเถิด.

พระเถระ บอกแก่นางภิกษุณีทั้งหลายให้บรรพชาแล้ว. นางครั้นได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว มีชื่อว่ากุณฑลเกสีเถรี บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายโดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น.

[ชนะกิเลสประเสริฐ]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " การฟังธรรมของนางกุณฑลเกสีเถรีไม่มีมาก, กิจแห่งบรรพชิตของนางถึงที่สุดแล้ว, ได้ยินว่า นางทำมหาสงครามกับโจรคนหนึ่งชนะแล้วมา. "

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า " ถ้อยคำชื่อนี้. " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่านับธรรมที่เราแสดงแล้วว่า ' น้อยหรือมาก ' บทที่ไม่เป็นประโยชน์แม้ ๑๐๐ บทไม่ประเสริฐ, ส่วนบทแห่งธรรมแม้บทเดียวประเสริฐกว่าเทียว; อนึ่ง เมื่อบุคคลชนะโจรที่เหลือ หาชื่อว่าชนะไม่. ส่วนบุคคลชนะโจรคือกิเลส อันเป็นไปภายในนั่นแหละ จึงชื่อว่าชนะ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ก็ผู้ใด พึงกล่าวกถาตั้ง ๑๐๐ ซึ่งไม่ประกอบ

ด้วยบทเป็นประโยชน์; บทแห่งธรรมบทเดียว ที่บุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า (การกล่าวกถาตั้ง ๑๐๐ ของผู้นั้น). ผู้ใด พึง ชนะมนุษย์พันหนึ่งคูณด้วยพันหนึ่ง (คือ ๑ ล้าน) ในสงคราม ผู้นั้น หาชื่อว่า เป็นยอด แห่งชนผู้ชนะในสงครามไม่, ส่วนผู้ใดชนะตน คนเดียวได้, ผู้นั้นแล เป็นยอดแห่งผู้ชนะ ใน สงคราม. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **คาถา สตํ** ความว่า ก็บุคคลใด พึงกล่าวคาถากำหนดด้วย ๑๐๐ คือเป็นอันมาก. บาทพระคาถาว่า **อนตฺถปทสญฺหิตา** ความว่า ประกอบด้วยบททั้งหลายอันไม่มีประโยชน์ ด้วยอำนาจพรรณนาอากาศเป็นต้น.

บทที่ปฏิสังยุตด้วยธรรมมีขันธ์เป็นต้น สำเร็จประโยชน์ ชื่อว่า บทธรรม. บรรดาธรรม ๔ ที่พระศาสดาตรัสไว้อย่างนี้ว่า " ปริพาชก ทั้งหลาย บทธรรม ๔ เหล่านี้; ๔ คืออะไรบ้าง ? ปริพาชกทั้งหลาย คือบทธรรมคือความไม่เพ่งเล็ง, บทธรรมคือความไม่ปองร้าย, บทธรรม คือความระลึกชอบ, บทธรรมคือความตั้งใจไว้ชอบ, บทธรรมแม้บท เดียวประเสริฐกว่า. "

บาทพระคาถาว่า **โย สหสฺสํ สหสฺเสน** ความว่า ผู้ใดคือนักรบในสงคราม พึงชนะมนุษย์พันหนึ่งซึ่งคูณด้วยพัน ในสงครามครั้งหนึ่ง ได้แก่ชนะมนุษย์ ๑๐ แสนแล้ว พึงนำชัยมา, แม้ผู้นี้ ก็หาชื่อว่า เป็นยอดแห่งชนทั้งหลายผู้ชนะในสงครามไม่.

บาทพระคาถาว่า **เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ** ความว่า ส่วนผู้ใดพิจารณา กัมมัฏฐานอันเป็นไปในภายใน ในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน พึงชนะตน ด้วยการชนะกิเลสมีโลภเป็นต้น ของตนได้.

บาทพระคาถาว่า **ส เว สงฺคามชุตฺตโม** ความว่า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นยอด คือประเสริฐ แห่งชนทั้งหลายผู้ชนะในสงคราม ได้แก่เป็นนักรบเยี่ยมในสงคราม.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี จบ.

๔. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์* [๘๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนัตถ-ปุจฉกพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตา หเว "** เป็นต้น.

[ความฉิบหายย่อมมีแก่ผู้เสพกรรม ๖ อย่าง]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นคิดว่า " พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียวหรือหนอแล ? หรือทรงทราบแม้สิ่งมิใช่ประโยชน์; เราจักทูลถามพระองค์ " ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามว่า " พระเจ้าข้า พระองค์เห็นจะทรงทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว, ไม่ทรงทราบสิ่งที่มิใช่ประโยชน์. "

พระศาสดา. พราหมณ์ เรารู้ทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งสิ่งที่มิใช่ประโยชน์

พราหมณ์. ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์จงตรัสบอกสิ่งที่มิใช่ประโยชน์แก่ข้าพระองค์เถิด.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสพระคาถานี้ แก่พราหมณ์นั้นว่า

" การนอนจนตะวันขึ้น (นอนตื่นสาย) ความ
เกียจคร้าน ความดุร้าย การผลัดวันประกันพรุ่ง[๑]
การเดินทางแห่งคนเดียว การเข้าไปเสพภรรยา
ของผู้อื่น พราหมณ์ ท่านจงเสพกรรม ๖ อย่าง

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. ทีฆโสตฺติยํ หมายความว่า การผัดเพี้ยนกาลเวลา, การผลัดวันประกันพรุ่ง.

นี้เถิด, สิ่งมิใช่ประโยชน์ [ความฉิบหาย] จักมี

แก่ท่าน."

พราหมณ์ฟังพระพุทธดำรัสนั้นแล้ว ได้ให้สาธุการว่า "ดีละ ดีละ ท่านผู้เป็นอาจารย์ของคณะ ท่านผู้เป็นใหญ่ในคณะ, พระองค์เทียว ย่อมทรงทราบทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งสิ่งที่มิใช่ประโยชน์."

พระศาสดา. อย่างนั้น พราหมณ์, ขึ้นชื่อว่าผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งมิใช่ประโยชน์ เช่นกับด้วยเราไม่มี.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของพราหมณ์นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า "พราหมณ์ ท่านเป็นอยู่ (เลี้ยงชีพ) ด้วยการงาน อะไร ?"

พราหมณ์. ด้วยการงานคือการเล่นสะกา (การพนัน) พระโคดม ผู้เจริญ.

พระศาสดา. ก็ท่านชนะหรือแพ้เล่า ?

[ชนะตนเป็นการประเสริฐ]

เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า "ชนะบ้าง แพ้บ้าง" ดังนี้แล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า "พราหมณ์ นั่นยังมีประมาณน้อย, ขึ้นชื่อว่าความชนะของบุคคลผู้ชนะผู้อื่นไม่ประเสริฐ; ส่วนผู้ใดชนะตนได้ ด้วยชนะกิเลส, ความชนะของผู้นั้นประเสริฐ; เพราะว่าใคร ๆ ไม่อาจทำความชนะนั้นให้กลับพ่ายแพ้ได้" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ตนนั่นแล บุคคลชนะแล้ว ประเสริฐ, ส่วน
หมู่สัตว์นอกนี้ บุคคลชนะแล้ว ไม่ประเสริฐ
เลย, (เพราะ) เมื่อบุรุษฝึกตนแล้ว ประพฤติ
สำรวมเป็นนิตย์, เทวดา คนธรรพ์ มาร พร้อม
ทั้งพรหม พึงทำความชนะของสัตว์เห็นปาน
นั้น ให้กลับแพ้ไม่ได้เลย. "

[แก้อรรถ]

ในพระคาถานั้น ศัพท์ว่า **หเว** เป็นนิบาต.

ศัพท์ว่า **ชิตํ** เป็นลิงควิปัลลาส. ความว่า ตนอันบุคคลชนะแล้วด้วยความชนะกิเลสของตน ประเสริฐ.

บาทพระคาถาว่า **ยา จายํ อิตรา ปชา** ความว่า ส่วนหมู่สัตว์นี้ใด คือ ที่เหลือ พึงเป็นผู้อันเขาชนะ ด้วยการเล่นสะกาก็ดี ด้วยการฉ้อทรัพย์ก็ดี ด้วยการครอบงำพลในสงครามก็ดี, ความชนะที่บุคคลผู้ชนะหมู่สัตว์นั้นชนะแล้ว ไม่ประเสริฐ.

ถามว่า " ก็เหตุไร ? ความชนะนั้นเท่านั้นประเสริฐ, ความชนะนี้ไม่ประเสริฐ. "

แก้ว่า " เพราะเมื่อบุรุษฝึกตนแล้ว ฯ ล ฯ ของสัตว์เห็นปานนั้นให้กลับแพ้ไม่ได้. "

พระศาสดาตรัสคำนี้ไว้ว่า " เพราะว่า เมื่อบุรุษผู้ชื่อว่าฝึกตนแล้ว เพราะเป็นผู้ไร้กิเลส ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน มีปกติประพฤติสำรวม

ทางกายเป็นต้นเป็นนิตย์, เทวดาก็ดี คนธรรพ์ก็ดี ก็หรือมารพร้อมทั้งพรหม แม้พากเพียรพยายามอยู่ว่า 'เราจักทำความชนะของผู้นั้นให้กลับแพ้, จักทำกิเลสทั้งหลายที่เขาละได้ด้วยมรรคภาวนาให้เกิดอีก, ก็ไม่พึงอาจเลย เพื่อจะทำ (ความชนะ) ของสัตว์เห็นปานนั้น คือผู้สำรวมแล้ว ด้วยการสำรวมทางกายเป็นต้นเหล่านี้ ให้กลับแพ้ เหมือนผู้แพ้ด้วยทรัพย์เป็นต้นแล้วเป็นปรปักษ์ ชนะผู้คนนอกนี้ชนะแล้ว พึงทำให้กลับแพ้อีก ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์ จบ.

๕. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ* [๘๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" มาเส มาเส "** เป็นต้น.

[พระเถระพาลุงไปเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พระเถระ ไปสู่สำนักของพราหมณ์นั้นแล้ว ถามว่า " พราหมณ์ ท่านทำกุศลอะไร ๆ บ้างหรือหนอแล ? "

พราหมณ์. ทำ ขอรับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร ?

พราหมณ์. ผมให้ทานด้วยบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง ทุก ๆ เดือน.

พระเถระ. ให้แก่ใคร.

พราหมณ์. ให้แก่พวกนิครนถ์ ขอรับ.

พระเถระ. ปรารถนาอะไร ?

พราหมณ์. พรหมโลก ขอรับ.

พระเถระ. ก็นี้เป็นทางแห่งพรหมโลกหรือ ?

พราหมณ์. อย่างนั้น ขอรับ.

พระเถระ. ใครกล่าวอย่างนี้ ?

พราหมณ์. พวกอาจารย์ผมกล่าว ขอรับ.

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

พระเถระกล่าวว่า " ท่านไม่รู้ทางแห่งพรหมโลกทีเดียว, แม้พวกอาจารย์ของท่านก็ไม่รู้: พระศาสดาพระองค์เดียวเท่านั้น ทรงรู้ มาเถิด พราหมณ์, ฉันจะทูลอาราธนาให้พระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่ท่าน " ดังนี้แล้ว พาพราหมณ์นั้น นำไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นว่า " พราหมณ์ผู้นี้ กล่าวอย่างนี้ พระเจ้าข้า " แล้วกราบทูลว่า " ดีละหนอ ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่พราหมณ์นั้น. "

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า " ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ? พราหมณ์ " เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า " อย่างนั้น พระโคดมผู้เจริญ " จึงตรัสว่า " พราหมณ์ การแลดูสาวกของเราด้วยจิตอันเลื่อมใสเพียงครู่เดียว หรือการถวายอาหารวัตถุเพียงภิกษาทัพพีเดียว มีผลมากแม้กว่าทานที่ท่านเมื่อให้อย่างนั้น ให้แล้วตั้ง ๑๐๐ ปี " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ผู้ใด พึงบูชาด้วยทรัพย์พันหนึ่งทุก ๆ เดือน
สิ้น ๑๐๐ ปี, ส่วนการบูชานั่นแล ของผู้
ที่พึงบูชาท่านผู้มีตนอบรมแล้วคนเดียว แม้ครู่
หนึ่ง ประเสริฐกว่าการบูชาของผู้นั้น, การบูชา
สิ้น ๑๐๐ ปี จะประเสริฐอะไรเล่า ? "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหสฺเสน** ความว่า ด้วยการบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง.

บาทพระคาถาว่า **โย ยเช สตํ สมํ** ความว่า ผู้ใดเมื่อบริจาคทรัพย์พันหนึ่งทุก ๆ เดือน พึงให้ทานแก่โลกิยมหาชน สิ้น ๑๐๐ ปี.

บาทพระคาถาว่า **เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ** ความว่า ส่วนผู้ใดพึงบูชาท่านผู้มีตนบ่มแล้ว ด้วยอำนาจแห่งคุณผู้เดียว โดยที่สุดเบื้องต่ำเป็นพระโสดาบัน โดยที่สุดเบื้องสูงเป็นพระขีณาสพ ผู้มาถึงแทบประตูเรือน ด้วยอำนาจถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ด้วยอำนาจการถวายอาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้ หรือด้วยเพียงถวายผ้าเนื้อหยาบ, บูชาของผู้นั้นนั่นแล ประเสริฐ คือล้ำเลิศ ได้แก่สูงสุด กว่าความบูชาอันบุคคลนอกนี้บูชาแล้วสิ้น ๑๐๐ ปี.

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์นั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๖. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ* [๘๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภหลานของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชนฺตุ "**

[พระเถระพาหลานไปเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า พระเถระเข้าไปหาหลานแม้นั้นแล้ว ถามว่า " พราหมณ์ เธอทำกุศลหรือ ? "

พราหมณ์. อย่างนั้น ขอรับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร ?

พราหมณ์. ฆ่าสัตว์เลี้ยงตัวหนึ่งแล้วบำเรอไฟทุก ๆ เดือน.

พระเถระ. ทำอย่างนั้น เพื่ออะไร ?

พราหมณ์. เขาว่า นั่นเป็นทางแห่งพรหมโลก.

พระเถระ. ใคร ว่าอย่างนั้น ?

พราหมณ์. พวกอาจารย์ของกระผม ขอรับ.

พระเถระ กล่าวว่า " เธอไม่รู้ทางแห่งพรหมโลกเลย, แม้พวกอาจารย์ของเธอก็ไม่รู้, มาเถิด, เราจักไปสำนักของพระศาสดา " ดังนี้แล้ว นำหลานนั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา ทูลเรื่องนั้นแล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่พราหมณ์นี้. "

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ៩ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า " ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ? " เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า " อย่างนั้น พระโคดมผู้เจริญ " จึงตรัสว่า " พราหมณ์ การบำเรอไฟของท่านผู้บำเรอไฟอย่างนั้น ตั้ง ๑๐๐ ปี ย่อมไม่ถึงแม้การบูชาสาวกของเรา เพียงขณะเดียว " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็สัตว์ใด พึงบำเรอไฟในป่า ตั้ง ๑๐๐ ปี,
ส่วนเขา พึงบูชาท่านผู้มีตนอบรมแล้วผู้เดียว
แม้ครู่หนึ่ง, การบูชานั้นนั่นแลประเสริฐกว่า
(การบูชาตั้ง ๑๐๐ ปีของสัตว์นั้น) การบูชา ๑๐๐
ปี จะประเสริฐอะไรเล่า ? "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชนฺตุ** นี้ เป็นชื่อของสัตว์. บาทพระคาถาว่า **อคฺคึ ปริจเร วเน** ความว่า แม้เข้าไปสู่ป่า ด้วยปรารถนาความเป็นผู้ไม่มีธรรมเครื่องเนิ่นช้า พึงบำเรอไฟในป่านั้น.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำที่มีในก่อนนั่นแล.

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลุโสดาปัตติผล, แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๗. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ* [๘๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยงฺกิญฺจิ ยิฏฺฐญฺจ "** เป็นต้น.

[พระเถระพาสหายไปเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่าพระเถระเข้าไปหาพราหมณ์แม้นั้นแล้ว ถามว่า " พราหมณ์ ท่านทำกุศลบางอย่างหรือ ? "

พราหมณ์. อย่างนั้น ขอรับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร ?

พราหมณ์. บูชายัญอย่างที่เขาบูชากัน.

ทราบว่า ครั้งนั้น ชนทั้งหลายย่อมบูชายัญนั้น ด้วยการบริจาคอย่างมาก. ต่อแต่นี้ พระเถระถามโดยนัยก่อนนั่นแล แล้วนำพราหมณ์นั้นไปยังสำนักของพระศาสดา ทูลเรื่องนั้นแล้ว กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลก แก่พราหมณ์นี้. "

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า " ได้ยินว่าอย่างนั้นหรือ ? พราหมณ์ " เมื่อพราหมณ์ทูลรับรองว่า " อย่างนั้น " แล้ว จึงตรัสว่า " พราหมณ์

*พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ทานที่ท่านบูชายัญอย่างที่เขาบูชากัน ให้แก่โลกิยมหาชนตั้งปี ย่อมไม่ถึงแม้เพียงส่วน ๔ แห่งกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลาย ผู้ไหว้สาวกของเราด้วยจิตที่เลื่อมใส " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ผู้มุ่งบุญ พึงบูชายัญและทำบำบวงอย่างใด
อย่างหนึ่งในโลก ตลอดปี, ทานนั้นแม้ทั้งหมด
ไม่ถึงส่วน ๔, การอภิวาทในท่านผู้ดำเนินตรง
ประเสริฐสุด. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยงฺกิญฺจิ** นี้ เป็นคำรวบถือไม่มีส่วนเหลือ. บทว่า **ยิฏฺฐํ** ได้แก่ ทานที่เขาให้ด้วยอำนาจการทำมงคลเป็นต้น โดยมาก. บทว่า **หุตํ** ได้แก่ ทานเพื่อแขกที่เขาจัดแจงทำและทานที่เขาเชื่อกรรมและผลของกรรมทำ.

สองบทว่า **สํวจฺฉรํ ยเชถ** ความว่า พึงให้ทานมีประการดังกล่าวแล้ว แก่โลกิยมหาชน แม้ในจักรวาลทั้งสิ้น ตลอดปีหนึ่งไม่มีระหว่างเลย. บทว่า **ปุญฺญเปกฺโข** ได้แก่ ผู้ปรารถนาบุญ. บทว่า **อุชฺชุคเตสุ** ความว่า ในพระโสดาบัน โดยที่สุดอย่างต่ำ ในพระขีณาสพ โดยที่สุดอย่างสูง.

คำนี้ เป็นคำที่พระศาสดาตรัสว่าไว้ว่า " ทานนั้นทั้งหมด ไม่ถึงแม้ส่วนที่ ๔ จากผลแห่งกุศลเจตนา ของผู้น้อมสรีระไหว้ ด้วยจิต

ที่เลื่อมใส เห็นปานนั้น; เพราะฉะนั้น การอภิวาทในท่านผู้ดำเนินตรงเท่านั้น ประเสริฐสุด."

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องอายุวัฒนกุมาร* [๘๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยทีฆลัมพิกนคร ประทับอยู่ ณ กุฎีในป่า[๑] ทรงปรารภกุมารผู้มีอายุยืน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อภิวาทนสีลิสฺส "** เป็นต้น.

[พราหมณ์ ๒ สหายออกบวช]

ได้ยินว่า พราหมณ์ ๒ คนชาวทีฆลัมพิกนคร บวชในลัทธิภายนอก บำเพ็ญตบะสิ้นกาลนาน ๔๘ ปี. บรรดาพราหมณ์ ๒ คนนั้น คนหนึ่งคิดว่า " ประเพณีของเราจักเสื่อมเสีย, เราจักสึก " ดังนี้แล้ว จึงขายบริขารตบะที่ตนทำไว้แก่คนเหล่าอื่น ได้ภรรยาพร้อมด้วยโค ๑๐๐ ตัว และทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ให้ตั้งไว้เป็นกองทุน. ครั้งนั้น ภรรยาของเขาคลอดเด็ก.

ส่วนสหายของเขานอกจากนี้ไปสู่ต่างถิ่นแล้ว ก็กลับมาสู่นครนั้นอีกนั่นแล. เขาได้ยินความที่สหายนั้นมา จึงได้พาบุตรและภรรยาไปเพื่อต้องการเยี่ยมสหาย, ครั้นถึงแล้วให้บุตรในมือของมารดาแล้วก็ไหว้เองก่อน. แม้มารดาให้บุตรในมือของบิดาแล้วก็ไหว้. สหายนั้นกล่าวว่า " ขอท่านจงเป็นผู้มีอายุยืน " แต่เมื่อมารดาบิดาให้บุตรไหว้แล้ว, สหายนั้นได้นิ่งเสีย.

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. กุฏิกศัพท์ แปลว่า กระท่อม ก็มี คำว่า อรญฺญกุฏิกายํ คงเป็นกระท่อมที่เขาสร้างไว้ในป่า ไม่ใช่สถานที่ประทับยั่งยืน เป็นที่ประทับชั่วคราว.

[พราหมณ์ถามเหตุที่สหายไม่ให้พรแก่บุตร]

ลำดับนั้น เขากล่าวกะสหายนั้นว่า " ผู้เจริญ ก็เพราะเหตุไร ? เมื่อผมไหว้ ท่านจึงกล่าวว่า ' ขอท่านจงเป็นผู้มีอายุยืน. ' ในเวลาที่เด็กนี้ไหว้ ไม่กล่าวคำอะไร ๆ ? "

สหาย. พราหมณ์ อันตรายอย่างหนึ่งของเด็กนี้มีอยู่.

พราหมณ์. เด็กจักเป็นอยู่ตลอดกาลเท่าไร ? ขอรับ.

สหาย. ๗ วัน พราหมณ์.

พราหมณ์. เหตุเป็นเครื่องป้องกัน มีไหม ? ขอรับ.

สหาย. เราไม่รู้เหตุเป็นเครื่องป้องกัน.

พราหมณ์. ก็ใครพึงรู้เล่า ? ขอรับ.

สหาย. พระสมณโคดม, ท่านจงไปสำนักของพระสมณโคดมนั้นแล้วถามเถิด.

พราหมณ์. ผมไปในที่นั้น กลัวแต่การเสื่อมแห่งตบะ.

สหาย. ถ้าความรักในบุตรของท่านมีอยู่, ท่านอย่าคิดถึงการเสื่อมแห่งตบะ จงไปสำนักของพระสมณโคดมนั้น ถามเถิด.

[พราหมณ์ไปเฝ้าพระศาสดา]

พราหมณ์นั้นไปสู่สำนักของพระศาสดาไหว้เองก่อน. พระศาสดาตรัสว่า " ท่านจงมีอายุยืน. " แม้ในเวลาที่ปชาบดีไหว้ ก็ตรัสแก่นางอย่างนั้นเหมือนกัน ในเวลาที่เขาให้บุตรไหว้ได้ทรงนิ่งเสีย. เขาทูลถามพระศาสดาโดยนัยก่อนนั่นแล แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์แก่เขา

อย่างนั้นเหมือนกัน.

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นไม่แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ จึงเทียบเคียงมนต์ของตนกับพระสัพพัญญุตญาณ, แต่ไม่รู้อุบายเครื่องป้องกัน.

[พระศาสดาตรัสบอกอุบายเครื่องป้องกัน]

พราหมณ์ทูลถามพระศาสดาว่า " ก็อุบายเครื่องป้องกันมีอยู่หรือ ? พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. พึงมี พราหมณ์.

พราหมณ์. พึงมีอย่างไร ?

พระศาสดา. ถ้าท่านพึงอาจเพื่อทำมณฑปใกล้ประตูเรือนของตน ให้ทำตั่งไว้ตรงกลางมณฑปนั้น แล้วปูอาสนะไว้ ๘ หรือ ๑๖ ที่ล้อมรอบตั่งนั้น ให้สาวกของเรานั่งบนอาสนะเหล่านั้น ให้ทำพระปริตร ๗ วันไม่มีระหว่าง, อันตรายของเด็กนั้นพึงเสื่อมไป ด้วยอุบายอย่างนี้.

พราหมณ์. พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์อาจทำมณฑปเป็นต้นได้, แต่จักได้สาวกของพระองค์อย่างไร ?

พระศาสดา. เมื่อท่านทำกิจเท่านี้แล้ว เราจักส่งสาวกของเราไป.

พราหมณ์ทูลรับว่า " ดีละ พระโคดมผู้เจริญ " แล้วทำกิจนั้นทั้งหมดใกล้ประตูเรือนของตนแล้ว ได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

[พวกภิกษุไปสวดพระปริตร]

พระศาสดาทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป. ภิกษุเหล่านั้นไปนั่งในมณฑป

นั้น. พราหมณ์สามีภรรยาให้เด็กนอนบนตั่งแล้ว. ภิกษุทั้งหลายสวดพระปริตร ๗ คืน ๗ วัน ไม่มีระหว่าง. ในวันที่ ๗ พระศาสดาเสด็จมาเอง. เมื่อพระศาสดานั้นเสด็จไปแล้ว. พวกเทวดาในจักรวาลทั้งสิ้นประชุมกันแล้ว.

ก็อวรุทธกยักษ์ตนหนึ่งบำรุงท้าวเวสสวัณ ๑๒ ปี เมื่อจะได้พรจากสำนักท้าวเวสสวัณนั้น ได้ว่า " ในวันที่ ๗ จากวันนี้ ท่านพึงจับเอาเด็กนี้; " เพราะฉะนั้น ยักษ์ตนนั้นจึงได้มายืนอยู่. ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จไปในมณฑปนั้น, เมื่อพวกเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน. พวกเทวดาผู้มีศักดิ์น้อยลดถอยไป ไม่ได้โอกาสหลีกไปตลอด ๑๒ โยชน์ ถึงอวุทธกยักษ์ก็ได้หลีกไปยืนอย่างนั้นเหมือนกัน.

[เด็กพ้นอันตรายกลับมีอายุยืน]

แม้พระศาสดาได้ทรงทำพระปริตรตลอดคืนยังรุ่ง. เมื่อ ๗ วันล่วงแล้ว, อวรุทธกยักษ์ไม่ได้เด็ก. ก็ในวันที่ ๘ เมื่ออรุณพอขึ้นเท่านั้น, สองสามีภรรยานำเด็กมาให้ถวายบังคมพระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า " ขอเจ้าจงมีอายุยืนเถิด. "

พราหมณ์. ๑๒๐ ปี พราหมณ์.

ลำดับนั้น ๒ สามีภรรยาขนานนามเด็กนั้นว่า " อายุวัฒนกุมาร. " อายุวัฒนกุมารนั้น เติบโตแล้ว อันอุบาสก ๕๐๐ คนแวดล้อมเที่ยวไป.

[การกราบไหว้ท่านผู้มีคุณทำให้อายุยืน]

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มี

อายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดู, ได้ยินว่า อายุวัฒนกุมารพึงตายในวันที่ ๗, บัดนี้อายุวัฒนกุมารนั้น (ดำรงอยู่ ๑๒๐ ปี) อันอุบาสก ๕๐๐ คนแวดล้อมเที่ยวไป; เหตุเครื่องเจริญอายุของสัตว์เหล่านี้ เห็นจะมี."

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อายุเจริญอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่, ก็สัตว์เหล่านี้ไหว้ท่านผู้มีพระคุณ ย่อมเจริญด้วยเหตุ ๔ ประการ พ้นจากอันตราย, ดำรงอยู่จนตลอดอายุทีเดียว " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ
เจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อม
ท่านผู้เจริญเป็นนิตย์. "

[แก้อรรถ]

บรรดาทบทเหล่านั้น บทว่า **อภิวาทนสีลิสฺส** คือ ผู้ไหว้เป็นปกติ ได้แก่ ผู้ขวนขวายกิจคือการไหว้เนือง ๆ. บทว่า **วุฑฺฒาปจายิโน** ความว่า แก่คฤหัสถ์ผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้แม้ในภิกษุหนุ่มและสามเณรบวชในวันนั้น, ก็หรือแก่บรรพชิตผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้ในท่านผู้แก่กว่าโดยบรรพชาหรือโดยอุปสมบท (หรือ) ในท่านผู้เจริญด้วยคุณ.

สองบทว่า **จตฺตาโร ธมฺมา** ความว่า เมื่ออายุเจริญอยู่, อายุนั้น

ย่อมเจริญสิ้นกาลเท่าใด, ธรรมทั้งหลายแม้นอกนี้ ก็เจริญสิ้นกาลเท่านั้นเหมือนกัน, ด้วยว่าผู้ใดทำกุศลที่ยังอายุ ๕๐ ปี ให้เป็นไป, อันตรายแห่งชีวิตของผู้นั้นพึงบังเกิดขึ้นแม้ในกาลมีอายุ ๒๕ ปี; อันตรายนั้นย่อมระงับเสียได้ ด้วยความเป็นผู้กราบไหว้เป็นปกติ. ผู้นั้นย่อมดำรงอยู่ได้จนตลอดอายุทีเดียว. แม้วรรณะเป็นต้นของผู้นั้น ย่อมเจริญพร้อมกับอายุแล.

นัยแม้ยิ่งกว่านี้ ก็อย่างนี้แล.

ก็ชื่อว่าการเจริญแห่งอายุ ที่เป็นไปโดยไม่มีอันตราย หามีไม่.

ในเวลาจบเทศนา อายุวัฒนกุมาร ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลพร้อมกับอุบาสก ๕๐๐ แล้ว, แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอายุวัฒนกุมาร จบ.

๙. เรื่องสังกิจจสามเณร* [๘๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสังกิจจ-สามเณร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ สุสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[กุลบุตร ๓๐ คนออกบวช]

ได้ยินว่า กุลบุตรประมาณ ๓๐ คนในกรุงสาวัตถี ฟังธรรมกถาแล้ว บวชถวายชีวิตในศาสนาของพระศาสดา. ภิกษุเหล่านั้นอุปสมบท[๑] ได้ ๕ พรรษา เข้าไปเฝ้าพระศาสดา สดับธุระ ๒ ประการ คือ " คันถธุระ วิปัสสนาธุระ " ไปทำอุตสาหะในคันถธุระ เพราะเป็นผู้บวชในเวลาเป็นคนแก่ มีความประสงค์จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัตแล้ว จึงทูลอำลาพระศาสดาว่า " ข้าพระองค์จักไปสู่แดนป่าแห่งหนึ่ง พระเจ้าข้า. "

พระศาสดาตรัสถามว่า " พวกเธอจักไปยังที่ไหน ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " สถานที่ชื่อโน้น, " ได้ทรงทราบว่า " ภัยจักเกิดขึ้นในที่นั้นแก่ภิกษุเหล่านั้น เพราะอาศัยคนกินเดนคนหนึ่ง, ก็แต่ว่าเมื่อสังกิจจสามเณรไปแล้ว ภัยนั้นจักระงับ. เมื่อเป็นเช่นนั้นกิจบรรพชิตของภิกษุเหล่านั้น จักถึงความบริบูรณ์. "

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. อุปสมฺปทาย ปญฺจวสฺสา หุตฺวา เป็นผู้มีพรรษา ๕ โดยการอุปสมบท.

[ประวัติของสังกิจจสามเณร]

สามเณรของพระสารีบุตรเถระชื่อสังกิจจสามเณร มีอายุ ๗ ปี โดยกำเนิด. ได้ยินว่า มารดาของสังกิจจสามเณรนั้น เป็นธิดาของตระกูลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี. เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้อง มารดานั้นได้ทำกาละในขณะนั้นนั่นเอง ด้วยความเจ็บไข้อย่างหนึ่ง. เมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่ เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไป เว้นแต่เนื้อท้อง. ลำดับนั้น พวกสัปเหร่อยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิงตะกอน แทงด้วยหลาวเหล็กในที่ ๒ - ๓ แห่ง. ปลายหลาวเหล็กกระทบหางตาของทารก. พวกสัปเหร่อแทงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านนั่นแลแล้วหลีกไป. ส่วนเนื้อท้องไหม้แล้ว. ส่วนทารกได้เป็นเช่นกับรูปทองคำบนกองถ่าน เหมือนนอนอยู่ในกลีบแห่งดอกบัว. แท้จริง สัตว์ผู้มีในภพเป็นที่สุด แม้ถูกภูเขาสิเนรุทับอยู่ ชื่อว่ายังไม่บรรลุพระอรหัตแล้วสิ้นชีวิตไม่มี. ในวันรุ่งขึ้น พวกสัปเหร่อมาด้วยคิดว่า " จักดับเชิงตะกอน " เห็นทารกนอนอยู่อย่างนั้น เกิดอัศจรรย์และแปลกใจ คิดว่า " ชื่ออย่างไรกัน ? เมื่อสรีระทั้งสิ้นถูกเผาอยู่บนฟืนเท่านี้ ทารกไม่ไหม้แล้ว, จักมีเหตุอะไรกันหนอ ? " จึงอุ้มเด็กนั้นนำไปภายในบ้านแล้ว ถามพวกหมอทายนิมิต. พวกหมอทายนิมิตพูดว่า " ถ้าทารกนี้ จักอยู่ครองเรือน, พวกญาติตลอด ๗ เครือสกุล จักไม่ยากจน; ถ้าจักบวช, จักเป็นผู้อันสมณะ ๕๐๐ รูปแวดล้อมเที่ยวไป. " พวกญาติขนานชื่อว่า " สังกิจจะ " เพราะหางตาของเขาแตกด้วยขอเหล็ก.

สมัยอื่น เด็กนั้นปรากฏว่า " สังกิจจะ. " ครั้งนั้น พวกญาติเลี้ยงเขาไว้ ด้วยปรึกษากันว่า " ช่างเถิด, ในเวลาที่เขาเติบโตแล้วพวกเราจะให้เขาบวชในสำนักพระสารีบุตรผู้เป็นเจ้าของเรา. " ในเวลาที่ตนมีอายุได้ ๗ ขวบ สังกิจจะนั้นได้ยินคำพูดของพวกเด็ก ๆ ว่า " ในเวลาที่เจ้าอยู่ในท้อง มารดาของเจ้าได้กระทำกาละแล้ว, เมื่อสรีระมารดาของเจ้านั้นแม้ถูกเผาอยู่, เจ้าก็ไม่ไหม้ " จึงบอกแก่พวกญาติว่า " เขาว่าฉันพ้นภัยเห็นปานนั้น, ประโยชน์อะไรของฉันด้วยเรือน. ฉันจักบวช. " ญาติเหล่านั้นรับรองว่า " ดีละพ่อ " แล้วนำไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระได้ถวายด้วยกล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงให้เด็กนี้บวช. พระเถระให้ตจปัญจกกัมมัฏฐานแล้วก็ให้บวช. สามเณรนั้นบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง, ชื่อว่าสังกิจจสามเณรเพียงเท่านี้.

[ทรงรับสั่งให้ภิกษุไปลาพระสารีบุตร]

พระศาสดาทรงทราบว่า " เมื่อสามเณรนี้ไปแล้ว ภัยนั้นจักระงับ, เมื่อเป็นเช่นนั้น กิจแห่งบรรพชิตของภิกษุเหล่านั้น จักถึงความบริบูรณ์ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงอำลาสารีบุตรพี่ชายของพวกเธอแล้วจึงไป. " ภิกษุเหล่านั้น รับว่า " ดีละ " แล้วไปยังสำนักของพระเถระ เมื่อพระเถระถามว่า " อะไร ? ผู้มีอายุ " จึงกล่าวว่า " พวกกระผมเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว มีประสงค์จะเข้าไปป่าจึงทูลอำลา, เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาจึงตรัส

อย่างนี้แก่พวกกระผมว่า ' พวกเธออำลาพี่ชายของพวกเธอแล้วจึงไป, ' ด้วยเหตุนั้น พวกกระผมจึงมาในที่นี้. "

พระเถระ คิดว่า " ภิกษุเหล่านี้ จักเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงเห็นเหตุอย่างหนึ่งแล้วส่งมาที่นี่, นี่อะไรกันหนอแล ? รู้เรื่องนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ ก็สามเณรของพวกท่านมีหรือ ? "

พวภิกษุ. ไม่มี ท่านผู้มีอายุ.

พระเถระ. ถ้าไม่มี, พวกท่านจงพาสังกิจจสามเณรนี้ไป.

พวกภิกษุ. อย่าเลย ท่านผู้มีอายุ, เพราะอาศัยสามเณร ความกังวลจักมีแก่พวกกระผม, ประโยชน์อะไรด้วยสามเณร สำหรับพวกภิกษุผู้ที่อยู่ในป่า.

พระเถระ. ท่านผู้มีอายุ เพราะอาศัยสามเณรนี้ ความกังวลจักไม่มีแก่พวกท่าน, ก็แต่ว่าเพราะอาศัยพวกท่าน ความกังวลจักมีแก่สามเณรนี้, ถึงพระศาสดาเมื่อจะทรงส่งพวกท่านมายังสำนักเรา ทรงหวังจะส่งสามเณรไปกับพวกท่านจึงทรงส่งมา, พวกท่านจงพาสามเณรนี้ไปเถิด.

[ภิกษุ ๓๐ รูปไปทำสมณธรรม]

ภิกษุเหล่านั้นรับว่า " ดีละ " รวมเป็น ๓๑ คนพร้อมทั้งสามเณร อำลาพระเถระออกจากวิหารเที่ยวจาริกไป บรรลุถึงบ้านหนึ่ง ซึ่งมีพันสกุลในที่สุด ๑๒๐ โยชน์. พวกมนุษย์เห็นภิกษุเหล่านั้นมีจิตเลื่อมใส อังคาสโดยเคารพแล้ว ถามว่า " ท่านเจ้าข้า พวกท่านจะไปไหน ? "

เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า " จะไปตามสถานที่ผาสุกผู้มีอายุ " จึงหมอบลงแทบเท้าอ้อนวอนว่า " ท่านเจ้าข้า เมื่อพวกพระผู้เป็นเจ้าอาศัยบ้านนี้อยู่ตลอดภายในพรรษา, พวกกระผมจะสมาทานศีลห้าทำอุโบสถกรรม. " พระเถระทั้งหลายรับแล้ว. ครั้งนั้น พวกมนุษย์จัดแจงที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน ที่จงกรมและบรรณศาลา ถึงความอุตสหะว่า " วันนี้พวกเรา, พรุ่งนี้ พวกเรา " ได้ทำการบำรุงภิกษุเหล่านั้น.

[พวกภิกษุตั้งกติกากันอยู่จำพรรษา]

ในวันเข้าจำพรรษา พระเถระทั้งหลายทำกติกาวัตรกันว่า " ผู้มีอายุ พวกเราเรียนกัมมัฏฐานในสำนัก ของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่, แต่เว้นความถึงพร้อมด้วยข้อปฏิบัติ พวกเราไม่อาจยังพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้ยินดีได้, อนึ่ง ประตูอบายก็เปิดแล้วสำหรับพวกเราทีเดียว, เพราะฉะนั้น เว้นเวลาภิกษาจารในตอนเช้า และเวลาบำรุงพระเถระตอนเย็น ในกาลที่เหลือ พวกเราจักไม่อยู่ในที่แห่งเดียวกัน ๒ รูป; ความไม่ผาสุกจักมีแก่ท่านผู้ใด, เมื่อท่านผู้นั้นตีระฆัง, พวกเราจักไปสำนักท่านผู้นั้นทำยา; ในส่วนกลางคืนหรือส่วนกลางวันอื่นจากนี้ พวกเราจักไม่ประมาทประกอบกัมมัฏฐานเนือง ๆ. "

[ทุคคตบุรุษมาอาศัยอยู่กับพวกภิกษุ]

เมื่อภิกษุเหล่านั้น ครั้นทำกติกาอย่างนั้นอยู่, บุรุษเข็ญใจคนหนึ่งอาศัยธิดาเป็นอยู่, เมื่อทุพภิกขภัยเกิดขึ้นในที่นั้น, มีประสงค์จะอาศัยธิดาคนอื่นเป็นอยู่ จึงเดินทางไป, แม้พระเถระทั้งหลายเที่ยวไป

บิณฑบาตในบ้าน มาถึงที่อยู่ อาบน้ำในแม่น้ำแห่งหนึ่งในระหว่างทาง นั่งบนหาดทราย ทำภัตกิจ. ในขณะนั้น บุรุษนั้นถึงที่นั้นแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สุดส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น พระเถระทั้งหลายถามเขาว่า " จะไปไหน ? " บุรุษนั้นบอกเนื้อความนั้นแล้ว. พระเถระทั้งหลายเกิดความกรุณาในบุรุษนั้น จึงกล่าวว่า " อุบาสก ท่านหิวจัด, จงไปนำใบไม้มาแล้ว, พวกเราจักให้ก้อนภัตรแก่ท่านรูปละก้อน " เมื่อเขานำใบไม้มาแล้ว; จึงคลุกด้วยแกงและกับ โดยทำนองที่จะฉันด้วยตน ๆ ได้ให้ก้อนภัตรรูปละก้อน. ทราบว่า ธรรมเนียมมีดังนี้ ภิกษุผู้จะให้ภัตรแก่ผู้มาถึงในเวลาฉัน ไม่ให้ภัตรตอนยอด[๑] พึงให้น้อยบ้าง มากบ้างโดยทำนองที่จะฉันด้วยตนนั่นแล; เพราะฉะนั้น ภิกษุแม้เหล่านั้นจึงได้ให้อย่างนั้น. บุรุษนั้นทำภัตกิจแล้วไหว้พระเถระทั้งหลาย ถามว่า " ท่านขอรับ พวกพระผู้เป็นเจ้า ใคร ๆ นิมนต์ไว้หรือ ? "

พวกภิกษุ. ไม่มีการนิมนต์ดอก อุบาสก, พวกมนุษย์ถวายอาหารเช่นนี้แหละทุก ๆ วัน.

ทุคคตบุรุษคิดว่า " เราแม้ขยันขันแข็งทำงานตลอดกาลเป็นนิตย์ ก็ไม่อาจได้อาหารเช่นนี้, ประโยชน์อะไรของเราด้วยการไปที่อื่น, เราจักเป็นอยู่ในสำนักของภิกษุเหลานี้นี่แหละ. " ลำดับนั้น จึงกล่าวกะภิกษุเหล่านี้ว่า " กระผมปรารถนาจะทำวัตตปฏิบัติอยู่ในสำนักของพวกพระผู้เป็นเจ้า. "

พวกภิกษุ. ดีละ อุบาสก.

๑. อนามัฏฐบิณฑบาต ภิกษุละเมิดธรรมเนียมนี้ ท่านปรับอาบัติทุกกฏ.

[ทุคคตบุรุษหนีพวกภิกษุไปเยี่ยมธิดา]

เขาไปที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้นกับภิกษุเหล่านั้น ทำวัตตปฏิบัติเป็นอันดี ยังพวกภิกษุให้รักใคร่อย่างยิ่ง โดยล่วงไป ๒ เดือน ปรารถนาจะไปเยี่ยมธิดา คิดว่า " ถ้าเราจักอำลาพวกพระผู้เป็นเจ้า, พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักไม่ปล่อยเรา, เราจักไม่อำลาละ " ดังนี้แล้ว ก็ไม่บอกแก่ภิกษุเหล่านั้นเลยออกไปแล้ว. ทราบว่า ข้อที่เขาไม่บอกพวกภิกษุหลีกไปเท่านั้น ได้เป็นความพลาดพลั้งอย่างขนาดใหญ่, ก็ในหนทางไปของบุรุษนั้น มีดงอยู่แห่งหนึ่ง. ในวันที่ ๗ เป็นวันของโจร ๕๐๐ คน ผู้ทำการบนบานเทวดาว่า " ผู้ใดจักเข้าสู่ดงนี้, พวกเราจักฆ่าผู้นั้นแล้ว ทำพลีกรรมแด่ท่าน ด้วยเนื้อและเลือดของผู้นั้นแหละ " แล้วอยู่ในดงนั้น.

[เขาถูกโจรจับในกลางดง]

เพราะฉะนั้น ในวันที่ ๗ หัวหน้าโจรขึ้นต้นไม้ตรวจดูพวกมนุษย์ เห็นบุรุษนั้นเดินมา จึงได้ให้สัญญาแก่พวกโจร. โจรเหล่านั้นรู้ความที่บุรุษนั้นเข้าสุ่กลางดง จึงล้อมจับเขา ทำการผูกอย่างมั่นคง สีไฟด้วยไม้สีไฟ ขนฟืนมาก่อเป็นกองไฟใหญ่ เสี้ยมหลาวไว้. บุรุษนั้นเห็นกิริยาโจรเหล่านั้น จึงถามว่า " นาย ในที่นี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นหมูและเนื้อเป็นต้นเลย, เหตุไร พวกท่านจึงทำหลาวนี้ ? "

พวกโจร. พวกเราจักฆ่าเจ้า ทำพลีกรรมแก่เทวดา ด้วยเนื้อและเลือดของเจ้า.

บรุษนั้นถูกมรณภัยคุกคาม มิได้คิดถึงอุปการะนั้นของพวกภิกษุ

เมื่อจะรักษาชีวิตของตนอย่างเดียวเท่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า " นาย ข้าพเจ้าเป็นคนกินเดน กินภัตรที่เป็นเดนเติบโต, ขึ้นชื่อว่าคนกินเดน เป็นคนกาฬกัณณี; ก็พวกพระผู้เป็นเจ้า แม้ออกบวชจากสกุลใดสกุลหนึ่ง เป็นกษัตริย์ทีเดียว; ภิกษุ ๓๑ รูปอยู่ในที่โน้น พวกท่านจงฆ่าภิกษุ เหล่านั้นแล้วทำกรรม, เทวดาของพวกท่านจักยินดี เป็นอย่างยิ่ง."

[พวกโจรไปจับภิกษุเพื่อทำพลีกรรม]

พวกโจรฟังคำนั้นแล้วคิดว่า " คนนี้พูดดี, ประโยชน์อะไร ด้วยคนกาฬกัณณีนี้, พวกเราจักฆ่าพวกกษัตริย์ทำพลีกรรม " ดังนี้ แล้ว จึงกล่าวว่า " มาเถิด, จงแสดงที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้น " แล้วให้เขานั่นแลเป็นผู้นำทาง ถึงที่นั้นแล้ว ไม่เห็นภิกษุในท่าม กลางวิหาร จึงถามเขาว่า " พวกภิกษุไปไหน ?. " เขารู้กติกวัตร ของภิกษุเหล่านั้นเพราะอยู่ถึง ๒ เดือน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า " พวก ภิกษุจักประชุมกันด้วยเสียงระฆัง. " หัวหน้าโจรตีระฆังแล้ว, พวกภิกษุได้ยินเสียงระฆังคิดว่า " ใครตีระฆังผิดเวลา, ความไม่ ผาสุกจักมีแก่ใคร " ดังนี้แล้ว จึงมานั่งบนแผ่นหินที่เขาแต่งตั้งไว้ โดยลำดับตรงกลางวิหาร. พระสังฆเถระแลดูพวกโจรแล้ว ถามว่า " อุบาสก ใครตีระฆังนี้. " หัวหน้าโจรตอบว่า " ข้าพเจ้าเอง ขอรับ. "

พระสังฆเถระ. เพราะเหตุไร ?

หัวหน้าโจร. พวกข้าพเจ้าบนบานเทพดาประจำดงไว้, จัก

จับภิกษุรูป ๑ ไป เพื่อต้องการทำพลีกรรมแก่เทวดานั้น.

[พวกภิกษุยอมตัวให้โจรจับ]

พระมหาเถระฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะพวกภิกษุว่า " ผู้มีอายุ ธรรมดากิจเกิดแก่พวกน้อง ๆ ผู้เป็นพี่ชายต้องช่วยเหลือ, ผมจักสละชีวิตของตนเพื่อพวกท่าน ไปกับโจรเหล่านี้, ขออันตรายจงอย่ามีแก่ทุก ๆ ท่าน, พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมเถิด." พระอนุเถระกล่าวว่า " ท่านขอรับ ธรรมดากิจของพี่ชายย่อมเป็นภาระของน้องชาย, กระผมจักไป, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด." โดยอุบายนี้ ชนแม้ทั้ง ๓๐ ลุกขึ้นพูดเป็นลำดับว่า " ผมเอง ผมเอง." ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุทั้งหมดไม่เป็นบุตรของมารดาเดียวกันเลย, ไม่เป็นบุตรของบิดาเดียวกัน, ทั้งยังไม่สิ้นราคะ, แต่กระนั้นก็ยอมเสียสละชีวิตตามลำดับ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุที่เหลือ; บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าสามารถกล่าวว่า " ท่านไปเถิด " มิได้มีเลย.

[สังกิจจสามเณรยอมมอบตัวให้แก่โจร]

สังกิจจสามเณรได้ฟังคำของภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า " หยุดเถิด ท่านขอรับ, กระผมจักสละชีวิตเพื่อพวกท่านไปเอง."

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ เราทั้งหมดแม้จักถูกฆ่ารวมกัน ก็จักไม่ยอมสละเธอผู้เดียว.

สามเณร. เพราะเหตุไร ? ขอรับ.

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ เธอเป็นสามเณรของพระธรรมเสนาบดี

สารีบุตรเถระ, ถ้าเราจักสละเธอ, พระเถระจักติว่า 'พวกภิกษุพาสามเณรของเราไปมอบให้แก่พวกโจร,' เราไม่อาจจะสลัดคำติเตียนนั้นได้, ด้วยเหตุนั้น เราจักไม่สละเธอ.

สามเณร. ท่านขอรับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่งพวกท่านไปยังสำนักพระอุปัชฌายะของกระผมก็ดี, พระอุปัชฌายะของกระผมส่งกระผมมากับพวกท่านก็ดี, ได้ทรงเห็นเหตุอันนี้แล้วทั้งนั้น จึงส่งมา, หยุดเถิด ขอรับ, กระผมนี่แหละจักไปเอง.

สามเณรนั้นไหว้ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปแล้ว กล่าวว่า "ท่านขอรับ ถ้าโทษของกระผมมีอยู่, ขอท่านจงอดโทษ" ดังนี้ แล้วก็เดินออกไป. ความสลดใจอย่างใหญ่เกิดขึ้นแก่พวกภิกษุแล้ว, ตาเต็มไปด้วยน้ำตา, เนื้อหัวใจสั่นแล้ว. พระมหาเถระพูดกะโจรว่า "อุบาสก เด็กนี้เห็นพวกท่านก่อไฟ เสี้ยมหลาว ลาดใบไม้จักกลัว, ท่านทั้งหลายพักสามเณรนี้ไว้ในที่ส่วนหนึ่ง พึงทำกิจเหล่านั้น." พวกโจรพาสามเณรไปพักไว้ในที่ส่วนหนึ่ง แล้วทำกิจทั้งปวง.

[นายโจรลงมือฆ่าสามเณร]

ในเวลาเสร็จกิจ หัวหน้าโจรชักดาบเดินเข้าไปหาสามเณร. สามเณรเมื่อนั่งเข้าฌานมั่น. หัวหน้าโจรแกว่งดาบฟันลงที่คอสามเณร. ดาบงอเอาคมกระทบคม. หัวหน้าโจรนั้นสำคัญว่า "เราประหารไม่ดี" จึงดัดดาบนั้นให้ตรงแล้วประหารอีก. ดาบเป็นดังใบตาลที่ม้วน ได้ร่นถึงโคนดาบ. แท้จริง บุคคลแม้จะเอาภูเขาสิเนรุทับสามเณรในเวลานั้น ชื่อว่าสามารถจะให้สามเณรตายไม่มี

เลย, จะป่วยกล่าวไปไยถึงว่าจะเอาดาบฟันให้ตาย. หัวหน้าโจรเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วคิดว่า " เมื่อก่อนดาบของเรา ย่อมตัดเสาหินหรือตอไม้ตะเคียนเหมือนหยวกกล้วย, บัดนี้ ดาบของเรางอคราวหนึ่ง อีกคราวหนึ่งเกิดเป็นดังใบตาลม้วน; ดาบชื่อนี้ แม้ไม่มีในเจตนา ยังรู้คุณของสามเณรนี้. เรามีเจตนายังไม่รู้.

[นายโจรเลื่อมใสในปาฏิหาริย์ของสามเณร]

นายโจรทิ้งดาบลงที่พื้นดิน เอาอกหมอบแทบใกล้เท้าของสามเณร เมื่อจะถามว่า " ท่านเจ้าข้า พวกผมเข้ามาในดงนี้เพราะเหตุต้องการทรัพย์, บุรุษแม้มีประมาณพันคน เห็นพวกเราแต่ที่ไกลเทียวยังสั่น, ไม่อาจพูด ๒ - ๓ คำได้, ส่วนสำหรับท่านแม้เพียงความสะดุ้งแห่งจิตก็มิได้มี, หน้าของท่านผ่องใสดังทองคำในเบ้าปาก และดังดอกกัณณิการ์ที่บานดี; เหตุอะไรกันหนอ ? " จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

" ความหวาดเสียวไม่มีแก่ท่าน, ความกลัวก็
ไม่มี, วรรณะผ่องใสยิ่งนัก, เหตุไร ท่านจึง
ไม่คร่ำครวญ ในเพราะภัยใหญ่หลวงเห็นปาน
นี้เล่า ? "

สามเณรออกจากฌาน เมื่อจะแสดงธรรมแก่หัวหน้าโจรนั้นจึงกล่าวว่า " ท่านผู้เป็นนายบ้าน ขึ้นชื่อว่าอัตภาพของพระขีณาสพย่อมเป็นเหมือนภาระ (ของหนัก) ซึ่งวางไว้บนศีรษะ, พระขีณาสพนั้น เมื่ออัตภาพนั้นแตกไป ย่อมยินดีทีเดียว ย่อมไม่กลัวเลย "

ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ท่านผู้เป็นนายบ้าน ทุกข์ทางใจย่อมไม่มี
แก่ท่านผู้ไม่มีความห่วงใย, ท่านผู้แสวงหา-
คุณ สิ้นสัญโญชน์แล้ว ก้าวล่วงภัยทุกอย่าง
ได้, ตัณหาอันนำไปสู่ภพของพระขีณาสพนั้น
สิ้นแล้ว, ท่านเห็นธรรมแล้วตามเป็นจริง หรือ
โดยถ่องแท้, ความตาย [ของท่าน] หมดภัย
ดังปลงภาระลง ฉะนั้น. "

[นายโจรขอบรรพชากะสามเณร]

หัวหน้าโจรนั้นฟังคำสามเณรนั้นแล้ว แลดูโจร ๕๐๐ คนพูดว่า " พวกท่านจักทำอย่างไร ? "

พวกโจร. ก็ท่านเล่า ? นาย.

นายโจร. กิจในท่ามกลางเรือนของฉันไม่มี เพราะเห็นปาฏิหาริย์ เห็นปานนี้ก่อน, ฉันจักบวชในสำนักพระผู้เป็นเจ้า.

พวกโจร. ดีละ พ่อ.

ลำดับนั้น โจรทั้ง ๕๐๐ คนไหว้สามเณรแล้วจึงขอบรรพชา. สามเณรนั้นตัดผมและชายผ้าด้วยคมดาบของโจรเหล่านั้นเอง ย้อมด้วยดินแดง ให้ครองผ้ากาสายะเหล่านั้น ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ เมื่อพาสามเณรเหล่านั้นไป คิดว่า " ถ้าเราจักไม่เยี่ยมพระเถระทั้งหลายไปเสีย, พระเถระเหล่านั้นจักไม่อาจทำสมณธรรมได้, จำเดิมแต่กาลที่พวกโจรจับเราออกไป บรรดาพระเถระเหล่านั้น แม้รูปหนึ่ง

ก็มิอาจอดกลั้นน้ำตาไว้ได้, เมื่อพระเถระเหล่านั้น คิดอยู่ว่า 'สามเณรถูกโจรฆ่าตายแล้วหรือยังหนอ' กัมมัฏฐาน จักไม่มุ่งหน้าได้;[๑] เพราะฉะนั้น เราเยี่ยมท่านแหละ จึงจักไป."

[สามเณรกลับไปเยี่ยมพวกภิกษุ]

สามเณรนั้นมีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวารไปในที่นั้น, เมื่อภิกษุเหล่านั้นกลับได้ความเบาใจเพราะเห็นตนแล้ว กล่าวว่า "สังกิจจะ ผู้สัตบุรุษ เธอได้ชีวิตแล้วหรือ ?" จึงตอบว่า "อย่างนั้นขอรับ, โจรเหล่านี้ใคร่จะฆ่ากระผมให้ตาย ก็ไม่อาจฆ่าได้ เลื่อมใสในคุณธรรมของกระผม ฟังธรรมแล้วบวช: กระผมมาด้วยหวังว่า 'เยี่ยมท่านแล้วจักไป.' ขอท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมเถิด, กระผมจักไปสำนักพระศาสดา" แล้วไหว้ภิกษุเหล่านั้น พาสามเณรนอกนี้ไปยังสำนักพระอุปัชฌายะ, เมื่อท่านถามว่า "สังกิจจะ เธอได้อันเตวาสิกแล้วหรือ ?" จึงตอบว่า "ถูกแล้ว ขอรับ" ดังนี้แล้วเล่าเรื่องนั้น, ก็เมื่อพระเถระกล่าวว่า 'สังกิจจะ เธอจงไป, เยี่ยมพระศาสดา.' เธอรับว่า "ดีละ" แล้วไหว้พระเถระพาสามเณรเหล่านั้นไปยังสำนักพระศาสดา, แม้เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า "สังกิจจะ เธอได้อันเตวาสิกแล้วหรือ ?" จึงกราบทูลเรื่องนั้น.

[ผู้มีศีลประเสริฐกว่าผู้ทุศีล]

พระศาสดาตรัสถามว่า "ได้ยินว่าอย่างนั้นหรือ ? ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อพวกภิกษุทูลรับว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า" จึง

๑. ถือเอาความว่า ไม่เป็นอันตั้งหน้าทำกัมมัฏฐานได้.

ตรัสว่า " ความตั้งอยู่ในศีลแล้วเป็นอยู่แม้วันเดียวในบัดนี้ ประเสริฐ กว่าการที่ท่านทำโจรกรรมตั้งอยู่ในทุศีลเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใดทุศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีศีลมีฌานประเสริฐกว่า
(ความเป็นอยู่ของผู้นั้น). "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุสฺสีโล** คือ ไม่มีศีล.

บทว่า **สีลวนฺตสฺส** ความว่า ความเป็นอยู่แม้วันเดียว คือ แม้สักครู่เดียวของผู้มีศีล มีฌาน ด้วยฌาน ๒ ประการ ประเสริฐ คือ สูงสุดกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีของผู้ทุศีล.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุแม้ ๕๐๐ นั้นบรรลุพระอรหัตพร้อม ด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย, ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ผู้ประชุมกัน.

[ประวัติอธิมุตตกสามเณร]

โดยสมัยอื่นอีก สังกิจจะได้อุปสมบทแล้วมีพรรษา ๑๐ จึง รับสามเณรไว้. ก็สามเณรนั้นเป็นหลานของท่านเอง ชื่ออธิมุตตก- สามเณร. ครั้งนั้น พระเถระเรียกสามเณรนั้นมาในเวลามีอายุครบ ส่งไปด้วยคำว่า " เราจักทำการอุปสมบทเธอ, จงไป, ถามจำนวนอายุ ในสำนักพวกญาติแล้วจงมา. " อธิมุตตกสามเณรนั้น เมื่อไปสำนักของ มารดาบิดา ถูกพวกโจร ๕๐๐ คนจะฆ่าให้ตายเพื่อต้องการทำพลีกรรม

ในระหว่างทาง แสดงธรรมแก่โจรเหล่านั้นเป็นผู้อันพวกโจรมีจิตเลื่อมใส ปล่อยไปด้วยคำว่า " ท่านไม่พึงบอกความที่พวกผมมีอยู่ในที่นี้แก่ใคร ๆ " เห็นมารดาบิดาเดินสวนทางมาก็รักษาสัจจะไม่บอกแก่มารดาบิดาเหล่านั้น แม้เดินไปทางนั้นนั่นแหละ. เมื่อมารดาบิดานั้นถูกพวกโจรเบียดเบียน คร่ำครวญพูดว่า " ชะรอยว่าแม้ท่านก็เป็นพวกเดียวกันกับพวกโจรจึง ไม่บอกแก่เรา " โจรเหล่านั้นได้ยินเสียงแล้ว รู้ความที่สามเณรไม่บอก แก่มารดาบิดา ก็มีจิตเลื่อมใสขอบรรพชา. แม้อธิมุตตกสามเณรนั้นก็ ยังโจรเหล่านั้นทั้งหมดให้บวชแล้ว เหมือนสังกิจจสามเณร นำมายังสำนัก พระอุปัชฌาย์ ผู้อันพระอุปัชฌาย์นั้นส่งไปยังสำนักพระศาสดา พาภิกษุ เหล่านั้นไปกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดาแล้ว. พระศาสดาตรัสถามว่า " เขาว่าอย่างนั้นหรือ ? ภิกษุทั้งหลาย " เมื่อพวกภิกษุทูลว่า " ถูกแล้ว พระเจ้าข้า " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมโดยนัยก่อนนั้นแล จึง ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใดทุศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้มีศีล มีฌาน ประเสริฐ
กว่า [ความเป็นอยู่ของผู้นั้น]. "

(ชื่อเรื่องอธิมุตตกสามเณร) แม้นี้ ข้าพเจ้าก็กล่าวไว้แล้วด้วย พระคาถานี้เหมือนกัน.

เรื่องสังกิจจสามเณร จบ.

๑๐. เรื่องพระขานุโกณฑัญญะเถระ* [๙๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระขานุโกณฑัญญะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[พระเถระนั่งเข้าฌาน โจรเอาห่อของทับไม่รู้สึก]

ได้ยินว่า พระเถระนั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้วคิดว่า " จักทูลพระศาสดา " เมื่อมาจากที่นั้นเหน็ดเหนื่อยในระหว่างทาง แวะจากทางนั่งเข้าฌานบนศิลาดาด๑แห่งหนึ่ง. ครั้งนั้น โจร ๕๐๐ คนปล้นบ้านแห่งหนึ่งแล้วผูกห่อสิ่งของตามสมควรแก่กำลังของตน เอาศีรษะเทินเดินไป ครั้นเดินไปไกลก็เหน็ดเหนื่อย คิดว่า ' เรามาไกลแล้ว, จักพักเหนื่อยบนศิลาดาดนี้ ' แวะจากทางไปยังที่ใกล้ศิลาดาด แม้เห็นพระเถระแล้วก็มีความสำคัญว่า " นี่เป็นตอไม้. " ลำดับนั้น โจรคนหนึ่งวางห่อสิ่งของลงบนศีรษะพระเถระ. โจรคนอื่น ๆ ก็วางห่อสิ่งของพิงพระเถระนั้น. ด้วยประการฉะนี้ โจรแม้ทั้ง ๕๐๐ คน เอาห่อสิ่งของ ๕๐๐ ห่อล้อมรอบพระเถระ แม้ตนเองก็นอนหลับ ตื่นในเวลาอรุณขึ้นคว้าห่อของตน ๆ ได้เห็นพระเถระก็เริ่มจะหนีไป ด้วยสำคัญว่า " เป็นอมนุษย์. "

ทันใดนั้น พระเถระกล่าวกะพวกโจรนั้นว่า " อย่ากลัวเลย

* พระมหาโปร่ง).ธ. ๘ วัดบวรนิเวศฯ แปล. ๑. ปิฏฐิปาสาเณ บนแผ่นหินมีหลัง.

อุบาสก, ฉันเป็นบรรพชิต." โจรเหล่านั้นหมอบลงที่ใกล้เท้าพระเถระ ให้พระเถระอดโทษด้วยคำว่า "โปรดอดโทษเถิด ขอรับ, พวกกระผมได้สำคัญว่าตอไม้," เมื่อหัวหน้าโจรบอกว่า "เราจักบวชในสำนักพระผู้เป็นเจ้า," พวกโจรที่เหลือก็กล่าวว่า "แม้พวกเราก็จักบวช" มีฉันทะเป็นอันเดียวกันทั้งหมดเทียว ขอบรรพชากะพระเถระ. พระเถระให้โจรเหล่านั้นทั้งหมดบวช ดุจสังกิจจสามเณร. จำเดิมแต่นั้น พระเถระปรากฏชื่อว่า "ขานุโกณฑัญญะ." ท่านไปสำนักพระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุเหล่านั้น, เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า โกณฑัญญะ เธอได้อันเตวาสิกแล้วหรือ ? จึงกราบทูลเรื่องนั้น.

[คนมีปัญญาดีกว่าคนทรามปัญญา]

พระศาสดาตรัสถามว่า "เขาว่าอย่างนั้นหรือ ? ภิกษุทั้งหลาย" เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า "ถูกแล้ว พระเจ้าข้า, พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็นอานุภาพเห็นปานนั้นของผู้อื่นเลย, ด้วยเหตุนั้น พวกข้าพระองค์จึงบวช." จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอยู่แม้วันเดียวของพวกเธอ ผู้ประพฤติในปัญญาสัมปทาในบัดนี้ ประเสริฐกว่าความตั้งอยู่ในกรรมของผู้มีปัญญาทรามเห็นปานนั้น เป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใดมีปัญญาทราม มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่
๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีปัญญามีฌาน
ประเสริฐกว่า [ความเป็นอยู่ของผู้นั้น]. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุปฺปญฺโญ** ความว่า ผู้ไร้ปัญญา.

บทว่า **ปญฺญวนฺตสฺส** ความว่า ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา. คำที่เหลือเช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั่นแล.

ในกาลจบเทสนา ภิกษุแม้ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว, พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องพระขานุโกณฑัญญะเถระ จบ.

๑๑. เรื่องพระสัปปทาสเถระ* [๘๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัปปทาสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[พระเถระให้งูกัดตัว]

ดังได้สดับมา กุลบุตรผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว บรรพชาได้อุปสมบทแล้ว โดยสมัยอื่นอีก กระสันขึ้น จึงคิดว่า " ชื่อว่าภาวะแห่งคฤหัสถ์ ไม่ควรแก่กุลบุตรเช่นเรา. แม้การดำรงอยู่ในบรรพชาแล้วตายไป เป็นความดีของเรา " ดังนี้แล้ว ก็เที่ยวคำนึงหาอุบายเพื่อมรณะของตนอยู่.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสรงน้ำแต่เช้าตรู่ ทำภัตกิจเสร็จแล้ว ไปสู่วิหาร เห็นงูที่โรงไฟ จึงใส่งูนั้นไว้ในหม้อใบหนึ่ง ปิดหม้อแล้วถือออกจากวิหาร. ฝ่ายภิกษุผู้กระสัน ทำภัตกิจแล้ว เดินมาเห็นภิกษุเหล่านั้น จึงถามว่า " นี่อะไร ? ผู้มีอายุ " เมื่อพวกภิกษุตอบว่า " งู ผู้มีอายุ " จึงถามว่า " จักทำอะไรด้วยงูนี้ ? " ฟังคำของภิกษุเหล่านั้นว่า " เราจักทิ้งมัน " คิดว่า " เราจักให้งูนี้กัดตัวตายเสีย " จึงกล่าวว่า " นำมาเถิด, กระผมจักทิ้งมันเอง " รับหม้อจากมือของภิกษุเหล่านั้นแล้ว นั่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งแล้ว ก็

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ให้งูนั้นกัดตน. งูไม่ปรารถนาจะกัด. ภิกษุนั้นเอามือล้วงลงในหม้อแล้ว ก็คนข้างโน้นข้างนี้, เปิดปากงูแล้วสอดนิ้วมือเข้าไป. งูก็ไม่กัดเธอเลย. เธอคิดว่า " งูนี้มิใช่งูมีพิษ, เป็นงูเรือน " จึงทิ้งงูนั้นแล้วได้ไปยังวิหาร.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะเธอว่า " ผู้มีอายุ ท่านทิ้งงูแล้วหรือ ? "

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ นั้นจะไม่ใช่งู (พิษ), นั่นเป็นงูเรือน.

ภิกษุ. ผู้มีอายุ งู (พิษ) ทีเดียว แผ่แม่เบี้ยใหญ่ ขู่ฟู่ฟู่ พวกผมจับได้โดยยาก, เพราะเหตุไร ท่านจึงว่าอย่างนี้ ?

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ ผมให้มันกัดอวัยวะบ้าง สอดนิ้วมือเข้าไปในปากบ้าง ก็ไม่อาจให้มันกัดได้.

พวกภิกษุฟังคำนั้นแล้ว ได้นิ่งเสีย.

[พระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วมีชื่อว่าสัปปทาสะ]

ภายหลังวันหนึ่ง ช่างกัลบกถือมีดโกน ๒ - ๓ เล่ม ไปวิหาร วางมีดโกนเล่มหนึ่งไว้ที่พื้น เอาเล่มหนึ่งปลงผมของภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุกระสันนั้น จับมีดโกนเล่มที่เขาวางไว้ที่พื้นแล้ว คิดว่า " จักตัดคอด้วยมีดโกนนี้ตาย " จึงยืนพาดคอไว้ที่ต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว จ่อคมมีดโกนที่ก้านคอ ใคร่ครวญถึงศีลของตน จำเดิมแต่กาลอุปสมบท ได้เห็นศีลหมดมลทิน ดังดวงจันทร์ปราศจากมลทิน และดังดวงมณีที่ขัดดี. เมื่อเธอตรวจดูศีลนั้นอยู่, ปีติเกิดแผ่ซ่านทั่วทั้งสรีระ. เธอข่ม

ปีติได้แล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย จึงถือมีดโกนเข้าไปท่ามกลางวิหาร. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถามเธอว่า "ผู้มีอายุ ท่านไปไหน ?"

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ ผมไปด้วยคิดว่า 'จักเอามีดโกนนี้ตัดก้านคอตาย.'

ภิกษุ. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ตาย ?

ภิกษุกระสัน. บัดนี้ ผมเป็นผู้ไม่ควรนำศัสตรา๑มา, ด้วยว่าผมคิดได้ว่า "จักตัดก้านคอด้วยมีดโกนนี้' แต่ตัดกิเลสเสียสิ้นด้วยมีดโกนคือญาณ.

พวกภิกษุกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคว่า "ภิกษุนี้ พยากรณ์พระอรหัตด้วยคำที่ไม่เป็นจริง." พระผู้มีพระภาคทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระขีณาสพย่อมไม่ปลงตนจากชีวิตด้วยมือตนเอง.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสภิกษุนี้ว่า 'เป็นพระขีณาสพ,' ก็ภิกษุนี้ สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตอย่างนี้ เหตุไรจึงกระสัน ? อะไรเป็นเหตุแห่งอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุนั้น; เหตุไรงูนั้นจึงไม่กัดภิกษุนั้น.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย งูนั้นได้เป็นทาสของภิกษุนี้ในอัตภาพที่ ๓ จากอัตภาพนี้ก่อน, มันไม่อาจจะกัดสรีระของผู้เป็นนายของตนได้."

พระศาสดาทรงบอกเหตุอย่างหนึ่งแก่ภิกษุเหล่านั้น ด้วยประการ

๑. นี้เป็นสำนวน หมายความว่า ฆ่าตัวตาย.

ฉะนี้ก่อน. ก็ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุนั้นได้ชื่อว่าสัปปทาสะ.

[บุรพกรรมของพระสัปปทาสเถระ]

ดังได้สดับมา ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บุตรแห่งคฤหบดีผู้หนึ่ง ฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความสลดใจ จึงบรรพชา ได้อุปสมบทแล้ว, โดยสมัยอื่นอีก เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้น, จึงบอกแก่ภิกษุผู้สหายรูปหนึ่ง. สหายนั้นกล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์แก่เธอเนือง ๆ. ภิกษุนอกนี้ฟังคำนั้นแล้ว ก็ยินดียิ่งในพระศาสนา จึงนั่งขัดสมณบริขารทั้งหลายซึ่งมลทินจับในเวลาที่หน่ายก่อน ให้หมดมลทิน ใกล้ขอบสระแห่งหนึ่ง. ฝ่ายสหายของภิกษุนั้นนั่งในที่ใกล้นั้นเอง. ลำดับนั้น ภิกษุนั้นกล่าวกะสหายนั้นอย่างนี้ว่า "ผู้มีอายุ ผมเมื่อสึก ได้ปรารถนาจะถวายบริขารเหล่านี้แก่ท่าน." สหายนั้นเกิดโลภขึ้นคิดว่า "เราจะต้องการอะไรด้วยภิกษุนี้ผู้ยังบวชหรือสึกเสีย, บัดนี้ เราจักยังบริขารทั้งหลายให้ฉิบหาย." ตั้งแต่นั้นมา สหายนั้นพูดเป็นต้นว่า "ผู้มีอายุ บัดนี้จะประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของพวกเรา ผู้ซึ่งมีมือถือกระเบื้อง เที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวในสกุลผู้อื่น ? (ทั้ง) ไม่ทำการสนทนาปราศรัยกะบุตรและภรรยา" ดังนี้แล้ว ก็กล่าวคุณแห่งภาวะของคฤหัสถ์. ภิกษุนั้นฟังคำของสหายนั้นแล้ว ก็กระสันขึ้นอีก คิดว่า "สหายนี้เมื่อเรากล่าวว่า 'ผมกระสัน, ก็กล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์ก่อน บัดนี้ กล่าวถึงคุณเนือง ๆ, เหตุอะไร

หนอแล ? รู้ว่า " เพราะความโลภในสมณบริขารเหล่านี้ " จึงกลับจิตของตนเสียด้วยตนเองทีเดียว. เพราะความที่ภิกษุรูปหนึ่งถูกตนทำให้กระสันแล้ว ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บัดนี้ความเบื่อหน่ายจึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ด้วยประการฉะนี้. ก็สมณธรรมใดอันภิกษุนั้นบำเพ็ญมา ๒ หมื่นปีครั้งนั้น, สมณธรรมนั้นเกิดเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุนั้น ในกาลบัดนี้แล.

[ชีวิตของผู้ปรารภความเพียรวันเดียวประเสริฐ]

ภิกษุเหล่านั้นฟังเนื้อความนี้จากสำนักพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงทูลถามยิ่งขึ้นว่า " พระเจ้าข้า ได้ยินว่าภิกษุนี้ยืนจดคมมีดโกนที่ก้านคออยู่เทียวบรรลุพระอรหัต, พระอรหัตมรรคเกิดขึ้นได้โดยขณะเพียงเท่านั้นหรือหนอแล ? "

พระศาสดาตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อภิกษุผู้ปรารภความเพียร ยกเท้าขึ้นวางบนพื้น เมื่อเท้ายังไม่ทันถึงพื้นเลย พระอรหัตมรรคก็ได้เกิดขึ้น; แท้จริง ความเป็นอยู่แม้เพียงชั่วขณะของท่านผู้ปรารภความเพียร ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของบุคคลผู้เกียจคร้าน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใดเกียจคร้านมีความพยายามอันทราม พึง
เป็นอยู่ ๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของ
ท่านผู้ปรารภความเพียรมั่น ประเสริฐกว่าชีวิต
ของผู้นั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุสตีโต** ได้แก่บุคคลผู้ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้น.

บทว่า **หีนวีริโย** คือไร้ความเพียร.

บาทพระคาถาว่า **วิริยํ อารภโต ทฬฺหํ** ความว่า ผู้ปรารภความเพียรมั่นคง ซึ่งสามารถยังฌาน ๒ ประการให้เกิด.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั่นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสัปปทาสเถระ จบ.

๑๒. เรื่องนางปฏาจารา* [๘๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปฏาจาราเถรี ตรัสพระคาถานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[ความรักไม่เลือกชั้นชั้นวรรณะ]

ดังได้สดับมา นางปฏาจารานั้นได้เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีสมบัติ ๔๐ โกฏิในกรุงสาวัตถี มีรูปงาม. ในเวลานางมีอายุ ๑๖ ปี มารดาบิดาเมื่อจะรักษา จึงให้นางอยู่บนชั้นปราสาท ๗ ชั้น. ถึงเมื่อเป็นเช่นนั้น นางก็ยังสมคบกับคนรับใช้คนหนึ่งของตน. ครั้งนั้นมารดาบิดาของนางยกให้แก่ชายหนุ่มคนหนึ่ง ในสกุลที่มีชาติเสมอกันแล้วกำหนดวันวิวาหะ. เมื่อวันวิวาหะนั้นใกล้เข้ามา, นางจึงพูดกะคนรับใช้ผู้นั้นว่า " ได้ยินว่า มารดาบิดาจักยกฉันให้แก่สกุลโน้น, ในกาลที่ฉันไปสู่สกุลผัว ท่านแม้ถือบรรณาการเพื่อฉันมาแล้ว ก็จักไม่ได้เข้าไปในที่นั้น, ถ้าท่านมีความรักในฉัน, ก็จงพาฉันหนีไปโดยทางใดทางหนึ่งในบัดนี้นี่แล. " คนรับใช้นั้นรับว่า " ดีละ นางผู้เจริญแล้วกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นฉันจักยืนอยู่ในที่ชื่อโน้นแห่งประตูเมืองแต่เวลาเช้าตรู่พรุ่งนี้, หล่อนพึงออกไปด้วยอุบายอย่างหนึ่งแล้ว มาในที่นั้น " ในวันที่ ๒ ก็ได้ยืนอยู่ในที่นัดหมายกันไว้.

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[นางปฏาจาราหนีไปกับคนรับใช้]

ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นนุ่งผ้าปอน ๆ สยายผม เอารำทาสรีระ ถือหม้อน้ำ ออกจากเรือนเหมือนเดินไปกับพวกทาสี ได้ไปยังที่นั้นแต่เช้าตรู่. ชายคนรับใช้นั้นพานางไปไกลแล้ว สำเร็จการอาศัยอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง ไถนาในป่าแล้ว ได้นำฟืนและผักเป็นต้นมา, ธิดาเศรษฐีนอกนี้เอาหม้อน้ำมาแล้ว ทำกิจมีการตำข้าวและหุงต้มเป็นต้นด้วยมือตนเอง เสวยผลแห่งความชั่วของตน. ครั้งนั้น สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งขึ้นในท้องของนางแล้ว. นางมีครรภ์แก่แล้วจึงอ้อนวอนสามีว่า " ใคร ๆ ผู้อุปการะของเราไม่มีในที่นี้, ธรรมดามารดาบิดา เป็นผู้มีใจอ่อนโยนในบุตรทั้งหลาย, ท่านจงนำฉันไปยังสำนักของท่านเถิด, ฉันจักคลอดบุตรในที่นั้น. " สามีนั้นคัดค้านว่า " นางผู้เจริญเจ้าพูดอะไร ? มารดาบิดาเจ้าเห็นฉันแล้ว พึงทำกรรมกรณ์มีอย่างต่าง ๆ ฉันไม่อาจไปในที่นั้นได้. " นางแม้อ้อนวอน แล้ว ๆ เล่า ๆ เมื่อไม่ได้ความยินยอม ในเวลาที่สามีไปป่า จึงเรียกคนผู้คุ้นเคยมาสั่งว่า " ถ้าเขามาไม่เห็นจักถามว่า " ฉันไปไหน ? พวกท่านพึงบอกความที่ฉันไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตน " ดังนี้แล้ว ก็ปิดประตูเรือนหลีกไป.

ฝ่ายสามีนั้นมาแล้ว ไม่เห็นภรรยานั้นจึงถามคนคุ้นเคย ฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็ติดตามไปด้วยคิดว่า " จักให้นางกลับ " พบนางแล้วแม้จะอ้อนวอนมีประการต่าง ๆ ก็มิอาจให้นางกลับได้.

ทีนั้น ลมกัมมัชวาตของนางปั่นป่วนแล้วในที่แห่งหนึ่ง. นาง

เข้าไปในระหว่างพุ่มไม้พุ่มหนึ่ง พูดว่า " นาย ลมกัมมัชวาตของฉันปั่นป่วนแล้ว " นอนเกลือกกลิ้งอยู่บนพื้นดิน คลอดเด็กโดยยากแล้วคิดว่า " เราพึงไปสู่เรือนแห่งตระกูลเพื่อประโยชน์ใด, ประโยชน์นั้นสำเร็จแล้ว " จึงมาสู่เรือนกับด้วยสามี สำเร็จการอยู่กันอีกเทียว.

สมัยอื่น ครรภ์ของนางตั้งขึ้นอีก. นางเป็นผู้มีครรภ์แก่แล้วจึงอ้อนวอนสามีโดยนัยก่อนนั่นแล เมื่อไม่ได้ความยินยอม จึงอุ้มบุตรด้วยสะเอวหลีกไปอย่างนั้นนั่นแล แม้ถูกสามีนั้นติดตามพบแล้ว ก็ไม่ปรารถนาจะกลับ.

ครั้งนั้น เมื่อชนเหล่านั้นเดินไปอยู่, มหาเมฆอันมิใช่ฤดูกาลเกิดขึ้น. ท้องฟ้าได้มีท่อธารตกลงไม่มีระหว่าง ดังสายฟ้าฟาดแผดเผาอยู่โดยรอบ ดังจะทำลายลงด้วยเสียงแผดแห่งเมฆ. ในขณะนั้น ลมกัมมัชวาตของนางปั่นป่วนแล้ว. นางเรียกสามีมากล่าวว่า " นาย ลมกัมมัชวาตของฉันปั่นป่วนแล้ว, ฉันไม่อาจจะทนได้, ท่านจงรู้สถานที่ฝนไม่รดฉันเถิด. " สามีนั้นมีมีดอยู่ในมือ ตรวจดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นพุ่มไม้ซึ่งเกิดอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่ง เริ่มจะตัด. ลำดับนั้น อสรพิษมีพิษร้ายกาจเลื้อยออกจากจอมปลวก กัดเขา. ในขณะนั้นนั่นแล สรีระของเขามีสีเขียวดังถูกเปลวไฟอันตั้งขึ้นในภายในไหม้อยู่ ล้มลงในที่นั้นนั่นเอง. ฝ่ายภรรยานอกนี้เสวยทุกข์อย่างมหันต์ แม้มองดูทางมาของเขาอยู่ ก็มิได้เห็นเขาเลย จึงคลอดบุตรคนอื่นอีก. ทารกทั้ง ๒ ทนกำลังแห่งลมและฝนไม่ได้ ก็ร้องไห้ลั่น. นางเอาทารกแม้ทั้ง ๒ คนนั้นไว้ที่ระหว่างอุทร ยืนท้าวแผ่นดิน

ด้วยเข่าและมือทั้ง ๒ ให้ราตรีล่วงไปแล้ว. สรีระทั้งสิ้นได้เป็นดังสีใบไม้เหลือง เหมือนไม่มีโลหิต. เมื่ออรุณขึ้นนางอุ้มบุตรคนหนึ่งซึ่งมีสีดังชิ้นเนื้อด้วยสะเอว จูงบุตรนอกนี้ด้วยนิ้วมือกล่าวว่า " มาเถิด พ่อ, บิดาเจ้าไปโดยทางนี้ " ดังนี้แล้ว ก็เดินไปตามทางที่สามีไป เห็นสามีนั้นล้มตายบนจอมปลวกมีสีเขียวตัวกระด้าง ร้องไห้รำพันว่า " เพราะอาศัยเรา สามีของเราจึงตายที่หนทางเปลี่ยว " ดังนี้แล้วก็เดินไป.

นางเห็นแม่น้ำอจิรวดี เต็มเปี่ยมด้วยน้ำมีประมาณเพียงหัวเข่า[๑] มีประมาณเพียงนม เพราะฝนตกตลอดคืนยันรุ่ง ไม่อาจลงน้ำพร้อมด้วยทารก ๒ คนได้ เพราะตนมีความรู้อ่อน จึงพักบุตรคนใหญ่ไว้ที่ฝั่งนี้ อุ้มบุตรคนเล็กนอกนี้ไปฝั่งโน้น ลาดกิ่งไม้ไว้ให้บุตรนอนแล้ว คิดว่า " จักไปที่อยู่ของบุตรนอกนี้ " ไม่อาจละบุตรอ่อนได้ กลับแลดูแล้ว ๆ เล่า ๆ เดินไป. ครั้นในเวลาที่นางถึงกลางแม่น้ำ เหยี่ยวตัวหนึ่งเห็นเด็กนั้น จึงโฉบลงมาจากอากาศ ด้วยสำคัญว่า " เป็นชิ้นเนื้อ. " นางเห็นมันโฉบลงเพื่อต้องการบุตร จึงยกมือทั้ง ๒ ขึ้นร้องเสียงดัง ๓ ครั้งว่า " สู สู " เหยี่ยวไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย เพราะไกลกัน จึงเฉี่ยวเด็กบินขึ้นสู่เวหาสไปแล้ว. แม้บุตรผู้ยืนอยู่ที่ฝั่งนี้ เห็นมารดายกมือทั้ง ๒ ขึ้น ร้องเสียงดังที่ท่ามกลางแม่น้ำ จึงกระโดดลงในแม่น้ำโดยเร็วด้วยสำคัญว่า " มารดาเรียกเรา. " เหยี่ยวเฉี่ยวบุตรอ่อนของนางไป บุตรคนโตถูกน้ำพัดไป ด้วยประการฉะนี้.

๑. ฉบับสีหล ชานุปฺปมาณ ไม่มี.

[นางทราบข่าวว่ามารดาบิดาตายอีก]

นางเดินร้องไห้รำพันว่า " บุตรของเราคนหนึ่งถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป, ตนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามีก็ตายในเสียในที่เปลี่ยว, " พบบุรุษผู้หนึ่งเดินมาแต่กรุงสาวัตถี จึงถามว่า " พ่อ ท่านอยู่ที่ไหน ? "

บุรุษ. ฉันอยู่ในกรุงสาวัตถี แม่.

ธิดาเศรษฐี. ตระกูลชื่อโน้นเห็นปานนี้ใกล้ถนนโน้นในกรุงสาวัตถีมีอยู่, ทราบไหม ? พ่อ.

บุรุษ. ฉันทราบ แม่, แต่อย่าถามถึงตระกูลนั้นเลย; ถ้าท่านรู้จักตระกูลอื่น, ก็จงถามเถิด.

ธิดาเศรษฐี. กรรมด้วยตระกูลอื่นของฉันไม่มี, ฉันถามถึงตระกูลนั้นเท่านั้นแหละ พ่อ.

บุรุษ. แม่ ฉันบอกก็ไม่ควร.

ธิดาเศรษฐี. บอกฉันเถิด พ่อ.

บุรุษ. วันนี้ แม่เห็นฝนตกคืนยันรุ่งไหม ?

ธิดาเศรษฐี. ฉันเห็น พ่อ, ฝนนั้นตกคืนยังรุ่งเพื่อฉันเท่านั้นไม่ตกเพื่อคนอื่น, แต่ฉันจักบอกเหตุที่ฝนตกเพื่อฉันแก่ท่านภายหลัง, โปรดบอกความเป็นไปในเรือนเศรษฐีนั้นแก่ฉันก่อน.

บุรุษ. แม่ วันนี้ ในกลางคืนเรือนล้มทับคนแม้ทั้ง ๓ คือเศรษฐี ๑ ภรรยาเศรษฐี ๑ บุตรเศรษฐี ๑, คนทั้ง ๓ นั้นถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน, แม่เอ๋ย ควันนั่นยังปรากฏอยู่.

ในขณะนั้น นางไม่รู้สึกถึงผ้าที่นุ่งซึ่งได้หลุดลง ถึงความเป็นคนวิกลจริตยืนตะลึงอยู่ ร้องไห้รำพันบ่นเพ้อเซซวนไปว่า :-

" บุตร ๒ คน ตายเสียแล้ว, สามีของเรา ก็
ตายเสียที่ทางเปลี่ยว, มารดาบิดาและพี่ชาย
ก็ถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน. "

คนทั้งหลายเห็นนางแล้ว เข้าใจว่า " หญิงบ้า ๆ " จึงถือเอาหยากเยื่อ กอบฝุ่น โปรยลงบนศีรษะ ขว้างด้วยก้อนดิน.

พระศาสดาประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ ในพระเชตวันมหาวิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นนางผู้บำเพ็ญบารมีมาแสนกัลป์ สมบูรณ์ด้วยอภินิหารเดินมาอยู่.

[นางได้ตั้งความปรารถนาไว้ในชาติก่อน]

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ นางปฏาจารานั้น เห็นพระเถรีผู้ทรงวินัยรูปหนึ่ง อันพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ดังท้าวสักกะจับที่แขน ตั้งไว้ในสวนนันทวัน จึงทำคุณความดีแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า " แม้หม่อมฉัน พึงได้ตำแหน่งเลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลายในสำนักพระพุทธเจ้าเช่นกับด้วยพระองค์, " พระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นอนาคตังสญาณไป ก็ทรงทราบว่าความปรารถนาจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า " ในอนาคตกาล หญิงผู้นี้จักเป็นผู้เลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย โดยนามปฏาจารา ในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า. "

พระศาสดา ทรงเห็นนางผู้มีความปรารถนาตั้งไว้แล้ว อย่างนั้น ผู้สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร กำลังเดินมาแต่ที่ไกลเทียว ทรงดำริว่า " เว้นเราเสีย ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งของหญิงผู้นี้ได้ ไม่มี " จึงได้ทรงทำนางโดยประการที่นางจะบ่ายหน้ามาสู่วิหารเดินมา.

บริษัทเห็นนางแล้วจึงกล่าวว่า " ท่านทั้งหลาย อย่าให้หญิงบ้านี้มาที่นี้เลย. "

พระศาสดาตรัสว่า " พวกท่านจงหลีกไป, อย่าห้ามเธอ " ในเวลานางมาใกล้ จึงตรัสว่า " จงกลับได้สติเถิด น้องหญิง. " นางกลับได้สติด้วยพุทธานุภาพในขณะนั้นเอง. ในเวลานั้น นางกำหนดความที่ผ้านุ่งหลุดได้แล้ว ให้เกิดหิริโอตตัปปะขึ้น จึงนั่งกระโหย่ง.

ลำดับนั้น บุรุษผู้หนึ่งจึงโยนผ้าห่มไปให้นาง. นางนุ่งผ้านั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แทบพระบาททั้ง ๒ ซึ่งมีพรรณะดังทองคำแล้ว ทูลว่า " ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า, เพราะว่าเหยี่ยวเฉี่ยวบุตรคนหนึ่งของหม่อมฉัน, คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามีตายที่ทางเปลี่ยว, มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ เขาเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน. "

พระศาสดาทรงสดับคำของนาง จึงตรัสว่า " อย่าคิดเลย ปฏาจารา, เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว; เหมือนอย่างว่า บัดนี้ บุตรคนหนึ่งของเธอถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป, คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามีตายแล้วที่ทางเปลี่ยว, มารดา

บิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ ฉันใด: น้ำตาที่ไหลออกของเธอผู้ร้องไห้อยู่ในสงสารนี้ ในเวลาที่ปิยชนมีบุตรเป็นต้นตาย ยังมากกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ มีประมาณน้อย, น้ำตา
คนผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก ไม่ใช่น้อย
มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น; เหตุไร เธอจึง
ประมาทอยู่เล่า ? แม่ "

เมื่อพระศาสดาตรัสอนมตัคคปริยายอยู่อย่างนั้น, ความโศกในสรีระของนาง ได้ถึงความเบาบางแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบนามผู้มีความโศกเบาบางแล้ว ทรงเตือนอีก แล้วตรัสว่า " ปฏาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง หรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้; เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อว่าย่อมไม่มีทีเดียว, ส่วนบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น " เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" บุตรทั้งหลาย ไม่มีเพื่อต้านทาน, บิดาก็ไม่มี
ถึงพวกพ้องก็ไม่มี, เมื่อบุคคลถูกความตาย
ครอบงำแล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลาย
ย่อมไม่มี; บัณฑิตทราบอำนาจประโยชน์นั้น

แล้ว สำรวมในศีล พึงชำระทางไปพระนิพพาน

โดยเร็วทีเดียว."

ในกาลจบเทศนา นางปฏาจาราผากิเลสมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่แล้ว ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[นางปฏาจาราทูลขอบวช]

ฝ่ายนางปฏาจารานั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา. พระศาสดาทรงส่งนางไปยังสำนักของพวกภิกษุณีให้บรรพชาแล้ว. นางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า "ปฏาจารา" เพราะนางกลับความประพฤติได้.[๑] วันหนึ่ง นางกำลังเอาหม้อตักน้ำล้างเท้า เทน้ำลง. น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่งแล้วก็ขาด. ครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลง ได้ไหลไปกว่านั้น. ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลง ได้ไหลไปไกลแม้กว่านั้น ด้วยประการฉะนี้. นางถือเอาน้ำนั้นนั่นแลเป็นอารมณ์ กำหนดวัยทั้ง ๓ แล้ว คิดว่า "สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก, ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มีเหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ ไหลไปกว่านั้น, ตายเสียในปัจฉิม-วัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลแม้กว่านั้น."

พระศาสดาประทับในพระคันธกุฎีทรงแผ่พระรัศมีไป เป็นดังประทับยืนตรัสอยู่เฉพาะหน้าของนาง ตรัสว่า "ปฏาจารา ข้อนั่นอย่างนั้น, ด้วยว่าความเป็นอยู่วันเดียวก็ดี ขณะเดียวก็ดี ของผู้เห็น

๑. บาลีว่า เพราะมีความประพฤติเว้นจากผืนผ้า ดังนี้ก็มี.

ความเกิดและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่
พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของ
ผู้เห็นความเกิดและความเสื่อม ประเสริฐกว่า
ความเป็นอยู่ของผู้นั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อปสฺสํ อุทยพฺพยํ** ความว่า ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่ ด้วยลักษณะ ๒๕ แห่งปัญจขันธ์. บาทพระคาถาว่า **ปสฺสโต อุทยพฺพยํ** ความว่า ความเป็นอยู่แม้วันเดียว ของผู้เห็น ความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของบุคคลนอกนี้.

ในกาลจบเทศนา นางปฏาจาราบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องนางปฏาจารา จบ.

๑๓. เรื่องนางกิสาโคตมี* [๙๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกิสาโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[ทรัพย์ของเศรษฐีกลายเป็นถ่าน]

ได้ยินว่าทรัพย์ ๔๐ โกฏิ ในเรือนของเศรษฐีคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ได้กลายเป็นถ่านหมดตั้งอยู่. เศรษฐีเห็นเหตุนั้นเกิดความเศร้าโศก จึงห้ามอาหารเสีย นอนอยู่บนเตียงน้อย. สหายผู้หนึ่งของเศรษฐีนั้นไปเรือนถามว่า " เหตุไร จึงเศร้าโศกเล่า ? เพื่อน " ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว กล่าวว่า " อย่าเศร้าโศกเลย เพื่อน, ฉันทราบอุบายอย่างหนึ่ง, จงทำอุบายนั้นเถิด. "

เศรษฐี. ทำอย่างไรเล่า ? เพื่อน.

สหาย. เพื่อนท่านจงปูเสื่อลำแพนที่ตลาดของตน ทำถ่านให้เป็นกองไว้ จงนั่งเหมือนจะขาย, บรรดามนุษย์ที่มาแล้ว ๆ คนเหล่าใดพูดอย่างนี้ว่า ' ชนที่เหลือ ขายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น ส่วนท่านนั่งขายถ่าน, ' ส่วนผู้ใดพูดกับท่านอย่างนี้ว่า ' ชนที่เหลือ ขายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น, ส่วนท่านนั่งขายเงินและทอง, ' ท่านพึงพูดกะผู้นั้นว่า ' เงินและทองที่ไหน ? ' ก็เมื่อเขาพูดว่า ' นี้, '

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ท่านพึงพูดว่า ' จงนำเงินทองนั้นมาก่อน ' แล้วรับด้วยมือทั้ง ๒, ของที่เขาให้ในมือของท่านอย่างนั้น จักกลายเป็นเงินและทอง; ก็ผู้นั้นถ้าเป็นหญิงรุ่นสาว, ท่านจงนำนางมาเพื่อบุตรในเรือนของท่าน มอบทรัพย์ ๔๐ โกฏิให้นาง พึงใช้สอยเงินทองที่นางให้, ถ้าเป็นเด็กชาย, ท่านพึงให้ธิดาผู้เจริญวัยแล้วในเรือนของท่านแก่เขา แล้วมอบทรัพย์ ๔๐ โกฏิให้แก่เขา ใช้สอยทรัพย์ที่เขาให้.

เศรษฐีนั้นกล่าวว่า " อุบายดี " จึงทำถ่านให้เป็นกองไว้ในร้านค้าตลาดของตน นั่งทำเหมือนจะขาย. คนเหล่าใดพูดกะเศรษฐีนั้นอย่างนี้ว่า " ชนที่เหลือทั้งหลาย ขายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น, ท่านนั่งขายถ่าน " ก็ให้คำตอบแก่คนเหล่านั้นว่า " ฉันไม่ขายของ ๆ ตน จักทำอย่างไร ? "

[ถ่านกลายเป็นทรัพย์อย่างเดิม]

ครั้งนั้น หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งชื่อโคตมี ปรากฏชื่อว่า " กิสาโคตมี " เพราะนางมีสรีระแบบบาง เป็นธิดาของตระกูลเก่าแก่ ไปยังประตูตลาดด้วยกิจอย่างหนึ่งของตน เห็นเศรษฐีนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า " พ่อ ชนที่เหลือ ขายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น, ทำไมท่านจึงนั่งขายเงินและทอง ? "

เศรษฐี. เงินทองที่ไหน ? แม่.

นางโคตมี. ท่านนั่งจับเงินทองนั้นเอง มิใช่หรือ ?

เศรษฐี. จงนำเงินทองนั้นมาก่อน แม่.

นางกอบเต็มมือแล้ว วางไว้ในมือของเศรษฐีนั้น. ถ่านนั้นได้

กลายเป็นเงินและทองทั้งนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐีถามนางว่า "แม่ เรือนเจ้าอยู่ไหน." เมื่อนางตอบว่า "ชื่อโน้นจ้ะ." รู้ความที่นางยังไม่มีสามีแล้ว จึงเก็บทรัพย์นำนางมาเพื่อบุตรของตน ให้รับทรัพย์ ๔๐ โกฏิไว้. ทรัพย์ทั้งหมดได้กลายเป็นเงินและทองดังเดิม.

สมัยอื่นอีกนางตั้งครรภ์. โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรแล้ว. บุตรนั้นได้ทำกาละแล้วในเวลาเดินได้. นางห้ามพวกชนที่จะนำบุตรนั้นไปเผา เพราะนางไม่เคนเห็นความตาย อุ้มร่างบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะเอว ด้วยหวังว่า "จักถามถึงยา เพื่อบุตรเรา" เที่ยวถามไปตามลำดับเรือนว่า "ท่านทั้งหลายรู้จักยาเพื่อบุตรของฉันบ้างไหมหนอ ?." ทีนั้น คนทั้งหลายพูดกับนางว่า "แม่ เจ้าเป็นบ้าแล้วหรือ ? เจ้าเที่ยวถามถึงยาเพื่อบุตรที่ตายแล้ว." นางสำคัญว่า "จักได้คนผู้รู้จักยาเพื่อบุตรของเราแน่แท้" จึงเที่ยวไป.

ทีนั้น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง เห็นนางแล้วคิดว่า "ธิดาของเรานี้จักคลอดบุตรคนแรก ไม่เคยเห็นความตาย, เราเป็นที่พึ่งของหญิงนี้ย่อมควร" จึงกล่าวว่า "แม่ ฉันไม่รู้จักยา, แต่ฉันรู้จักคนผู้รู้ยา."

นางโคตมี. ใครรู้ ? พ่อ.

บัณฑิต. แม่ พระศาสดาทรงทราบ, จงไปทูลถามพระองค์เถิด.

นางกล่าวว่า "พ่อ ฉันจักไป, จักทูลถาม พ่อ" ดังนั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่สุดข้างหนึ่ง ทูล

ถามว่า " ทราบว่า พระองค์ทรงทราบยาเพื่อบุตรของหม่อมฉันหรือ ? พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. เออ เรารู้.

นางโคตมี. ได้อะไร ? จึงควร.

พระาสดา. ได้เมล็ดพรรณผักกาดสักหยิบมือหนึ่ง ควร.

นางโคตมี. จักได้ พระเจ้าข้า, แต่ในเรือนใคร ? จึงควร.

พระศาสดา. บุตรหรือธิดาไร ๆ ในเรือนของผู้ใด ไม่เคยตาย, ได้ในเรือนของผู้นั้น จึงควร.

นางทูลรับว่า " ดีละ พระเจ้าข้า " แล้วถวายบังคมพระศาสดา อุ้มบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะเอวเข้าไปภายในบ้าน ยืนอยู่ที่ประตูเรือนหลังแรก กล่าวว่า " เมล็ดพรรณผักกาดในเรือนนี้ มีบ้างไหม ? ทราบว่านั่นเป็นยาเพื่อบุตรของฉัน. " เมื่อเขาตอบว่า " มี, " จึงกล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น จงให้เถิด, " เมื่อคนเหล่านั้นนำเมล็ดพรรณ-ผักกาดมาให้, จึงถามว่า " ในเรือนนี้ บุตรหรือธิดาเคยตายไม่มีบ้างหรือ ? แม่ " เมื่อเขาตอบว่า " พูดอะไร ? แม่, เพราะคนเป็นมีเล็กน้อย, คนตายนั้นแหละมีมาก. " จึงกล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น จงรับเมล็ดพรรณผักกาดของท่านไปเถิด, นั่นไม่เป็นยา เพื่อบุตรของฉัน " แล้วได้ให้คืนไป; เที่ยวถามโดยทำนองนี้ ตั้งแต่เรือนหลังต้น. นางไม่รับเมล็ดพรรณผักกาดแม้ในเรือนหลังหนึ่ง ในเวลาเย็นคิดว่า " โอ กรรมหนัก, เราได้ทำความสำคัญว่า ' บุตรของเราเท่านั้นตาย, ' ก็ในบ้านทั้งสิ้น คนที่ตายเท่านั้นมากกว่าคนเป็น. "

เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้ หัวใจที่อ่อนด้วยความรักบุตร ได้ถึงความแข็งแล้ว. นางทิ้งบุตรไว้ในป่า ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืน ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตรัสกะนางว่า "เธอได้เมล็ดพรรณผักกาดประมาณหยิบมือหนึ่งแล้วหรือ ?"

นางโคตมี. ไม่ได้ พระเจ้าข้า, เพราะในบ้านทั้งสิ้น คนตายนั้นแหละมากกว่าคนเป็น.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า "เธอเข้าใจว่า 'บุตรของเราเท่านั้นตาย,' ความตายนั่นเป็นธรรมยั่งยืนสำหรับสัตว์ทั้งหลาย, ด้วยว่า มัจจุราชฉุดคร่าสัตว์ทั้งหมด ผู้มีอัธยาศัยยังไม่เต็มเปี่ยมนั่นแลลงในสมุทรคืออบาย ดุจห้วงน้ำใหญ่ฉะนั้น" เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"มฤตยู ย่อมพาชนผู้มัวเมาในบุตรและสัตว์
ของเลี้ยง ผู้มีใจซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไป ดุจ
ห้วงน้ำใหญ่ พัดชาวบ้านผู้หลับไหลไปฉะนั้น."

ในกาลจบคาถา นางกิสาโคตมีดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล, แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[นางบวชในพุทธศาสนา]

ฝ่ายนางกิสาโคตมีนั้นทูลขอบรรพชากะพระศาสดาแล้ว. พระศาสดาทรงส่งไปยังสำนักของนางภิกษุณีให้บรรพชาแล้ว. นางได้

อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า " กิสาโคตมีเถรี. "

วันหนึ่ง นางถึงวาระในโรงอุโบสถ นั่งตามประทีปเห็นเปลวประทีปลุกโพลงขึ้นและหรี่ลง๑ ได้ถือเป็นอารมณ์ว่า " สัตว์เหล่านี้ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นและดับไปดังเปลวประทีป, ผู้ถึงพระนิพพาน ไม่ปรากฏอย่างนั้น. "

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นแล ทรงแผ่พระรัศมีไป ดังนั่งตรัสตรงหน้านาง ตรัสว่า " อย่างนั่นแหละ โคตมี สัตว์เหล่านั้น ย่อมเกิดและดับไปเหมือนเปลวประทีป, ถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมไม่ปรากฏอย่างนั้น; ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียว ของผู้เห็นพระนิพพาน ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นพระนิพพานอย่างนั้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใด ไม่เห็นบทอันไม่ตาย พึงเป็นอยู่ ๑๐๐
ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นบท อันไม่
ตาย ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ของผู้นั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อมตํ ปทํ** ความว่า อมตมหานิพพาน อันเป็นส่วนที่เว้นจากมรณะ.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั้นแล.

๑. ภิชฺชนฺติโย

ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมีนั่งอยู่ตามเดิมนั่นแล ดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาโคตมี จบ.

๑๔. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี* [๙๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระพหุปุตติกาเถรี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ วสฺสสตํ ชีเว "** เป็นต้น.

[นางมีลูกมาก]

ได้ยินว่า ในตระกูลหนึ่ง ณ กรุงสาวัตถี ได้มีบุตร ๗ คนและธิดา ๗ คน. บุตรและธิดาแม้ทั้งหมดนั้นเจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในเรือน ได้ถึงความสุขตามธรรมดาของตน. สมัยอื่น บิดาของชนเหล่านั้นได้ทำกาละแล้ว.

มหาอุบาสิกา ถึงเมื่อสามีล่วงลับไปแล้ว ก็ยังไม่แบ่งกองทรัพย์ให้แก่บุตรทั้งหลายก่อน. ครั้งนั้น บุตรทั้งหลายกล่าวกะมารดานั้นว่า " เมื่อบิดาของฉันล่วงลับไปแล้ว, ประโยชน์อะไรของแม่ด้วยกองทรัพย์, พวกฉันไม่อาจบำรุงแม่ได้หรือ ?. " นางฟังคำของบุตรเหล่านั้นแล้วก็นิ่งเสีย ถูกบุตรเหล่านั้นพูดถึงบ่อย ๆ จึงคิดว่า " พวกลูก ๆ จักบำรุงเรา, ประโยชน์อะไรของเราด้วยกองทรัพย์ส่วนหนึ่ง " ได้แบ่งสมบัติทั้งหมดครึ่งหนึ่งให้ไป.

ครั้งนั้น โดยกาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน ภรรยาของบุตรคนใหญ่กล่าวกะแม่ผัวนั้นว่า " โอ คุณแม่ของพวกเรามาเรือนนี้เท่านั้น เหมือนกะให้ไว้ ๒ ส่วนว่า ' บุตรชายคนใหญ่ของเรา. ' แม้ภรรยา

* พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ของบุตรที่เหลือ ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

ตั้งแต่ต้นธิดาคนใหญ่ก็กล่าวกะนางดุจเดียวกัน แม้ในเวลาที่นางไปเรือนของธิดาเหล่านั้น. นางถูกดูหมิ่น คิดว่า " ประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่ในสำนักของคนเหล่านี้, เราจักเป็นนางภิกษุณีเป็นอยู่ " แล้วไปสู่สำนักของนางภิกษุณีขอบรรพชาแล้ว. นางภิกษุณีเหล่านั้นให้นางบรรพชาแล้ว. นางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า " พหุปุตติกาเถรี. " นางคิดว่า " เราบวชในเวลาแก่, เราไม่ควรเป็นคนประมาท " จึงทำวัตตปฏิบัติแก่นางภิกษุณีทั้งหลาย, คิดว่า " จักทำสมณธรรมตลอดคืนยันรุ่ง " จึงเอามือจับเสาต้นหนึ่งที่ภายใต้ปราสาท เดินวนเวียนเสานั้นทำสมณธรรม, แม้เมื่อเดินจงกรมก็เอามือจับต้นไม้ด้วยคิดว่า " ศีรษะของเราพึงกระทบต้นไม้หรือที่ไหน ๆ ในที่มืด " ดังนี้แล้ว เดินวนเวียนต้นไม้นั้น ทำสมณธรรม, นึกถึงธรรมด้วยคิดว่า " จักทำตามธรรมที่พระศาสดาทรงแสดง " ตามระลึกถึงธรรมอยู่เทียวทำสมณธรรม.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเทียว ทรงแผ่พระรัศมีไปดังประทับนั่งตรงหน้า เมื่อตรัสกับนาง ตรัสว่า " พหุปุตติกา ความเป็นอยู่แม้ครู่เดียว ของผู้เห็นธรรมที่เราแสดงประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่นึกถึง ไม่เห็นธรรมที่เราแสดง " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ก็ผู้ใด ไม่เห็นธรรมอันยอดเยี่ยม พึงเป็นอยู่
๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นธรรม

อันยอดเยี่ยม ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่
ของผู้นั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธมฺมมุตฺตมํ** ได้แก่ โลกุตรธรรม ๙ อย่าง. ก็โลกุตตรธรรมนั้น ชื่อว่า ธรรมอันยอดเยี่ยม. ก็ผู้ใดไม่เห็นธรรมอันยอดเยี่ยมนั้น. ความเป็นอยู่แม้วันเดียว คือแม้ขณะเดียว ของผู้เห็น คือแทงตลอดธรรมนั้น ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้นั้น.

ในกาลจบคาถา พระพหุปุตติกาเถรีดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี จบ.

สหัสวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๘ จบ.